

PRAVO NA MIR

*Eseji mladih o nesuočenoj prošlosti,
neizvesnoj sadašnjosti
i željenoj budućnosti*

PRAVO NA MIR
*Eseji mladih o nesuočenoj prošlosti,
neizvesnoj sadašnjosti
i željenoj budućnosti*

Omladinski centar CK13, 2025.
Novi Sad

Uredili:
Ozren Lazić, Borislav Prodanović

Dizajn i grafička obrada:
Omladinski centar CK13

Crtež na koricama:
Anica Ilijin

Štampa:
Kalu ns

Tiraž:
500

Publikacija je realizovana u okviru projekta "Pravo na mir" koji je podržan regionalnim programom SMART Balkans – Civilno društvo za povezan Zapadni Balkan, koji realizuju Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Centar za istraživanje i kreiranje politika (CRPM) i Institut za demokratiju i medijaciju (IDM) uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih poslova Norveške (NMFA), a zajednički sprovede Omladinski centar CK13 iz Novog Sada, Inicijativa mladih za ljudska prava – Crna Gora i Centar za mlade KVART iz Prijedora. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost implementatora projekta i ne odražava nužno stavove Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške (NMFA) ni SMART Balkans konzorcija.

Norway

PRAVO NA MIR

*Eseji mladih o nesuočenoj prošlosti,
neizvesnoj sadašnjosti
i željenoj budućnosti*

Sadržaj

<i>Predgovor: Vreme nemira</i>	7
Ozren Lazić i Borislav Prodanović Omladinski centar CK13 Novi Sad	
<i>Dotepenka</i>	13
Ana Paula Jelić rođena 1998. Hrvatska	
<i>Pravo na mir: Koegzistencija i značaj inkluzivne memorijalizacije</i>	19
Anja Vučinić rođena 2006. Crna Gora	
<i>Mir, mir brate, mir</i>	27
Armin Husić rođen 2007. Bosna i Hercegovina	
<i>Klečeći za čednost – iliti Kako zamaskirati ugnjetavanje u vjeru</i>	33
Martina Glumac rođena 2000. Hrvatska	
<i>Pravo na mir: Univerzalno pravo ili privilegija?</i>	39
Hana Gilanji rođena 2006. Srbija	
<i>Korak do mira</i>	43
Ivona Ilić rođena 2007. Srbija	
<i>Paqe</i>	47
Jovana Đurđević rođena 2000. Srbija	
<i>Plamen otpora: Kad protest postane vatra pravde</i>	51
Kristijan Orkić rođen 1997. Bosna i Hercegovina	
<i>Pravo na mir: Glasovi koji ne pristaju na tišinu</i>	57
Marko Vulević rođen 2002. Crna Gora	
<i>Tata, zašto te nema?</i>	63
Milena Veličković rođena 2006. Crna Gora	
<i>Zemlja Humanoida</i>	67
Neda Petrović rođena 2005. Srbija	
<i>Ako postoji uslov za ljubav, zašto ga zovu rat?</i>	71
Nermana Arnautović rođena 1997. Bosna i Hercegovina	
<i>Mir kao odgovornost</i>	77
Vedrana Gačić rođena 2003. Srbija	
<i>Zašto je deka bio ćutljiv</i>	87
Viktorija Ćosić rođena 1998. Srbija	

<i>Neće biti djece za rat</i>	91
Vanja Šunjić novinarka i aktivistkinja Bosna i Hercegovina	
<i>Ratnoj retorici je došao kraj</i>	98
Sladjan Tomić novinar Bosna i Hercegovina	
<i>Ratnoj retorici je došao kraj</i>	105
Zoran Rakočević pozorišni reditelj Crna Gora	
<i>Pravo na mir</i>	109
Mirzet Luboder direktor NVO Karika Crna Gora	
<i>Ritam zaboravljenog zločina</i>	113
Marko Milosavljević aktivista YIHR, Srbija	
<i>Tišina koja urla u noći koja nema kraja</i>	123
Miloš Urošević aktivista Žene u crnom, Srbija	

Predgovor: Vreme nemira

Ozren Lazić i Borislav Prodanović
Omladinski centar CK13

Zbornik eseja *Pravo na mir: Eseji mladih o nesuočenoj prošlosti, neizvesnoj sadašnjosti i željenoj budućnosti* sadrži odabrane tekstove mladih autora/ki iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Hrvatske koji su se odazvali na poziv za dostavljanje radova koji smo zajednički raspisali sa Centrom za mlade KVART iz Prijedora i Inicijativom mladih za ljudska prava – Crna Gora. Pozivu se odazvalo ukupno sedamdeset četiri autora/ki između dvanaest i trideset godina.

Čitajući pristigle radove, osetili smo da su mladi autori već time što su se odazvali na ovaj poziv, i misaono i emotivno se angažovali oko teme i kreativno investirali u pisanje, nesumnjivo i doprineli izgradnji mira. Imajući uvid u celinu pristiglih radova, naš je utisak da mladi koji su se odazvali ovom pozivu čine zajednicu entuzijasta posvećenih izgradnji mira u regionu.

Tema poziva – *Pravo na mir* – je sa naše strane svesno postavljena široko, kako bismo otvorili prostor za jedinstvenu artikulaciju i podstakli mlade da iznesu lične stavove, poglede, priče i iskustva. Svi pristigli eseji pokazali su poznavanje teme u širokom smislu, a

među njima su se posebno izdvojili eseji koji su nastali kao odraz autentične zainteresovanosti za temu, ličnog iskoraka u izlaganju teme i autentičnog pristupa problemu dostizanja mira u vlastitim životnim situacijama.

Navedeni momenti su određene eseje izdvojili za najuži izbor. U daljem razmatranju i donošenju odluke o konačnom izboru rukovodili smo se podudaranjem preporučenih izbora eseja od strane članova udruženja (CK13, KVART, YIHR) koji su učestvovali u odabiru. U nekim drugim konstelacijama konačan izbor bio bi možda drugačiji, s obzirom i na to da društvena realnost različito rezonira u nama i među nama. Iz ovog razloga, konačan izbor nije definitivna ocena vrednosti pristiglih radova, već naša zajednička odluka proistekla iz onoga što smo videli, mislili i osećali dok smo čitali eseje, za šta preuzimamo odgovornost.

Značajan broj pristiglih eseja referiše na trenutnu društvenu i političku krizu u Srbiji. Dubina ove krize se ukazala u rani društva koja se otvorila tragedijom na železničkoj stanici u Novom Sadu 1. novembra 2024. godine, kada je usled pada nadstrešnice na rekonstruisanom staničnom objektu život izgubilo šesnaest osoba, većinom mladih. Ovaj događaj, koji se desio tek nekoliko meseci nakon svečanog otvaranja rekonstruisane stanice, uzrokovao je širok talas pobune studenata i građana koji su uzrok tragedije prepoznali u problemu sistemske korupcije i započeli istrajnu borbu za pravedno društvo sa zahtevom za krivičnom, političkom i moralnom odgovornošću svih koji su svojim činjenjem ili nečinjenjem odgovorni za masovnu smrt. Mnogi autori eseja, ne samo iz Srbije već iz čitavog regiona, reflektovali su ovu društvenu traumu i njene političke i moralne implikacije u kontekstu mira, što ukazuje na to da mladi smisao mira i proces izgradnje trajnog mira autentično prepoznaju upravo u dvema ključnim dimenzijama: u *suočavanju* i *odgovornosti*. Potpuno suočavanje s istinom o onome što se dogodilo je jedini zalag mirne i pravedne budućnosti. Činjenica da ova refleksija, trauma i empatija predstavljaju zajednički i deljeni doživljaj mladih širom regiona ukazuje na to da istinski put mira jeste

put poštovanja žrtava kroz istovremeno osećanje nerazdvojive jedinstvenosti i univerzalnosti situacije stradalih.

Dok svedočimo zanosu mladalačke i građanske gnevne nade da društvo može i mora da bude drugačije, svedočimo i najopasnijem izazovu koji pretili da ugrozi zahtev za pravedno društvo u samom motivu tog zahteva – nacionalizmu. Nacionalizam se u svojoj podmuklosti predstavlja i nudi kao uobraženo osećanje izuzetnosti i odatle kao pravo na izuzimanje od odgovornosti i opravdavanje naših raznih nagodbi sa savešću. O izazovu nacionalizma progovaraju mnogi mladi autori odabranih eseja, upozoravajući da se mirnija i pravednija budućnost ne može graditi uz zadržavanje korumpiranog odnosa prema prošlosti. Onoliko koliko prošlost devedesetih i dalje ostaje nesuočena i nerazrešena, bilo kroz neznanje ili poricanje, toliko nasleđene rane ostaju otvorene i bivaju sve dublje i bolnije.

Mladi koji su rođeni sa nasleđenom nezalečenom traumom prethodnih generacija odbijaju da predaju svoj život usudu prošlosti koja se ponavlja. Eseji predstavljeni u ovom zborniku su glasovi tih mladih. Bilo da su analitički ili afektivni, bilo da govore o ličnim i anegdotalnim situacijama ili o strukturnim problemima, ovi glasovi govore kroz opredeljenost za isceljenje i kroz ličnu angažovanost i investiciju za mir.

Politički karakter takve opredeljenosti vidljiv je u prizorima spon-tane međunacionalne i međuverske solidarnosti probuđene u kontekstu društvene pobune mladih u Srbiji i prijema te energije širom regiona. Ipak, ova inicijativa za sabiranje razmišljanja mladih o miru dešava se u složenom kontekstu intenzivnog suočavanja sa nasleđenim konfliktima u našem regionu kao i suočavanja sa izazovima tekućih ratnih sukoba u svetu koji nose pretnju po globalni mir: trideset godina od genocida u Srebrenici i trideset godina od Dejtonskog sporazuma kojim je prekinut rat u Bosni i Hercegovini, naša društva se i dalje suočavaju sa nacionalizmima koji prete da ugroze mir u regionu: narušavanje mira i ustavnosti Bosne i Hercegovine kroz separacionističke tendencije rukovodstva Repu-

blike Srpske; zabrane antiratnih događaja u Hrvatskoj i otvoreno i masovno slavljenje ustaštva; uporno sabotiranje procesa normalizacije odnosa Srbije i Kosova; porast državnog terora protiv građana u Srbiji uz angažovanje policijskih snaga (koje danas nad građanima i studentima u Srbiji vrše brutalno nasilje, nalik (ili ni nalik) brutalnosti koju je srpska policija do juče sprovodila nad studentima i građanima na Kosovu (da bi danas i sami ti mladi i pobunjeni građani u Srbiji koji zahtevaju za sebe pravednije društvo i pravo na mir, srpskoj policiji poručivali ‘idite na Kosovo’, nesvesni (ili upravo svesni) šta time zapravo poručuju). Uz tu nacionalističku mržnju koja je upravo usled nesuočene prošlosti duboko normalizovana u našem društvu, građanska borba za pravednije društvo obeležena je i normalizovanom homofobijom, mizoginijom i specizmom, bez momenta kritičke samorefleksije u vezi sa pitanjem sa kojim pravom i kojim sredstvima zahtevamo pravdu za sebe dok aktivno isključujemo druge. Uporedo, dok razorna ruska invazija na Ukrajinu još uvek traje, danonoćno, govoto četiri godine, i dok izraelska država sprovodi genocid nad palestinskim narodom u Gazi, Srbija (koja beskrupulozno prodaje oružje Izraelu i Ukrajini), učestvuje na samitu svetskih moćnika u Kini – uz Rusiju, Severnu Koreju, Belorusiju, Slovačku i druge nedemokratske zemlje – gde se osamdesetogodišnjica od pobeđe nad fašizmom i završetka Drugog svet-skog rata obeležava manifestacijom superiornosti i destruktivnosti vojne moći.

U kontekstu svega pomenutog, u vreme izlaska ove publikacije je zgusnuta hronika sverastućeg nasilja, kada se i kontekst svakodnevnice sve više usložnjava prožimanjem nemira i nasilja na svim nivoima, od međuličnog, do institucionalnog, državnog i međudržavnog. U tom smislu, objavljivanje ove publikacije već kasni u odnosu na vreme pisanja eseja – toliko je novih povoda o kojima bi se moglo pisati da je zaista moguće da bi autori čiji su tekstovi odabrani za ovaj zbornik možda u ovom trenutku odabrali drugu problemsku temu i napisali drugačiji esej. U tom kontekstu, značaj ove publikacije se za nas nalazi upravo u tome što su u ovom zborniku sabrani glasovi protiv rata i njegovih apologeta, i što, u tom

smislu, ova knjiga predstavlja autentično svedočanstvo vremena u jedinstvenom trenutku – kada okupiti se u mirovnoj agendi postaje sve izazovnije.

Zbog toga smo u ovoj publikaciji – koju vidimo upravo kao udruživanje u mirovnoj agendi – esejima mladih autora pridružili i tekstove osoba koje je slična potreba za celovitošću/isceljenjem i slična angažovanost i predanost davno opredelila da svoj život posvete promišljanju mira i aktivnoj borbi za izgradnju i očuvanje mira u regionu. Ovde im se svesrdno zahvaljujemo: hvala Vanji Šumić, Slađanu Tomiću, Zoranu Rakočeviću, Mirzetu Luboderu, Marku Milosavljeviću i Milošu Uroševiću.

Udruživanjem mišljenja i osećanja formulisanim na različitim pretpostavkama i iskustvima različitih generacija, sebe više približavamo celovitijoj slici, učeći se razboritosti koja nam je potrebna da bismo mogli odgovorno misliti transformaciju traume i razrešenje krize, i, pre svega, svoju sopstvenu ulogu u ovim procesima, i to najpre u smislu našeg odnosa prema drugom i drugačijem.

Svakim jutrom, izgradnja mira započinje načinom na koji otvaramo vrata i izlazimo u svet i u susret drugima. Taj izlazak i susret se nekad dešavaju na misaonom planu, na primer, otvaranjem knjige i susretom i razgovorom sa drugim koji nam se iz sveta knjige obraća.

Naša nada je da ovaj zbornik eseja može biti ta knjiga, a vi ta osoba kojom započinju razgovor i mir.

Dotepenka

Ana Paula Jelić

Bila sam dijete koje je odraslo u prostoru Slavonije koje je bilo zahvaćeno Domovinskim ratom. Malo selo koje je za jedini spomenik imalo spomenik poginulim i nestalim braniteljima. Bilo je podosta izazovno razmišljati izvan okvira nacionalne mržnje, ali moji roditelji nisu niti u jednom trenutku podupirali govore niti misli bilo kakvih negativnih konotacija vezano uz tuđu nacionalnost.

Bog i Hrvati! je krilatica koju sam doživljavala na redovnoj bazi na druženjima s vršnjacima uz slušanje podosta ekstremnih domoljubnih pjesama. Odlasci u crkvu su bili obavezni, a na propovijedima uz crkvene obavijesti bi u vrijeme izbora bilo rečeno za koju stranku glasati. Zaleđe desne stranke je bilo ogromno, a financiranja te iste stranke za boljitak sela su bila gotovo nepostojeća. Nije mi dugo trebalo da vidim da su se brda tresla, a rodio se miš. Uvijek sam se pitala koliko puta moraju pobijediti na izborima da konačno dobijemo biciklističku stazu.

Vremenom sam se podosta distancirala od vjere jer se, što je vrijeme duže prolazilo, nisam mogla poistovjetiti s cjelokupnim konceptom, a Crkva kao zajednica mi nije pružala zajednicu u kojoj sam se

pronalezila. Ljuta na zloupotrebu mnogih stavki koje su trebale biti iz čistog dobročinstva, a uzimale su se kao izlike za netrpeljiva ponašanja, počela sam razmišljati o tome postoji li nešto više od svega ovoga i je li pitanje gdje je netko bio '91. nešto što i dan danas moram slušati. Količina jaza i mržnje koja se prenosila s koljena na koljeno je bila bolna.

U osmom razredu osnovne škole učili smo o Domovinskom ratu, a učenici su upadali učiteljici u riječ kako je njihov tata napravio ovo i ono u ratu, a taj i taj im je rekao da su naši udžbenici puni laži o ratu i da ti pisci nemaju pojma ništa jer su se u podrumima skrivali kao pi..... Dok su se raspravljali kako je što zapravo bilo u ratu, čitala sam popularan tekst Siniše Glavaševića koji se skrivao na stranica udžbenika i mislila koliko je upravo jedan čovjek u podrumu napisao nešto tako lijepo i tužno u isto vrijeme.

Srednja škola je bila lijepa, nije bilo toliko direktne mržnje, lažnog domoljublja i iskrivljavanja vjere. Pronašla sam lijepo utočište u razredu gdje sam imala slobodu, prihvatanje i razumijevanje iako sam dolazila poluobrijane glave s majicama bendova koje moji prijatelji nisu razumjeli. Osjećala sam se divno, bez straha da su moja mišljenja samo i jedino pogrešna. Konstruktivnost koju sam dobivala, slušanje obje strane, bilo je nešto čarobno. Nakon sakramenta svete potvrde koji sam i dalje bila prisiljena primiti (realno, odraditi), jer „šta će selo mislit“, sam konačno u školi prešla na etiku. Potom me iz Slavonije put vodio za Zagreb.

Sjećam se kako mi je mučno bilo u Zagrebu vidjeti bijele pertle (znam da su vezice, ali jače je od mene), obrijane glave, spitke i majice s debilnim natpisima. Mislila sam da sam se maknula od svega toga tako što sam promijenila geolokaciju, ali iskustvo je pokazalo da i ovdje postoji velika količina ljudi koji ne shvaćaju da je mržnja bespotrebna.

Počela sam se lagano integrirati u zagrebački stil života, a pri razgovoru s nekim alternativnim osobama sam znala dobivati komentare da koristim previše srbizama i da razmislim jesam li Hrvatica ili Srkinja. „Pokojni stari mi je daljim podrijetlom iz Čavoglava,

stara je daljim podrijetlom iz Splita i Hercegovine, ćeš ti mene jebat?”, točno se sjećam kako sam jednom prilikom odbrusila. Kao da je bitno odakle su mi roditelji, kao da je bitno kažem li pertla, žniranac, špigeta ili vezica.

Počela sam gledati sve više filmova, dokumentaraca, kako bih bolje razumjela kako to moji vršnjaci koji nisu doživjeli rat doživljavaju sve to kao da su prošli svaku bojišnicu i kao da su svakog gledali koje zločine čini. Počelo mi se sve na neki način gaditi jer sam mislila da selidbom ostavljam neke stvari iza sebe. Nažalost, nisam bila u pravu po ne znam koji put. Kao sljedeća epizoda neke napete serije, svijet mi se ponovno promijenio u jednom trenutku.

Otišla sam na kavu u poznati zagrebački Krivi put i onda je došao on. Sjeo je za stol za kojim nas je u tom trenutku bilo četvero, skupa s njim. Nasmijao se, a ja sam pala na njegov osmijeh. Najljepši osmijeh. Bila je to ljubav na prvi pogled. S njegove strane nije mogla biti na prvi pogled jer je slijep.

U odnosu i razgovorima s njim shvatila sam da je svijet pun predrasuda na svakoj razini i odlučila sam se zalagati sve više za prava osoba s invaliditetom. Kao da je većina okruženja bila cijelo vrijeme bazirana na rat koji je bio prije više od 30 godina, a ne na one koji zapravo trebaju pomoć. U tom trenutku sam se ponovno osjećala bespomoćno.

Dečko mi je bio potpora, a paralelno me je upoznavao s hrpom alternativaca, mahom pankera. Ljudi su u velikoj većini bili okej, ali neki su zloupotrebljavali punk kao izliku da mrze. Pitanja odakle sam i komentari kako sam dotepenka kao da bi me trebalo biti sram što nisam u Slavoniji su najčešće rezultirali mojim pitanjem odakle su im roditelji – koji su u najčešćem broju slučajeva također bili dotepenci. To nije vodilo nigdje. Nisam im mogla promijeniti mišljenje niti sam više imala interesa ispravljati krive Drine. Svi takozvani domoljubi koji mrze sve što nije hrvatsko su najčešće bili najglasniji na koncertima srpskih bendova, a na filmove nastale na području Srbije za vrijeme ex yu su se referirali kao na „naše”.

Iz svega toga dalo se zaključiti da njihova mržnja prema Srbiji doseže do nekih medijskih uradaka poput Žikine dinastije i bendova poput Goblina. Iako fizički udaljena, kopkalo me je i dalje čemu sve to. Zašto na sve državne praznike su susjedi u Slavoniji slušali hrvatsku glazbu dok se ne bi ubili u alkoholu i raspalili cajke urlajući tekstove? Zašto su potomci dotepenaca tako ponosno vrijeđali sve dotepence?

U sklopu tadašnjeg studiranja sam prošla na nekom natječaju i prezentacija rada je bila u Beogradu. Zapakirala sam sve potrebno za prezentaciju u ceker i odlučila se na javni prijevoz do smještaja, kolegica s faksa je išla sa mnom. U busu sam prvi put osjetila strah. Čovjek preko puta mene me je svako malo pogledavao, moju obrijanu glavu, pa u moj ceker. Imao je kuštravu bradu i šajkaču s kokardom. Shvatila sam da je na reklamnom cekeru pisalo Iz ljubavi prema Hrvatskoj. Ceker nisam mogla sakriti, a njegov pogled mi je protresao svaku kost u tijelu. Unezvijeren i preneražen.

Izašao je nakon točno dvije stanice, a na sjedalo pored sjele su neke dvije mlađe cure. Također su pogledale ceker i pitale jesmo iz Zagreba. „Ne, ne, dotepenke smo!“ odgovorila sam. „A šta to znači?“ upitala je jedna. „To su ljudi koji nisu iz Zagreba, ali su se doselili u Zagreb.“ Pogledale su me u čuđenju. „To je, bre, mnogo debilno. Onda smo i mi dotepenke u Beogradu, hahahahaha-hahahah“, slatko su se nasmijale, a ja sam se iskreno nasmijala s njima. Pričale su kako su im jako privlačni hrvatski naglasci, kako im je privlačno kad im naši nabrajaju mjesece u godini i kako je dalmatinski naglasak poput talijanskog koji ne moraju učiti.

„A da, kod mene su komšije Dalmatinci, meni su oni više kao neki galebovi po naglasku, Istrijani su mi mrvicu napetiji. Novosađani su mi, ajme. Ima nešto u njihovom naglasku! Kad kaže karadordeva sa šargarepom, baš je ono, napeto!“ rekla sam im.

„Ma, bre, nemaš pojma! Oni su bezveze, Beograđanski je onako, fin, a dečki su najplešni u Vojvodini!“ rekla je dok je sva ponosna pokazivala fotografije nekih dečkiju iz Vojvodine. „Ali, bre,

Dalmatinci! Tačno bih se udala da, kako oni ono bre kažu, toćan noge u vodi!“

„Ma sve to stoji, ali ako hoćeš osvojiti Dalmatinca, ne smiješ za more reći voda!“

„Aha, da, da, može. Ma svakako kad mu budem pravila žito neće da ostane ravnodušan!“ sve četiri smo se nasmijale, one su izašle iz autobusa i više se nikad nismo vidjele. Sad mi je žao što nisam uzela njihove kontakte jer su mi jako puno pomogle premostiti neke prepreke za koje sam mislila da su nepremostive.

Povratak za Zagreb sam dočekala jednako radosno kao i svaki put, ovaj put sigurnija u to da pojam dotepenka više neću smatrati derogativnim. Sudbina kao da se ponovno poigrala sa mnom. Nakon rokova sam izašla van i jedan od dečkiju koji su posprdno gledali na moje dotepenstvo se zaljubio u curu. Iz Vojvodine, ni više ni manje. U tom trenutku nije bilo bitno odakle je cura, nacionalnost, apsolutno ništa.

Kad smo se konačno upoznali i s njom, on ju je gledao poput boginje koja se spustila na zemlju, a ona na njega kao na sigurno utočište. U jednom trenutku sam sjela s njim nasamo i pričali smo o problemima koji se pojavljuju zbog međunacionalne netrpeljivosti te koliko ona utječe na neku optimističniju budućnost.

Pogledala sam film „Generacija X“, a sve ono što mislim reći je tako savršeno sročeno na kraju filma: „Moj zaključak je: mržnja je teret. Život je prekratak da bismo bili ljuti.“

Pravo na mir: Koegzistencija i značaj inkluzivne memorijalizacije

Anja Vučinić

Uvod

Pitanje koegzistencije naroda, njihove svijesti o zajedništvu, pitanje je ne samo političke već etičke prirode, a tiče se svake individue u društvu. Da li individue, ili pojedinci na pozicijama moći, mogu imati pravo da biraju sa kim će dijeliti svijet ili koga će ograničiti u uživanju garantovanog kolektivnog ljudskog prava na mir? Sa druge strane, da li pravo na uživanje mira zapravo predstavlja osvješćivanje naroda i pojedinaca o obaveznosti i neizbježnosti suživota na zemlji? Ovaj esej će prvenstveno predstaviti suprotstavljenost filozofije Hane Arendt o nužnoj kohabitaciji naroda naspram ideje nacije i opasnosti njene instrumentalizacije. Takođe, ovaj rad će ukazati na proces formalno pravnog formiranja prava na mir kao kolektivnog ljudskog i političkog prava.

U drugom dijelu, esej se fokusira na kontekst postkonfliktne pravde i izgradnje mira na teritorijama zapadno balkanskih država koje su duboko obilježene tragovima rata i etničkim, vjerskim i nacionalnim podjelama. Esaj će dalje naglasiti značaj memorijalizacije, ističući da samo inkluzivni pristup ovom procesu može dovesti do stvarnog

i dugoročnog pomirenja, kao i ostvarenja prava na mir. Centralni dio rada usmjeren je na važnost inkluzivne memorijalizacije kao neophodnog preduslova za ostvarenje prava na mir, ističući pozitivne primjere u regionu. Na kraju, esej poziva na preispitivanje postojećih praksi memorijalizacije, koje su često oblikovane separatističkim narativima individua na pozicijama moći. Kroz istraživanje filozofskih teorija o miru, politika nacionalizma i praksi memorijalizacije, rad analizira kako inkluzivni pristupi mogu doprineti prevazilaženju ciklusa mržnje i podjela na Zapadnom Balkanu. U zaključku, naglašava se da pravo na mir nije privilegija, već temeljno ljudsko pravo čije ostvarenje može biti osigurano kroz inkluzivnu i pravednu memorijalizaciju.

1. Nužnost kohabitacije i pravo na mir

Filozofija Hane Arendt o nužnoj kohabitaciji naroda podrazumijeva isticanje postojanja prirodne obaveze suživota sa individuama koje se već na Zemlji nalaze, dok se sva suprotna činjenja mogu smatrati "aktima genocidalnog oblika".¹ Upravo, kako kaže Arendt, ta nemogućnost odabira sa kim koegzistiramo na Zemlji je ono što nas čini etičkim, političkim i ljudskim bićima. Njena filozofija usmjerava na činjenicu da koegzistencija u obliku prirodne nužnosti suživota naroda mora usmjeravati politike i postupke u bilo kojoj naciji, zajednici ili komšiluku. Prema njoj, mi uporno pokušavamo zaboraviti da "niko nema prerogativ da bira sa kim će na ovoj Zemlji koegzistirati".² Ukoliko bi takvo pravo pojedincu bilo garantovano, isti bi bio u poziciji da odlučuje koji narodi imaju pravo na miran život, a kojima bi ovo pravo bilo uskraćeno. Sa druge strane, etički i pravno gledano, niko nema pravo da obezbijedi sebi, svojoj rasi, ili svojoj grupaciji isključivu egzistenciju na zemlji ili na jednom njenom dijelu ili teritoriji.³

1 Butler, Judith. „Precarious Life, Vulnerability, and the Ethics of Cohabitation.“ *The Journal of Speculative Philosophy*, vol. 26, br. 2, Specijalno izdanje sa Društvom za fenomenologiju i egzistencijalnu filozofiju, 2012, str. 134-151

2 Ibid.

3 Ibid.

Sa druge strane, jedan od načina na koji su se individue u mnogobrojnim društvima kolektivno identifikovale kroz stvaranje uzvišenog osjećaja zajedništva jeste pojava ideje nacije, odnosno snažne ideje o sličnosti među odaljenim: one sličnosti koje su doprinijele tome da se individue prepoznaju kao članovi istog kolektivnog identiteta, a u kontekstu specifičnih kulturnih, jezičkih ili istorijskih sličnosti. Kao što to primijećuje Benedikt Anderson u svojoj knjizi *Imagine Communities*, postoji nešto što za pripadnike nacije predstavlja ideju i razlog za zamišljanje, od strane onih koji se nikada nijesu upoznali, ali ipak u njihovim umovima živi ideja zajedništva.⁴ Ipak, nacionalizam predstavlja jedan od alata koji se koristi za ostvarivanje političkih ciljeva, dok u kombinaciji sa povezanim fenomenom političkog nasilja može biti opasan u kontekstu instrumentalizacije ideje nacije.⁵

Nasuprot sveprisutnijem radikalnom tumačenju ideje nacije, dodatno prožete narativima koji pozivaju na etničku homogenizaciju, nalazi se garancija osnovnog ljudskog, odnosno građanskog i političkog prava na mir. Prvi put je, 1984. godine, Generalna Skupština Ujedinjenih Nacija *Rezolucijom br. 39/11* usvojila *Deklaraciju o pravu naroda na mir*, što je predstavljalo prvo formalno pravno oblikovanje ovog osnovnog ljudskog prava.⁶ Ljudsko pravo na mir je Deklaracijom prepoznato kao kolektivno, označavajući time važnost za uživanje ovog prava od strane svih individua društva. Od esencijalne je važnosti da upravo ova Deklaracija prepoznaje da je održavanje mirnog života i garantovanje prava na mir sveta dužnost svake države.⁷ Deklaracija nastaje kao pokušaj inspirisan težnjom

4 Anderson, Benedict. "Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism". (Zamišljena društva: Refleksije na Porijeklo i Širenje Nacionalizma). 15. 1983.

5 Sağıroğlu, C. "Instrumentalization of nationalism and political violence: the example of Tamil" (Instrumentalizacija nacionalizma i političkog nasilja: Slučaj Tamila). Adiyaman University Journal of Social Sciences Institute. 242-277. 2022 (41).

6 Generalna Skupština UN. Deklaracija o pravu naroda na mir. 1984. Pristupljeno: 25. februara 2025. godine. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-peoples-peace>

7 Ibid.

ka eradikaciji rata i izbjegavanja nuklearnih katastrofa⁸, kao i odgovora na stravične događaje nastale tokom II Svjetskog rata, odnosno upravo one događaje u odnosu na koje je Hana Arendt formulisala svoju filozofiju. Očekivano bi bilo da se posljedice Drugog svjetskog rata ne ignorišu, i da služe u svrsi učenja jasnih lekcija iz prošlosti. Ipak, devedesetih godina prošlog vijeka, na tlu tadašnje Jugoslavije, koincidentno sa kolapsom komunističkog režima i jačanjem nacionalizma u Istočnoj Evropi, dolazi do slabljenja savezne vlade, i rasta militantnog nacionalizma.⁹

2. Inkluzivna memorijalizacija

Posljedice rata na teritorijama članica bivše Jugoslavije osjetno su uticale na dinamiku, suživot i svijest o zajedništvu jugoslovenskih naroda i nacija. Jugoslovenske države i dalje nijesu mentalno izašle iz perioda devedesetih, jer sva suštinska pitanja iz prethodnih ratova ostaju neriješena.¹⁰ Uprkos različitim inicijativama nevladinog sektora u regionu usmjerenim ka podizanju svijesti o značaju građenja inkluzivnog i tolerantnog društva kroz suočavanje sa prošlošću, inicijative usmjerene ka negaciji ovih napora svakodnevno prožimaju javni i medijski prostor zapadno balkanskih država. Ono što biva specifično za kontekst zapadno balkanske regije jeste upravo opasnost upotrebe etnonacionalne propagande i stereotipa na koje se pojedinci na pozicijama moći nerijetko oslanjaju, a sve zarad političkog profiterstva.¹¹ Zato, u cilju prepoznavanja i garantovanja osnovnog ljudskog prava na mir, kao i garantovanja mirnog suži-

8 Ibid.

9 UN. Međunarodni Tribunal za bivšu Jugoslaviju. Pristupljeno: 20. februar 2025. godine. Dostupno na: <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>

10 Štavljanin, Dragan. Radio Slobodna Evropa. "Ko će započeti mir na Balkanu?". Pristupljeno 28. februara 2025. godine. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/ko-%C4%87e-napokon-zapo%C4%8Deti-mir-na-balkanu/29665382.html>

11 Inicijativa za ljudska prava. (YIHR Croatia). "Inkluzivno sjećanje: Preporuke za komemoriranje civilnih žrtava rata za predstavnike lokalne i područne samouprave u Republici Hrvatskoj". 14. 2021.

vota ljudi u zajednici, mora se na etičan i cjelishodan način pristupiti procesu postizanja tranzicione pravde u društvu.

Kao jedan od stubova tranzicione pravde, memorijalizacija zaslu-
 žuje posebnu pažnju u procesu pomirenja kao vrsta simboličnih
 reparacija koje čine neizostavan dio suočavanja sa prošlašću¹² kao i
 suštinski preduslov za izgradnju regionalnog mira. Memorijalizacija
 predstavlja jednu od ključnih garancija uživanja prava na mir, demo-
 kratije i zacjeljenja rana iz prošlosti.¹³ S ciljem sprječavanja instru-
 mentalizacije prošlosti i ideje nacije, što može ugroziti dugoročni
 proces izgradnje mira na Zapadnom Balkanu, proces memorijaliza-
 cije mora imati ključnu ulogu u usmeravanju zapadno balkanskih
 naroda ka prevazilaženju ciklusa međusobne mržnje. Međutim,
 memorijalizacija događaja ne garantuje održivost kulture mira kao
 takve – memorijalizacija mora biti inkluzivna.

Primjeri neinkluzivne memorijalizacije nažalost čine kontinuiranu
 i dominantnu praksu neobjektivnog obilježavanja i sjećanja na
 jugoslovensku prošlost, dok su univerzalni spomenici, koji adresi-
 raju prošlost na način što čine fizičku formu inkluzivnog počastvo-
 vanja žrtava obje strane u konfliktu su rijetki. Jedan od primjera
 ovakvih spomenika nalazi se u spomen parku Pobrežje u Podgorici
 i posvećen je “Civilnim žrtvama ratova na prostorima bivše Jugo-
 slavije 1991-2001 – DA SE NE PONOVI”.¹⁴ Iz naziva pomenutog
 spomenika je jasno da je njegovo obilježje inkluzivnog karak-
 tera, posebno u pogledu nacionalne pripadnosti i etničkog pori-
 jekla žrtava.¹⁵

Za drugi primjer inkluzivne memorijalizacije može se uzeti primjer
 spomenika u Konjicu, u Bosni i Hercegovini, koji je posvećen djeci
 civilnim žrtvama rata a koji takođe ne razdvaja žrtve u ratu po

12 Ibid.

13 Ujedinjene Nacije. OHCHR. “Expert: Memory is a key pillar for healing, democracy and peace” (Ekspert: Memorijalizacija je ključan stub za zacjeljenje, demokratiju i mir). 2020.

14 Inicijativa za ljudska prava. (YIHR Croatia). “Inkluzivno sjećanje: Preporuke za komemoriranje civilnih žrtava rata za predstavnike lokalne i područne samouprave u Republici Hrvatskoj”. 18. 2021.

15 Ibid.

osnovu etničkog ili nacionalnog porijekla: “Našoj djeci – civilnim žrtavama rata 1992-1995 u Konjicu”.¹⁶ Na spomeniku su ispisana imena sve djece, civilnih žrtava rata, koja pripadaju jugoslovenskim narodima, a koja su različitog etničkog ili nacionalnog porijekla. Značaj ovih spomenika ogleda se u tome što usvajaju holistički pristup tranzicionoj pravdi kroz prepoznavanje i odavanje počasti svim civilnim žrtvama i njihovim bolnim pričama, a u cilju postizanja dugoročnog i sveobuhvatnog procesa pomirenja jugoslovenskih naroda. Nažalost, u zapadno balkanskim državama, praksa inkluzivnog adresiranja prošlosti kroz memorijalizaciju predstavlja rijetkost.

Sa druge strane, dominantni separatistički narativi i propagiranje kolektivizacije krivice narušavaju inicijative ka inkluzivnoj memorijalizaciji, koja je od ključnog značaja za uživanje prava na mir i budućnost Zapadnog Balkana.¹⁷ Slučaj Jugoslavije bio je važan presedan za regionalnu nestabilnost¹⁸, a države na teritoriji regije Zapadnog Balkana bi trebalo da uče iz važnih lekcija prošlosti. Ostvarenje prava na mir ne podrazumijeva tek puko odsustvo konfliktnih dešavanja.¹⁹ Mir podrazumijeva koegzistenciju naroda u odsustvu konfliktnih dešavanja i drugih tipova nasilja, kao i u odsustvu bilo kog oblika diskriminacije po osnovu rase, religije, nacije ili drugih socijalnih, političkih ili personalnih obilježja individua. U tom smislu, samo inkluzivnom memorijalizacijom – koja podrazumijeva odsustvo nacionalističkog separatizma u smislu isticanja nacionalnog ili etničkog porijekla žrtava konflikata – narodi regije

16 Ibid.

17 “Inclusive Memorialization is crucial for the future of the Western Balkans”. (Inkluzivna memorijalizacija je ključna za budućnost Zapadnog Balkana). Pax For Peace. 2020.

18 Cohen, J. Filip. “Ending the War and Securing Peace in Former Yugoslavia” (Završetak rata i osiguranje mira u bivšoj Jugoslaviji). Volume 6. Symposium: “Should there be An International Tribunal for Crimes against humanity?” 1994.

19 Krause, Abbey. “Peace is not just the absence of conflict”. (Mir ne predstavlja isključivo odsustvo konflikta”. Pristupljeno: 26. februara 2025. godine. Dostupno na: <https://www.scottishconflictresolution.org.uk/blog/peace-is-not-just-the-absence-of-conflict>

moгу graditi temelje istinskog mira koji ne garantuje isključivo odsustvo sukoba, već dugoročnu pravdu i pomirenje.

Zaključak

Filozofija Hane Arendt postavlja je temelje za prepoznavanje važnosti neometanog uživanja prava na mir naroda i obaveznosti mirne koegzistencije na svijetu. Sa druge strane, inkluzivna memorijalizacija prepoznaje i odaje počast žrtvama svih strana konflikta, time garantujući dugotrajnu i mirnu kohabitaciju naroda. Načelo inkluzivne memorijalizacije i obaveznostkoegzistencije naroda moraju postati putokazi za prevazilaženje ciklusa mržnje i podjela balkanskih naroda. Samo kroz zajedništvo, objektivnost i holistički pristup u suočavanju sa bolnom prošlošću, balkanski narodi mogu otkriti svoju pravu snagu. Zato memorijalizacija inkluzivnog karaktera postaje jedan od neophodnih uslova za izgradnju demokratski autentičnog odnosa prema prošlosti, odnosa koji će osigurati istinito i odgovorno sjećanje na konflikte iz prošlosti i doprinijeti ostvarenju pravde za sve žrtve sukoba, a sa druge strane i utvrditi garancije da se slični događaji više nikada ne ponove.

Bibliografija

Knjige

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Zamišljena društva: Refleksije na Porijeklo i Širenje Nacionalizma). 1983.

Članci

Anderson, Benedict. "Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism" (Zamišljena društva: Refleksije na Porijeklo i Širenje Nacionalizma). *The Journal of Speculative Philosophy*, vol. 26, br. 2, Specijalno izdanje sa Društvom za fenomenologiju i egzistencijalnu filozofiju, 2012, str. 134-151.

Cohen, J. Filip. "Ending the War and Securing Peace in Former Yugoslavia" (Završetak rata i osiguranje mira u bivšoj Jugoslaviji). Volume 6. Symposium: "Should there be An International Tribunal for Crimes against humanity? 1994.

Krause, Abbey. "Peace is not just the absence of conflict". (Mir ne predstavlja isključivo odsustvo konflikta). Pristupljeno: 26. februara 2025. godine. Dostupno na: <https://www.scottishconflictresolution.org.uk/blog/peace-is-not-just-the-absence-of-conflict>

Inicijativa za ljudska prava. (YIHR Croatia). "Inclusive Memorialization is crucial for the future of the Western Balkans" (Inkluzivna memorijalizacija je ključna za budućnost Zapadnog Balkana). Pax For Peace. 2020.

Sağiroğlu, C. "Instrumentalization of nationalism and political violence: the example of Tamil" (Instrumentalizacija nacionalizma i političkog nasilja: Slučaj Tamila). Adiyaman University Journal of Social Sciences Institute, 242-277. 2022 (41).

Štavljanin, Dragan. Radio Slobodna Evropa. "Ko će započeti mir na Balkanu?". Pristupljeno 28. februara 2025. godine. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/ko-%C4%87e-napokon-zapo%C4%8Deti-mir-na-balkanu/29665382.html>

Konvencije i druge publikacije međunarodnih tijela

Generalna Skupština UN. Deklaracija o pravu naroda na mir. 1984. Pristupljeno: 25. februara 2025. godine. Dostupno na: https://www.ohchr.org/en/instruments_mechanisms/instruments/declaration-right-peoples-peace

UN. Međunarodni Tribunal za bivšu Jugoslaviju. Pristupljeno: 20. februar 2025. godine. Dostupno na: <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>

Ujedinjene Nacije. OHCHR. "Expert: Memory is a key pillar for healing, democracy and peace" (Ekspert: Memorijalizacija je ključan stub za zacjeljenje, demokratiju i mir). 2020.

Publikacije

Inicijativa za ljudska prava. (YIHR Croatia). Inkluzivno sjećanje: Preporuke za komemoriranje civilnih žrtava rata za predstavnike lokalne i područne samouprave u Republici Hrvatskoj. 2021.

Mir, mir brate, mir

Armin Husić

Mir! Mir brate, mir. Ovim stihovima frontmen EKV-a, Milan Mladenović je 1992. godine pozivao rukovodstvo (čitajte Slobodana Miloševića) tadašnje novokomponovane Savezne Republike Jugoslavije da zaustavi ratove u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Nijedna Milanova muzička želja nije ostvarena. Disonantni tonovi tenkovskih gusjenica, repetiranje mitraljeza i sveprožimajući krici razaranja ipak su bili glasniji. Harmoničnost disharmonije nadvladala je razum, svirajući posmrtni marš za stotine hiljada mladih i nedužnih, dok su jecajući horovi majki i sestara naricali zagrobne želje sinovima, očevima i braći. *Bratstvo i jedinstvo* na svom vrhuncu.

Ratovi budu i prođu, ali mrtvi ostanu. Čini mi se kao da je svaki moj pokušaj da pišem o miru zapravo pisanje o ratu.

Rat u mojoj zemlji nikada i nije prestao. Tačnost je iznimno nepostojana u *ovijem* krajevima, tako da se ni po pitanju toga kada je, zašto i naravno KO je počeo rat, još nismo dogovorili. Ni ne trudimo se, jer znamo da od takvog dogovora nema ništa. Suočavanje sa prošlošću može se postići samo kao posljedica suočavanja sa samim sobom, tako bi se svako upiranje prstom trebalo završiti

pred ogledalom, jer će nam se jasno ukazati lica glavnih krivaca za sva opštenarodna sranja.

Rat u međuvremenu prolazi kroz svakojake mutacije, transformiše se iz jednog oblika u drugi, bez namjere da ikada prestane. Zapravo, ni oko ovoga se nismo dogovorili. Dogovorili oko čega, pitate se. Nije nam baš u potpunosti jasno da li je rat bio ili i dalje traje, a možda će tek biti. O tom, po tom, još ćemo vidjeti. Za ubijanje nikad nije kasno, a ni prerano. Mora postojati neki raspored ratovanja, valjda.

To je to. Konstantna opterećenost ratom, čak i pri samoj pomisli na mir. Scenografija življenja prefarbana u nepatvorenu bijelinu mira; djevičanski cvrkut palome blanche, koji se pretvara u krkljanje pokojnika, dok joj krvave ruke mirotvoraca i pacifista stežu vratnu žilu. Gušenje života koji još nisu ni počeli. Sve što miriše na mir ima zadah rata.

U svakom slučaju rat se još nije odselio. Tu je negdje, čuči i čeka. Šćućuren u podsvijesti svakog od nas. Influserski sažeto *rentfree*. O svim promjenama na terenu bićete blagovremeno obavješteni.

Ako se, ne daj bože, pljunimo kolektivno tri puta, zapuca – preko noći u našim avlijama osvanuće strani dopisnici, kamermeni i dronovi, perući savjest svijeta i ispredajući bajke o civilizacijskoj retardaciji.

Kako je vrijeme prolazilo, ratne rane pretvarale su se u kraste sa namjerom da zarastu, ali da ih nikada ne zaboravimo. Nastavile su da nas svrbe iz prikrajka, a mi poziv za češanje nismo odbili. Svrab je idalje prisutan, nekada kao podsjetnik, povrmeno kao najava. Sam rat postao je naše najveće kulturno blago. Zavještani njegovim ljepotama, odlučili smo da ga štitimo po svaku cijenu. Makar i po cijenu rata, rata za rat. Ne damo mi na naše (mada ne zanmo ni ko smo to mi, ni šta je to naše, a ni ko nam to nešto naše otima).

Uzaludno je. U desetak otkucanih redova, mir se pojavljuje svega par puta. Stidi se. Stidi se sam sebe i klizi u iščezavanje. Jedina preostala poveznica između mene i mir je upravo rat. Kontradikcija

na kakvu sam se navikao. Rat je sinonim za mir i obrnuto. Jedan bez drugog ne mogu i ne žele. Iskreno, na šta bi uopšte i ličio taj mir bez rata i taj rat bez mira?

Konflikt nam nije u milošte donio samo uništene građevine i ljudske žrtve, naprotiv, bio je veoma velikodušan. Zahvaljujući njemu sada imamo ratne invalide, ratnu siročad, ali i pregršt ratnih profitera i ratnih heroja. Kompletan (po)ratni asortiman. Sve što nam je neopodno, a nismo ni znali da nam treba. Sve ostalo je samo statistika pogodna za manipulaciju. Brojke na papiru. Građevine će biti obnovljene, rupe na fasadama zakrpljene, ljudi sahranjeni i oplakani, ali nikada zaboravljeni. Život iznova oživljen.

Sve te žrtve nećemo vavijek pamtit. Zašto uopšte i da se trudimo? Čovjek je svakako samo broj – JMB. Rodi se i umre u zbiru cifri.

I sada, kada se prisjetim, više puta sam čuo riječ RAT, nego riječ mir. Melodičnost prizvuka i praskavost početnog slova, stvaraju plodan marketinški temelj. Nije ni čudo što se tako dobro prodaje. Rat je postao obaveza, obaveza uslovljena strahom da bi mir mogao da nam prija. Da li zato ratujem sam sa sobom?

Ipak, najdublje ukorijenjena zla rata su strah i mržnja, usljed kojih čovjek neprestano očekuje metastazu sukoba. Genetski prenosimo klicu zla, koja raste u svakom od nas. Nesposobni da se odviknemo od ciklične rutine, nastavljamo da kultiviramo zlo, svjesno ili nesvjesno, ali svakako radimo u njegovu korist. Zalijevamo, okopavamo, špricamo, činimo sve da plodonosni usjevi ne propadnu.

U državi ljubavnici rata, mir je protačen na opsežne pripreme za novi sukob. On je naše čedo, **naš maji, sjatki jat**. Jedino dijete koje nas sigurno neće napustit.

Kako onda da od tog silnog ratovanja da nađem vremena za mir?

Neki od nas ipak nisu naročiti ljubitelji rata, ali oni se zadovoljavaju sitnicama, jedna od njih je i činjenica *da ne puca*, bar ne za sada. Izgleda da nam je nekad manje treba za sreću, nego li za život. Godine mira ili bolje rečeno, godine **neratovanja** provodimo željno iščekujući novi stadijum koljačkog ciklusa. Živimo za priliku da se

osvetimo onim drugima za zločine onih trećih, dok nas sve zajedno ubija neko deseti. Opet smo sami sebe sveli na brojeve, prosta aritmetika dijeljenja, a potom i oduzimanja. Kazna unutar čovječanstva nije recipročno raspoređena, pa tako plodove zla nikada ne žanju oni koji su ih zasijali, već oni koji sa zlom nemaju ništa.

U miru nismo komotni. Stišće nas. Srkleti, kao etiketa na gaćama. Guši našu ubilačku kreativnost, dajući nam povod za novi rat. Iz toga smo izveli formulu prema kojoj je mir naš rat, a rat naš mir. Jedino nam ta jednačina pomaže da očuvamo bogatstvo tekovina naših predaka: genocidi, silovanje, rušenje, paljenje, šta god čovjeku padne na pamet, a da pritom uključuje nasilje. Sve ono čega se drugi stide mi rado prihvatamo. Poklonu se ne gleda u oči. Svako zlo, pa tako i uporno stremljenje ka sukobu ima svoj začetak. Zloćudni deformitet u osnovnoj ćeliji društva – porodici.

Moj otac uvijek je govorio kako treba šutjeti i govoriti DA! Tako manično i razdragano aminovati svaku društvenu glupost. Kameleonski se stapati sa okolinom, nipošto biti svoj i uvijek ostati tuđi. Svačiji. Mene je othranila majka. Na sreću ili na žalost, još nisam saznao.

Glavninu onoga što jesmo nosimo iz kuće. Roditelji nam zapakuju pomalo od svake svoje osobine, trudeći se da one dobre prevagnu, a one loše ostanu na dnu. Ne uspijeva to baš svakom roditelju i baš svaki put. Ipak za svakog uzgajivača djece važi jedna, univerzalna vaspitna mantra: **budi miran!** Endemski primjerak sintagme kojom se na Balkanu poziva na mir. Jedna dvoriječna rečenica u koju je strpan najviši roditeljski ideal, da mu potomak po mogućnosti ne pravi nikakve pizdarije. Nasušna potreba za stvaranjem kakvog takvog reda. Da od viška, a u ovom slučaju viška mira, glava ne bi slučajno zaboljela, svako dobro i mirno dijete, potrebno je naučiti osnovama ratovanja. Zlu ne trebalo, ali moraju mu se usaditi ratne navike.

O praznicima moje komšije pucaju u nebo. Rutinska, godišnja vježba porodičnog arsenala lakog oružja. Za to vrijeme ja bih

crtao, pisao ili čitao. Naivno stvarao plašt sumanutog mira okružen simulacijama rata.

Prva lekcija je stvaranje razlika. Primarna podjela je polazna tačka svakog pokušaja devastacije mira. Stoga, djecu učimo da postojimo MI i ONI, te eventualno ONI TREĆI. Svi koji nisu sa njima su sa nama, svi koji nisu sa nama su protiv nas, a i oni koji nisu ni sa nama ni sa njima su takođe protiv nas. Trebalo bi pronaći i poneki primjerak domaćeg izdajnika, stranog plaćenika, autošoviniste ili lažnog patriote. Takvi tipovi ljudi služe kao pokazni primjer kako ne treba da izgleda i da se ponaša jedan primjerak NAS. Gradivo se nadovezuje, pa je tako sljedeća lekcija kultura ugroženosti. Od krucijalne je važnosti da čovjek strahuje, jedino tako mu nikada neće biti potaman, pa će morati da potraži rezervnog krivca za sopstvene greške. Treba se bojati stalno, svugdje i nepokolebljivo. Strahovati od svakog ko misli ili govori drugačije. Spuštati slušalicu na svaki poziv za mir. Buduće naraštaje dželata i žrtava treba propisno naučiti istoriji. Istorija naravno mora biti falsifikovana i rigorozno revidirana, ne bi li se gdje god zavukla istina ili ne daj bože činjenica, potom istu nafilovati populističkim nabojem emocija, te sve to zajedno što češće servirati. Kada gumicu zategnemo do kraja, automatski se pozvati na očuvanje mira. Samo tada nam mir zaista i treba, onda kada rat već postane neizbježan.

Kakvog je mir ukusa? Kakav mu je miris? Da li se guta ili samo žvaće pa ispljune? Lijepi li se za crijeva? Ništa od ovoga ne znam, o tome mi nisu pričali. O ratu su mi pričali, bio im je nekako drag, blizak, naprosto njihov. Mir se podrazumijevao kao nasljedno stanje o kojem se ne mora govoriti.

Lekcija nema mnogo i veoma lako se usvajaju, a naročito onda kada se čovjek istinski zaželi rata. Erekcija krvoločnosti. Sve ostalo odvija se uz put, spontanim koracima propadanja. Kada u čovjeku proključa patriotizam ili ga vlastodržac iz udobnosti kabineta natjera da gine, ubijanje drugog čovjeka nije više toliko strano i odvratno, postaje obaveza opravdana po bljutavoj analogiji istorijske nužnosti. Kako divno zvuči sintagma u kojoj je ubijanje nužnost. Čovjek

postane ratni zločinac, a ratni zločinac heroj. Uskoro dobija ulicu, školu i *fan page* na *Instagramu*, a sve kao залог za naredni rat.

I dok sve oko mene počinje da krvari, a mir neodoljivo podsjeća na rat, ja pjevušim. Šta drugo mogu? Da ginem? Ispod vibriranja glasnica sakrio se prizvuk plača, obrisi mira iščezavaju. Pjevušim. Zviždućem. Mirujem, dok sve oko mene ratuje.

Ne voli svoju zemlju onaj koji ubije komšiju, već onaj koji ga odgovori od oružja.

Klečeći za čednost – iliti Kako zamaskirati ugnjetavanje u vjeru

Martina Glumac

Posljednjih nekoliko godina problematika oko tzv. „klečavaca“ zauzela je značajno mjesto u hrvatskom javnom diskursu i potakla žustre društvene rasprave. Ovo okupljanje ekstremnih katolika, svake prve subote u mjesecu, koje zapravo nema uporište u domaćoj vjerskoj tradiciji, postalo je sve prisutnije na trgovima hrvatskih gradova. Riječ je o grupi muškaraca koji javno mole na koljenima, tvrdeći da zagovaraju „duhovnu obnovu“, „mušku snagu“ i „očuvanje obiteljskih vrijednosti“. Međutim, iza ove, naizgled pobožne geste, krije se mnogo dublji društveni i politički problem – pokušaj podrivanja ženskih prava, rodne ravnopravnosti i sekularnog karaktera države.

Naime, sam pokret potekao je iz Poljske, a u Hrvatskoj je zaživio tijekom 2023. godine. Počevši u Zagrebu, ubrzo se proširio i u ostale hrvatske gradove pa se tako danas „muška molitva krunice“ održava u Bjelovaru, Dubrovniku, Karlovcu, Osijeku, Rijeci, Slavanskom Brodu, Splitu, Šibeniku, Trogiru, Vinkovcima, Virovitici te Zadru, odnosno u skoro svim regijama Lijepe Naše. Ipak, čin moljenja nije toliko alarmantan sam po sebi koliko je ono za što

se ove skupine muškaraca, svih uzrasta, mole. Svojim klečanjem na javnim gradskim površinama žele osigurati „mir u svijetu i domovini, za obraćanje i jedinstvo hrvatskog naroda te za prestanak bogopsovke“. Drugim riječima, žele uspostaviti svoju verziju mira u kojoj nema ravnopravnosti, preuzimanja odgovornosti za vlastito ponašanje, razumijevanja, poštovanja niti solidarnosti. Cilj im je održati patrijarhat, pri tome postavljajući muškarca ne samo kao onog dominantnog već i kao „duhovni autoritet u obitelji koji će hrabro svjedočiti i prenositi katoličku vjeru.“ Samim time, zagovaraju prestanak pobačaja, a od žena traže čednost u odijevanju i ponašanju jer, kako navodi pater Božidar Nagy, jedan od voditelja ovih problematičnih molitvi, „mnoge ženske osobe nisu svjesne kad se odijevaju izazovno i onda to kod muške populacije izaziva jako velike neugodnosti i ostalo, a ženske osobe trebale bi misliti da svojom nošnjom i odijevanjem ne izazivaju grijehe kod muškaraca.“

Iako se klečavci predstavljaju kao „nezavisna“ inicijativa, njihove aktivnosti imaju jasne političke konotacije. Njihova poruka savršeno se uklapa u retoriku konzervativnih političkih stranaka i organizacija koje se protive pravima žena, LGBTQ+ zajednice i sekularnim vrijednostima. U Poljskoj, gdje je sličan pokret pomogao u uvođenju gotovo potpune zabrane pobačaja, vidimo kako ovakve inicijative nisu bezazlene. One služe kao „meki“ oblik političkog pritiska, koji se koristi za normalizaciju sve rigidnijih društvenih politika. Ako se nešto slično dogodi i u Hrvatskoj, može li se i dalje govoriti o demokraciji i miru?

Klečavci se oslanjaju na narativ da je društvo u „moralnoj krizi“ i da su muškarci izgubili svoju „pravu ulogu“ vođa obitelji i zajednice. Oni smatraju da je rješenje ovog problema u „povratku tradiciji“ – odnosno, u restauraciji modela društva u kojem žene zauzimaju podređenu poziciju, dok muškarci dominiraju javnim i privatnim sferama.

Iako su ovakvi pokreti prisutni i u drugim zemljama (primjerice, slične grupe postoje u Poljskoj, Mađarskoj i SAD-u), u Hrvatskoj oni dobivaju posebnu težinu zbog još uvijek prisutnog nacionali-

stičkog narativa i političkog utjecaja Crkve. Naime, Hrvatska je još uvijek društvo koje se nije u potpunosti suočilo s posljedicama rata, a religija je često korištena kao instrument političke mobilizacije. Umjesto da promoviraju mir i dijalog, klečavci zapravo produbljuju rodne i ideološke podjele, čime dodatno destabiliziraju društvo.

Sonja Sajzor u svom tekstu „Antirodne politike – mržnja ili borba oko resursa?“ zagovara da je jedini život nad kojim ljudi trebaju imati moć kontrole je njihov vlastiti dok je sve ostalo zapravo oblik opresije. Ono što klečavci svojim performansom žele postići upravo je oduzeti prava ženama, istovremeno ih kriveći za posljedice svog nedoličnog ponašanja, dovodeći tako do regresije ono (još uvijek) malo prava koja žene na Balkanu uopće imaju. Sukladno tome, fenomen klečavaca nije izoliran slučaj već dio sve većeg trenda jačanja konzervativnih pokreta u Europi i svijetu. Slični pokreti koriste narative moralne panike kako bi mobilizirali ljude protiv progresivnih društvenih promjena, preuzimajući na sebe ulogu žrtve i tvrdeći da su, kao takvi, ugnjetavani i marginalizirani, unatoč tome što uživaju u znatnoj podršci konzervativnih političkih struktura i vjerskih institucija.

Iako je pitanje rodne ravnopravnosti nešto za što se generacije feministkinja bore, ono je i dalje nerazriješeno, osporavano te ismijavano, upravo zbog sve većeg utjecaja ekstremističkih konzervativnih pokreta. Međutim, jedan od ključnih aspekata mira upravo je ta ravnopravnost među ljudima – bez obzira na spol, rod, etničku pripadnost ili bilo koju drugu karakteristiku, tj. dio nečijeg identiteta. S obzirom na to da mir nije samo odsustvo rata, već i aktivno ostvarivanje društvene pravde i jednakosti, ovakvi pokreti ne mogu se promatrati izolirano od tog konteksta. Klečavci nisu samo vjerska inicijativa – oni su dio globalnog trenda jačanja konzervativnih i antimodernih pokreta koji koriste religiju kao alat za ograničavanje prava žena i potkopavanje demokratskih vrijednosti.

Mnogi misle da su ženska prava i pitanje mira dvije odvojene teme. Unatoč tome, feminističke teoretičarke poput Cynthije Enloe i Carol Cohn pokazale su kako su rat, militarizam i patrijarhat duboko

isprepleteni. Društva koja potiču rigidne rodne uloge češće su sklona militarizaciji i autoritarnim politikama dok su rodno ravnopravnija društva statistički manje sklona sukobima i nasilju. Klečavci svojim djelovanjem ne samo da promiču ideju da su žene „prirodno“ podređene muškarcima, već i normaliziraju ideju da su određene društvene grupe manje vrijedne od drugih – u jednom kontekstu žene; u drugim kontekstima, neki drugi drugi. Ovaj narativ, koji u seksizmu zasniva svoju neupitnu ispravnost, ujedno stvara temelje (opravdanosti) za druge i šire oblike diskriminacije i nasilja. U tom smislu, miroljubljivo društvo ne može postojati ako to podrazumijeva za „prirodno“ i „normalno“ da polovica tog istog društva nema jednaka prava ili pak prava uopće.

Mir percipiram kao kontinuiran, dugotrajan proces kojemu nadmetanje društvene nepravde, poput one koju klečavci žele realizirati, implementirati te aktivno provoditi, predstavlja izuzetnu prepreku. Ako želimo izgraditi mir koji je održiv, postojan i trajan, moramo se, kao društvo i kao zajednica, suočiti s pitanjem rodne ravnopravnosti. Uključivost, dijalog, poštivanje ljudskih prava i jednakost građanki i građana trebaju biti ono čemu težimo, a ne perpetuiranje ekstremističkih konzervativnih vrijednosti i rodnih uloga pod okriljem vjere, zaštite domovine i provedbe osobnih nakana.

Suočeni s ovakvim pokretima, važno je osnažiti glasove koji zagovaraju istinsku jednakost, mir i pravdu. U Hrvatskoj već postoje inicijative koje se bore protiv jačanja konzervativnog ekstremizma – od feminističkih organizacija do antiratnih aktivista koji rade na suočavanju s prošlošću i promoviranju nenasilja. Organizacije poput Ženske mreže Hrvatske, Centra za mirovne studije i Platforme za reproduktivnu pravdu već godinama upozoravaju na eroziju ženskih prava i sve veću prisutnost ultra konzervativnih pokreta. Ono što nam pokazuje povijest jest da mir ne dolazi sam od sebe – za njega se moramo boriti. Klečavci nisu izolirani incident niti bezopasna skupina pobožnih muškaraca. Oni su simptom mnogo dubljeg društvenog problema – pokušaja da se religija i patrijarhat iskoriste kao alat za ograničavanje ženskih prava i očuvanje postojećih odnosa moći. Ako želimo istinski mir – mir koji uključuje

jednakost, slobodu i pravdu – tada ne smijemo zatvarati oči pred ovakvim pojavama. Klečanje može izgledati bezazleno, ali poruka iza njega je sve samo ne nevina. Jer mir se ne gradi na koljenima. Mir se gradi uspravno, s glasom koji se ne boji reći: **ne klečimo pred nepravdom.**

Pravo na mir: Univerzalno pravo ili privilegija?

Hana Gilanji

Kako objasniti detetu iz Palestine da ima pravo na mir, ako mu rat ne daje izbora? Kako objasniti devojčici iz Avganistana da ima pravo da ide u školu i da kaže šta misli? A kako objasniti detetu iz Srbije da se borimo za pravdu tako što uporno izlazimo na ulice? Da li je pravo na mir ultimativno, ili je ono zapravo prilivilegija bogatih i moćnih?

U vreme velikih promena - ili velikih nada za promenama - u trenutku kada već mesecima izlazimo na ulice zahtevajući pravdu, transparentnost i odgovornost, postavlja se pitanje da li su nas ovi protesti više zbližili ili udaljili? I kao i sve druge revolucije, i ova bi nas mogla dovesti do velike podele na istomišljenike i neistomišljenike, na junake i izdajnike. U vreme Francuske revolucije neistomišljenici su završavali na giljotini; u vreme komunizma su završavali u gulazima ili na Golom otoku... Ali sada živimo u 21. veku, i odlučili smo da ne želimo da pozivamo na nasilje i obračun sa onima sa kojima se ne slažemo. Kako smo naučili iz istorijskih lekcija, do mira se najčešće nije dolazilo mirnim putem. Koji je onda recept za mir? Kako stići do ostvarenja našeg prava na mir i sigurnost, a da

pre toga ne narušimo nečije pravo na isto? Da li je pravo na mir ultimativno, ili je ono zapravo privilegija bogatih i moćnih?

Drugi svetski rat je zasigurno jedan od najsurovijih sukoba u ljudskoj istoriji koji je odneo oko 85 miliona života. Mnogi tvrde da je nakon rata nastao mir, i to je ono što smo naučili u školama, ali zapravo su ovu privilegiju dobili samo oni koji su bili na pobjedničkoj strani. Francuska revolucija je bila borba za pravdu, slobodu i jednakost, a rezultirala je u masovnim ubistvima, građanskim haosima i još većom vladavinom terora. Američki rat za nezavisnost doneo je mir, ali kroz nasilje, kao i mnogi ratovi za nezavisnost bivših kolonija u Africi i Aziji. Da li su ovi ideali mogli biti realizovani na drugi način? Ako se mir često postiže tek nakon nasilja, da li to znači da nikada nećemo moći da ga ostvarimo bez sukoba? Oktobarska revolucija je trebala da bude novi početak za Rusiju, spas od totalitarnog režima, a umesto slobode narod je dobio još deset godina diktature pod Staljinom. Ili, kako bi Orvel rekao: „Svi smo jednaki, samo su neki jednakiji od drugih“. Da li je pravo na mir ultimativno, ili je ono zapravo privilegija bogatih i moćnih?

Iako živimo u 21. veku, svet je i dalje ispunjen sukobima. 2011. je počelo Arapsko proleće, koje je bilo zamišljeno kao niz nenasiljnih protesta, a završilo je u haosu, građanskim ratovima i vladavini još većih diktatura. Libija, Sirija i Jemen su doživele krvave sukobe, umesto slobode koju su demonstranti želeli. Da li smo išta naučili iz prošlosti? Više je nego očigledno da nismo. Rat u Ukrajini je konflikt koji je potresao evropski kontinent, jer posle dužeg perioda mir je narušen, i to ne „negde daleko u svetu“. Milioni su raseljeni, a desetine hiljada ljudi su izgubile živote, dok svetske sile se i dalje nisu dogovorile za „recept“ – mir kroz diplomatiju ili mir kroz pobjedu jedne strane? Višedecenijski sukob između Palestine i Izraela dostigao je vrhunac u 2023. koji i dalje traje. Palestinska deca žive u svetu gde su bombe svakodnevnica, a mir zvuči kao utopija. Nakon 20 godina američke intervencije u Avganistanu, 2021. su talibani opet došli na vlast, a žene su izgubile svako pravo na slobodu – pravo da misle i pravo na ljudsko dostojanstvo. Ovo je dokaz da čak ni vojna intervencija ne donosi dugoročno rešenje – već samo privre-

menu promenu režima. Dok svet priča o ovim sukobima, okrećemo glavu na nasilje koje se dešava u Sudanu i Jemenu. Da li su neki konflikti „važniji“ od drugih? Da li je pravo na mir ultimativno, ili je ono zapravo privilegija bogatih i moćnih?

Ako su prošlost i sadašnjost ispunjene istim sukobima, kako očekivati nešto bolje u budućnosti? Ali ne moramo sve posmatrati tako crno, jer postoje i ljudi, koji su i pre mene i ovog eseja, zagovarali veštinu diplomatije i mirnog zagovaranja. Citiraću jedan, možda već previše korišćen, citat koji je pripisan Volterovoj filozofiji, koji glasi: „Možda se ne slažem sa tobom, ali ću do smrti braniti tvoje pravo da kažeš ono što misliš“. Gandijeva nenasilna borba za nezavisnost Indije je bila uspešna, ali kroz dugotrajnu političku i građansku neposlušnost. Ipak, i ovde je plaćena velika cena. Gandi je ubijen, a zbog pohlepe bogatih i moćnih, odnosi između hindusa i muslimana su još više zaoštreni. Pokret Martina Lutera nam pokazuje kako je nenasilna borba moguća i kako se na miran način može doći do građanskih prava. Međutim, rasne podele nisu prevaziđene, a ova borba je bila samo početak dugotrajne borbe koju ni dan-danas nismo izvojevali. Nelson Mandela je svoj život posvetio borbi protiv aparthejda i rasizma, ali je zato žrtvovao svoju slobodu, provodeći 27 godina u zatvoru. Da li je pravo na mir ultimativno, ili je ono zapravo privilegija bogatih i moćnih?

A šta je ustvari pokretač svih konflikata? Jedna reč – interes. Interes bogatih i moćnih. A sve ostalo je zapravo maska, svi ostali razlozi su tu samo da nam pomute vid, dok se u stvarnosti sve vrti oko te jedne stvari. I ti bogati i moćni, čije pravo na mir nije ugroženo, se igraju sa životima miliona ljudi, kako im odgovara; i dok oni sede u svojim ušuškanim domovima, ko zna gde, običan narod trpi posledice njihove pohlepe. Da li je pravo na mir ultimativno, ili je ono zapravo privilegija bogatih i moćnih?

Mesecima već izlazimo na ulice, mirno tražeći odgovore, mirno zahtevajući pravdu. Neki su nas nazivali nasilnicima i rušiocima države, anti-patriotama i nacistima. Rekli su nam da nemamo pravo da blokiramo ulice i fakultete. Čula sam i od pojedinih studenata

da zaista žele da se vrate na predavanja, ali da se plaše da izađu na plenum i to kažu, jer se plaše da bi bili označeni kao izdajnici. I u tom trenutku pokušaj direktne demokratije umire, jer smo jednoj strani oduzeli pravo na mišljenje, samo jer mi lično smatramo da je to mišljenje pogrešno. Neki od nas su dali sebi za pravo da devojkicu iz „Čacilenda“ seksualno uznemiravaju komentarima na društvenim mrežama. Da li je njeno pravo na sigurnost nestalo, time što ne misli isto kao mi? Kao ljudska bića sa sklonošću da se okružujemo isto-mišljenicima, ljudima koji dele istu moralnu skalu sa nama, često zaboravljamo na one koji ne razmišljaju isto, ili prosto nesvesno odlučujemo da negiramo njihovo postojanje. Dopuštamo da nas naše predrasude vode kroz život. I time dopuštamo da se oni, bogati i moćni, naslađuju našom nesrećom, jer im dopuštamo da nas iznova dele i raspodeljuju. Ovo možemo izbeći samo ako se bolje slušamo i damo prostora da razumemo i drugu perspektivu. Moramo se voditi empatijom, a ne podelama, jer, u suprotnom, pravo na mir nikad neće biti ultimativno, već privilegija bogatih i moćnih.

Hajde da pokušamo da ovog puta ne crtamo jedni drugima mete na čelo, i da, koliko god to nekad bilo teško, saslušamo i drugu stranu. Da se zagrlimo i kažemo, okej, možda se ne slažem sa tvojim mišljenjem, ali ću umreti braneći tvoje pravo da ga kažeš. Da kažemo da ne postoji moje i tvoje, da su sve žrtve naše, i da rame uz rame odćutimo 16 minuta. Znam da je teško, ali hajde bar ovog puta da pokušamo, jer pravo na mir treba biti ultimativno i univerzalno, a ne privilegija bogatih i moćnih. I svi mi zato imamo odgovornost da ga branimo. Svakog dana, svakog časa. Dok pravo na mir ne postane stvarnost, i niko ne ostane izostavljen.

Korak do mira

Ivona Ilić

Jednom sam prekinula pijune u njihovoj krvavoj igri i zastala da prebrojim žrtve. I odjednom, u mojoj Domovini bilo ih je više nego što bi njihova sveta pojava trebalo da budi u oku posmatrača da sam, možda zaslepljena njihovom svetlošću, prestala da ih brojim. U svoj toj prouzrokovanoj tišini koja nam je omogućena kao postignuti cilj usled dobro savladanog nemuštog jezika kojim nadređenima govorimo već godinama, počela sam da preispitujem sredstva kojima su se isti poslužili da zaustave zvuk tih njima naizgled mučnih reči, te sam svaku pretpostavku do koje sam došla negodovala ne želeći da prihvatim da su u svoj toj netrpeljivosti dopustili sve ono od čega je trebalo da nas štite.

A onda, probudila sam se iz sna u Regionu čiji su narodi ovog puta plakali zajedno, bratski zagrljeni praveći štit od svih zala koja dosežu ispod kože tiho, hladno i nemilosrdno, dovoljno brzo da naprave štetu za čiju cenu još uvek nisu izmišljene novčanice. Prilično zastrašujuće, poneti činjenicom da stanovnici Domovine još jednog novog dana uspešno nose glavu na ramenima, narodi Regiona grade sponu davno prekinutu uticajem vlasti Domovine

koja je nacionalizam i populizam rodila i kao takve, neželjene, bacila kraj graničnih prelaza ne bi li ih ko k' sebi primio. Vlasti su, poput hladnog oružja, sponu presekle do neprepoznatljivosti. Pitala sam se šta to treba da se dogodi da bi se narodi ponovo povezali, ali preduhitrila su me ponovna i ponovna stradanja. U Domovini je sve ostalo netaknuto; još uvek vapim da uberem svaki plod koji pravni sistem toliko čvrsto drži na svojim granama, toliko da sam zatekla sebe da se za iste otimam. Ponovo koračam pognute glave putem bez odredišta, umorna od odbrane svoje slobode, bezbednosti i dostojanstva, koje je postalo suviše jednostavno izgubiti prepuštanjem sebe čeličnim šakama koje će, istinski nežno, iščupati svako apsolutno pravo nedajući mu da u nama pusti svoje prve korene. One će to činiti hirurški spretno, toliko nežno da se veruje da ih nikada niko nije ni osetio. Ponovo glasno govorim: „Dogodilo se nasilje!“, ali nad njim se, ponovo, iz prikrajka danonoćno bdi u tišini koju u najvećoj količini proizvode institucije gušeći se u mitu prestupnika koji ga olako daju ne bi li se nasilje zataškalo.

Priželjkujem da se Domovina savesno, pravično i moralno sukobi oči u oči sa odgovornošću dok se svakodnevno krećem u strahu da će u mojoj Domovini, suprotno opisu detinjstva, još jednom deca ubiti decu. Možda i strahujem sa razlogom jer smo im možda to kao društvo i omogućili; u nekim kućama još uvek odjekuju govori mržnje koje mediji svesno propagiraju, izazivajući nemir, anksioznost i otvoreni sukob, pokušavajući da se osetimo grešno što ne delimo iste političke stavove, primitivna mišljenja i dogmatske motive. I u nekim je kućama, zarobljenim u patrijarhatu, mogućnost slobode porobila ženu. Ženu, koja je u prisustvu mizogenih posmatrača objektivizovana i ograničena, irelevantna da se ostvari u poljima na kojima isti vladaju, koja je nevoljena samo zato što je žena. Ženu, koja je nebezbedna gde god se našla, u Domovini sa, naizgled, zakonom zaštićenom pedofilijom, sve prisutnijom na visoko obrazovnim ustanovama, u Domovini koja bi se slobodom bavila tek kada bi ona bila od ekonomskog značaja. Taj ekonomski značaj, nažalost, nikada nisu bila deca obolela od retkih bolesti, koja svoje poslednje dane iščekuju u priželjkivanju donacija. Mi, stanov-

nici Domovine, krivi smo kao društvo. Pridavali smo pažnju onima koji su zaslužni da femicida bude više nego dana u godini, onima koji su prosuli gnev i sebičnost i nikada je nisu za sobom pokupili. Nismo se zapitali koliko seksizam, uopšte, neprimetno obigrava među decom koja, ne poznajući principe dobra, prihvataju ono što im je nametnuto, i otuda jezičko nasilje postaje normalizovano, u vremenu u kom rodno senzitivni jezik nije svakodnevnica već sinonim za „obezvređenu“ gramatiku kojom se služimo.

Domovina je strašno mesto u kom se odmor plaća krvlju i znojem. Još uvek priželjkujem da mukotrpan rad ne bude „nagrađen“ već plaćen dovoljno za neophodne potrebe, dok svoje zdravlje izlažemo riziku na određenim pozicijama kako bi pored visokih računa imali još toliko novca da život ne pretvorimo u džunglu u kojoj, do sledećeg meseca, u ulozi lakog plena igramo igru preživljavanja, toliko da sam počela da zavidim onima koji se čude brojkama siromaha na ulicama.

Ipak, ovaj lucidni san koji se nije dao iskoreniti iz mojih misli ili misli meni sličnih bića ukazao mi je samo jedno. Tamo gde sam rođena i tamo gde odrastam, tamo gde sam okružena sukobljenim bratskim narodima, onima koji dele istu narav a drugo pismo ili drugu veru, onima koji su preživeli iste scenarije nekog lošeg scenariste, zove se Domovina. Tamo gde pripadam zove se Region. Region je mesto u kom utočište pronalaze svi obeshrabreni koji su poklekli u trci za svojim pravima, svi napadnuti koji svoja prava nisu sačuvali i svi uplašeni koji svoja prava nisu ni branili. U Regionu nema sknavljenja časti, oduzimanja slobode, a život je zakonom zaštićen. Deca u regionu žive naučena da vole i poštuju, kroz igre na kojima im gorda deca Domovine zavide. On je prva republika u kom ista prava imaju i žene i muškarci, u kom postoji dovoljno lepih reči koje upućuju jedni drugima. Takođe, poslovan čovek i poslovna žena rasterećeno i voljno obavljaju poslove, zadovoljni radnim učinkom. Iako se Domovina i Region nikada nisu sukobljavali, stanovnici Domovine su upoznali ratove na društvenim sferama, ali i ratove sa drugim domovinama. Upoznali su boli kojima stanovnici drugih domovina nisu imale pristup i zato su ostale nezaceljene. Možda su

zajednički težili da upoznaju mir. Zato, zakonodavstvo mog Regiona nije ni nalik zakonodavstvu moje Domovine koje nas je ograničilo nekim učtivim štivom ili normama kojima nam je na dlanu samo prividno pružilo slobodu i nikada nije poznavalo Institut Mir.

Kažu da nikada pojedinac nije promenio svet. Možda sam se kolebala iz sna koji mi je omogućio da baš ja svoju Domovinu promenim ne onako kako to želim, već onako kako dolikuje, ali možda sam se i opirala da bismo zajedno, nezavisno od ljutih „sila“, učinili da to „imućstvo“ delimo bespovratno i slobodno...

Page

Jovana Đurđević

Ako je mir suprotno od rat, da li je bezratno stanje mir?

Potpis na papiru, svako na svoju teritoriju nazad, ili tuđu, i svi srećni. Ali nije. To tako ne biva. Mirovnim sporazumom se obustavlja rat, ali ne donosi mir u živote preživelih. Preživeli su i ratni zločinci, u sećanju preimenovani u nekakve heroje, neki u anonimnosti i dan-danas isflekani krvlju, drugi, oprani, na čelu država težeći da ispune ostavljeno im u amanet.

Zašto nešto gurati pod tepih zaborava, ako od prašine neprestalno kijamo? Nesuočavanje sa prošlošću neće doneti mir ni danas, ni sutra. Države koje beže pred tranzicionom pravdom su nasilnici koji se vraćaju na mesto zločina da provere rane žrtava, jesu li još uvek sveže, te se postare da one nikad ne zarastu.

Žrtva rata. Biće kojem je mir večno oduzet, a čija krivica ne postoji.

Često pomislim da od Triglava do Vardara ne bi bilo lepše zemlje, da se nije raspala na više država, a sukobi postali svakodnevica. Kako se brzo zaboravi da smo nekad imali isto more, da nam isto izgleda čaša za rakiju i stari ćilim u kujni.

Odrastajući u jednoj od tih novonastalih država, grumenu unakaženog jedinstva, na tlu, na kom jedino mir nikako da proklija, gledala sam ljude kako žanju plodove mržnje, zaliveno osveštenom vodicom najsrdačnijih saveznika pokolja. Kako je lako zloupotребiti čovekovu potrebu za bolje sutra, ali i lenjost. Ne može sam, neko drugi će, samo ako dovoljno dugo kleči ili se klanja. A upravo se tada ljudi dele jedni od drugih, kao da ne šapuću sebi u bradu iste molitve.

I ko je doista spreman na mir? Putujući po regionu, po ne tako davno zaraćenim državama, kao žena, ruku na srce, ali iz države koja je bila glavni agresor tokom rata 90-ih, nigde nisam čula ružnu reč, nigde sem u državi čije državljanstvo stoji u mojim dokumentima. A bilo je prilike. Uvek su to bili datumi kada tiha patnja dobije reč. Trudila sam se da razgovaram sa svima, sa decom, bakama i dekama na stanicima, mladima, i onim koji su to bili dok su granate padale češće no kiša. Mučilo bi me u trenucima mira u glavi, kako to da nisam naišla na bar jednu ružnu reč, bar jedno neodobranje. Ali se onda setim s čime sam ja na put pošla. Uverena da su tuđe ruke pune samo onoga što je i u mojim. U potrazi za mirom, u izvinjavanju za tuđa zlodela, reči hvala što si ovde nikad nisu prestale da bole.

Vazda želimo svet kakav nemamo, ali hajde da svako od nas bude vesnik te promene koju želimo. Bojim se da pitam koliko ljudi oko mene mrzi Albance, a koliko njih zapravo zna šta se desilo na Kosovu. Ne umemo da razgovaramo, ne umemo da čujemo, ne umemo da pišemo. Ali zato, spremni smo da osudimo, da mrzimo, da se uhvatimo za pušku ne pitajući se radi čega to, za koga, protiv koga? Ko su ti ljudi tamo dole? Da li bi nas puške dočekale sa lijeve strane Drine ili Dunava? Mene nisu, a prelazila sam ih u onim, danas, najtežim trenucima. Tresla se ispred razrušene bolnice u Vukovaru, nošena novembarskim vetrom sa Dunava. Odrasla u uverenju da ću otići i na kraj sveta pre nego u Hrvatsku, moj prvi komemorativni put je bio povodom opsade i pada Vukovara.

Čini mi se da jedino julske Sunce prži, razdire kožu, a ono i dalje ostaje da gori nemilosrdno prema ljudima u malom bošnjačkom selu, kao da im njihove patnje nije dovoljno. Njima je pravo na mir zauvek oduzeto. Da li imaju mezar svojih voljenih, ili ih svake godine nova kost vodi ponovnoj dženazi? Šta ih manje slama, poseta mezarja, ili poziv kojim ih obaveštavaju da ni ove godine ni kosti šake spustiti neće? Ti ljudi nemaju goru ili bolju opciju, sve je tuga, ali nikad mržnja.

Kada bi mir bio slika, bila bi to slika jednog doručka u Srebrenici. Nekolicina nas iz Srbije boravila je par dana pred 11. jul u Potočarima. Kako sva okolna mesta uoči tog dana bivaju puna ljudi, mi smo jutro dočekali u jednoj privatnoj muslimanskoj kući običnih ljudi. Ali ti ljudi nisu obični, to su ljudi koji nikad neće postati deo zaborava. Najvažniju lekciju o miru, i o njegovom prethodniku - pomirenju, naučila sam od njih. Sišla sam u prizemlje sa prvim petlovima da skuvam kafu i odgovorim na pristigle mejlove, ali sačekao me je postavljen sto upravo pripremljene hrane. Trebalo mi je par trenutaka da shvatim da stojim u tuđoj kuhinji i plaćem. Ti ljudi će kroz par sati sići dole u Potočare i stajati kraj mezareta nekog svog voljenog, davno ubijenog od ruke nekog sa kime me neretko positivećuju. Ali ovi ljudi to ne vide tako, znaju da nije tako. Na pruženu ruku pomirenja znaju jedino mirom da odgovore. Boli što znam da bi ti ljudi i na metak odgovorili cvetom. Boli i činjenica da poznajem sredinu odakle ja dolazim, jer znam da ovi divni ljudi nikad ne bi bili ovako dočekani, i to stvara osećaj knedle u grlu.

Pričamo istim jezikom, a ne razumemo se.

Pitam se šta bi bilo kad bi nam i reči bile daleke kao što smo jedni od drugih. A onda se setim, i zaboli još jače. Korak koji je najteže napraviti u suočavanju sa prošlošću jeste onaj na putu suočavanja sa onom sopstvenom. Deca rođena posle rata na Kosovu nisu pošteđena njegovih posledica. Osuđeni na ćutanje o traumama, moji vršnjaci odrastali su bez odgovara ili sa lažnom predstavom o onome šta se desilo "tamo dole" (kako bi se u mojoj porodici govorilo, ako se i pomene). Odrasla sam i ja, ali godina pre nego

što je svoju prvu devojčicu uzeo u ruke, za jednog čoveka, ostaće nikad izrečena. Gledajući ga vazda zabodenog nosa u njegovu ratnu prošlost, osećam da je moguće da je on bivajući u tom mestu, tog dana, čuvši probadanje zvuka ispaljenih metaka, možda naslutio zločin u jednom podujevačkom dvorištu. Možda je video kako se ubija albansko dete, ne sluteći da će sledeće godine čekati svoje. No, o tome će se zauvek ćutati. A potisnuta trauma će verovati da je dobila ovaj rat, iako u živote, tada mladih ljudi, nateranih da uskoče u vojničke čizme, nije donela mir. Kad bi u trenucima tihog očaja nesavladane traume znao da je jedna osoba njemu posve bliska poželeva da nauči albanski jezik kako bi mogla bolje da upozna i razume ljude i da svaku nametnutu barikadu miru poruši...

To je moje pravo na *page*.

Plamen otpora: Kad protest postane vatra pravde

Kristijan Orkić

Plamen u strništu, kada se ukaže, nitko ne primjećuje ukoliko se ne razgori. Ako je pak osoba koja gleda taj plamičak na suhoj travi uplašena prizorom, zasigurno će krenuti u gašenje potencijalnog izvora katastrofe. Zatim, ako je pohod uspio i ništa više ne gori, onda je život ponovno u harmoniji.

No, što ako je taj plamen samo zaustavljen da se širi, ali ne i ugašen? Možda se nalazi još pokoja žar i uz malo vjetra stvori se nova iskra u obližnjoj travi; i što ako taj lahor koji je potpirio novu vatru preraste u snažni vjetar? Moćni vjetar puše i valja nove iskre u plamen. Plamen onda raste sve više i izraste u vatrenog, stihijskog diva koji proždire svu tu praznu i osušenu travu i slamu.

Tada sve staje. I život u polju i na njivi i život pod zemljom i nad zemljom. Sve izgara u ovoj čudesnoj promjeni života. Postoje užarene stihije koje donose mir i one koje donose nemir. Sve ovisi o tomu je li požar željen ili spontan. Ukoliko je željen, onda ima početak i kraj, a ako je spontan, onda gori dok ne sagori sve mrtvo i suho oko sebe.

Ovakav spontani upravo gori u zemlji koja danas nosi ime Srbija. Možda bi najlakše bilo ostati ravnodušan na sve te silne požare koji gore za slobodu, pravdu i mir, pa umjesto hranjenja empatijom, napraviti jedan sendvič s parizerom i strpati ga u usta. Ista ona koja su stvorena da iz njih izlazi pravda i istina. Možda je parizer jeftin, ali nosi visoku cijenu, cijenu slobode govora.

Netko treba biti prvi. Netko to jednostavno mora biti. Nekoga treba biti toliko strah da postane hrabar. To je ona iskra koja zapali suho sijeno. Vrlo je vjerojatno da je trebalo više od jedne iskre da se rasplamsa plamen i pretvori u stihiju kojoj svjedočimo u našem vremenu.

Trava koja je zelena i puna života neće se zapaliti. Isto tako, društvo koje se razvija i slavi život u njegovoj punini ne može gorjeti, barem ne u ovoj mjeri. Zato mora da je društvo puno suhe trave. Jer, kako je inače moguće da papirnate slogane, ispunjene sarkazmom i groteskom, podižu ruke mladih i starih, poljoprivrednika i akademika, privatnika i državnih službenika, zdravih i bolesnih?

U isto vrijeme, oni koji ne mogu podići svoje ruke jer su potopljeni bujicom laži kojima skrivaju svoju pokvarenost, traže stručnjake da im posude oštrinu uma, ne bi li barem pokušali nadmudriti spomenute slogane.

Pritomu se zaboravlja kako istina nema konkurenciju. Ona sama je kreirajuća sila. Nije joj potrebno kićenje i ukrašavanje kao laži. Kako je samo zastrašujuć taj stav arogancije i cinizma?!

Nema te mudrosti ni veličine koja se ne bi poklonila pred djecom. Upravo zato, čini klevete onih koji drže moć i nadzor u svojim rukama ne samo da su sramotni, nego i zlonamjerni. Oni se, naime, ne poklanjaju već ismijavaju, kleveću, posramljuju i cinično odmahuju rukom. Upravo zato, nisu ni mudri ni veliki. Koliko su tek hrabra i istinski velika djeca koja ostavljaju sav trud učenja kako bi stupila u borbu za mir, riskirajući pritom da budu odbačena od svih i kažnjena za taj prometejski čin. Jer onaj koji pali svjetlo i gasi tamu plaća cijenu buđenja. Zato treba imati snage izdržati i ostati budan dok se svjetla gase.

Ova vatra koja se ne gasi, dokaz je zajedništva. Ona je malen, a tako snažan i glasan svjedok svake iskre otpora, koja se zapalila i podržala onu pored sebe. Zar je moguće bilo zatisnuti oči i na još jedan zločin, poput pada one nesretne kolodvorske nadstrešnice na ljude te zemlje, čije vođe daju nejasne odgovore kao pitijaska proročica?

Moglo bi se pisati o puno ljepšim temama poput uspjeha đaka (pisano s đ), studenata, sportaša, umjetnika, poduzetnika, ali nekoliko minuta prije nego nastupi četrnaesti veljače kucka se grafem po grafem ovog eseja koji bi trebao donijeti, barem autoru, olakšanje i svjetlo.

Pišem jer ima nešto sveto u ovom požaru. Stajanje tisuća ljudi u petnaestominutnim šutnjama bez nasilja jedna je od najglasnijih inkluzija u posljednje vrijeme. Svatko komu je onemogućeno da govori, čuje, dodirne istinu mogao je stati na ulični beton i tada biti u borbenoj tišini petnaest minuta.

Pitam se, jesam li ove noći jedini budan u nesanici? Spava li, primjerice, prva djevojčica ove zemlje koja gori za pravdu ili pak u tami potajno prati što se zbiva na ulicama? Negdje je izrečen govor u kojem je spomenula kako se upravo u ovoj noći, dok nastaje ovaj tekst, rodio Isus pa možda sada s molitvom za svu djecu Srbije, dočekuje svetu noć.

Noćas će zasigurno naizmjenice spavati ona djeca što poput Diogena traže istinu na ulici sa svjetiljkama u ruci. Zaspat će kao oni koji vjeruju u borbu za mir. Sanjat će razne snove. Bez početka i kraja. I prošlost i sadašnjost i mirnu budućnost. Utjeha i mir je ono što im treba poželjeti da sanjaju. Neka sanjaju svoje očeve i majke, svijetle pretke i potomke. Neka sanjaju da ih ispraćaju na ratišta protiv političkih vjetrenjača, sanjaju kako izgaraju za ideale i pravo na mir, dok nestaju u pogledima onih koji ih šalju na taj poligon nove budućnosti. Neka sanjaju da su ljudi, dostojanstveni i svoji.

Ono što treba stalno ponavljati jest da društvo, zemlja ni ulice neće propasti zbog protesta, nerada ili izostanaka s predavanja. Sve to predstavlja čišćenje duha od formalizma i birokracije. Ne smije se dopustiti da strah zauzme mjesto. Možda ga je bilo i previše ondje

gdje ga uopće nije trebalo biti. Kao što se paljenjem i čišćenjem priprema njiva, tako se protestima pročišćuju ulice nakon što ih studenti pometu, a time se pročišćuje i kolektivna svijest društva o zajedničkom dobru. To znači da danas protestiramo kako bismo sutra uživali ne u luksuzu, nego u svakodnevnom životu.

Mislim da smo zaboravili koliko je smisao i ljepota života u obavljanju običnih stvari. Kako bismo se mogli pravedno boriti za to da radimo ono što želimo, potrebno je svima postaviti jednake uvjete i pravila u toj igri života. Tek kada postane nevažno s kakvom i čijom podrškom dolazimo na borilište za fakultet, posao ili poziciju, pobjedit će vrline, a društvo će se moralno razvijati u skladu s ispravnim pogledom na život.

Možda je cijena podizanja crvene ruke u vis, u tišini, doista visoka i teška. Ipak, vrlo je vjerojatno da će studentski div koji maršira za istinu ulicama Srbije jednoga dana pasti, završiti svoj put i od umora prestati se kretati. To je možda neizbježno, jer smo smrtna i ograničena bića. No, kada padne, past će prekrasno i graciozno, poput hrabrog borca u areni života. Nije važno hoće li svaki zahtjev biti ispunjen, ono što će ostati jest plamen koji su zapalili i osuda zla koje je godinama mračilo poštenje i čast u ljudima.

Podizanjem glasa za pravdu i mir sačuvali su dostojanstvo i pokazali jedni drugima da nisu sami. Pokazali su da u ovom svijetu individualizma još mislimo jedni na druge. Još uvijek nismo postali okamenjeni ispred brojnih političkih Meduza, nego smo ljudska bića, ograničena u dizajnu, a oslobođena za beskonačno stvaranje ljepote, one koja će spasiti svijet.

Jedna od najljepših šetnji na svijetu su one po ulicama Srbije koje organiziraju studenti kao ratnici za mir u svojoj zemlji, i to oni koji ne samo da kritiziraju nego i doprinose. Dovoljno je pogledati kako mirno izgaraju u tami. Nisu to samo ratnici, već i učitelji hrabrosti i zajedništva, svega onoga čega nam odavno nedostaje u javnom prostoru.

Proći će i ovaj požar, pročistiti sve sasušene travke u kojima nema sočnosti. Kada prođe, ostavit će nam голу zemlju i sjeme ogrijano

toplinom i spremno za klijanje i u tom sjemenju lekciju koju ćemo svi naučiti od studenata. Ta lekcija je da ako želiš da ti bude dobro, ne moraš imati uličarsko znanje, ali da svakako moraš imati znanja da izađeš na ulicu.

Pravo na mir: Glasovi koji ne pristaju na tišinu

Marko Vulević

*Čudna me ponekad želja hvata,
da kupim razglednicu i napišem:
Dobro je: pošte rade, nema rata...
I ništa više.*

Vito Nikolić

Ponekad zastanem i zapitam se – šta je, zapravo, mir? Da li je mir ikada postojao ili je to samo utopijski ideal ka kojem su težile različite generacije u različitim vjekovima? Je li to samo san što lebdi nad civilizacijama, izmiče prstima onih koji mu se nadaju, ili, pak, samo iluzija kojom elite manipulišu masama, jer kako se može ozbiljno pričati o miru, ako mira nikada nije bilo. Tolstoj je govorio da je istinski mir moguć tek onda kada svi ljudi u sebi pronađu mir, ali kako pronaći nešto što nikada nije ni postojalo? Marko Aurelije je tvrdio da je mir unutrašnje stanje duha, a ne spoljašnje uređenje svijeta, dok je Kant vjerovao da je vječni mir dostižan jedino kroz razum i moral. Ipak, istorija pokazuje da su ratovi vođeni u ime mira, da su moćnici krojili njegovo značenje po sopstvenoj volji, a

da su obični ljudi, oni što sanjaju mir, najčešće ostajali zarobljeni u nepravdi, strahu i nesigurnosti. Mir o kojem se toliko priča od strane društvenih elita je ništa više do koncept koji pogoduje upravo njima. Formalno gledano, zemlje Zapadnog Balkana se nalaze u stanju mira – „pošte rade, nema rata”. Ali šta znači taj mir kada su ljudi i dalje zatočenici svojih egzistencijalnih strepnji, kada su im srca teža od prošlosti, a budućnost neizvjesna poput magle nad planinskim vrhovima Prokletija? Kad je Hemingvej pisao da je mir između čovjeka i sebe samog najteži za postići, možda je slutio da će svaka generacija iznova tražiti nešto što nikada nije zaista imala. „Nema puta ka miru, mir je put“, rekao je Gandi, ali kako slijediti taj put kad su njegovi obrisi nejasni, a koraci često gube snagu pod teretom stvarnosti? Možda, umjesto da govorimo o miru kao o nečemu što treba dosegnuti, treba da shvatimo da mir nije cilj – mir je proces, vječito traganje, napor da se u svijetu punom suprotnosti pronađe ravnoteža. Pravo na mir nije samo odsustvo rata – ono označava slobodu, pravdu i dostojanstvo za svakoga. I dok god to pravo ne osjete svi, ne možemo govoriti o pravom miru.

Možda smo mir tražili na pogrešnim mjestima – u granicama, zastavama, himnama, dok su naši korijeni ostajali sapleteni u prošlosti koju odbijamo da priznamo. Ali mir ne dolazi kroz zaborav, već kroz suočavanje. Crna Gora, kao i cijeli Zapadni Balkan, nosi teret neispričanih priča, neproplakanih suza, neizgovorenih priznanja. Etnonacionalizam, ta varljiva zamka u koju je upalo toliko ljudi, nije ništa drugo do zabluda što čovjeka čini slijepim za ljepotu i bogatstvo drugačijeg. Đuro Šušnjić je govorio da onaj ko upadne u etnocentrizam postaje slijep čovjek za tuđe kulture – ali zar nije prava tragedija kada čovjek ne vidi ni sopstvenu, kada je gleda kroz iskrivljena ogledala prošlih mitova? Kecmanović je pisao o tome kako etnonacionalizam neprestano stvara neprijatelje, hraneći se strahom i predrasudama, dok se narodi, umjesto da koračaju naprijed, sapliću o sopstvene sjenke.

A istina je tako jednostavna – svi smo jedno. I dok ne shvatimo da etnicitet nije nešto što treba da nas dijeli, niko od nas neće zaista uživati pravo na mir. Nemamo bližih jedni od drugih, jer nas ne

vezuju samo istorija i zemlja, već i suze i sve one tihe tuge koje samo mi razumijemo. Nama nije bliži Tramp, Makron ili bilo ko od svjetskih lidera od naših komšija sa Zapadnog Balkana, od onih s kojima dijelimo isti vazduh, iste rijeke, iste vjetrove što pjevaju među planinama. Mir ne dolazi spolja – on počinje u nama, u našoj spremnosti da pružimo ruku, da shvatimo, da oprostimo. Samo kad odbacimo okove prošlih mržnji, moći ćemo zajedno da kročimo u budućnost u kojoj niko neće biti stranac.

Ne može biti mira dok se ne suočimo s istinom. Crna Gora nosi istorijsku i moralnu dužnost da progovori o sjenkama svoje prošlosti, da prizna nepravde koje su predugo ostale bez odjeka. Kako da gradimo budućnost kada porodice žrtava Bukovice, deportacije bosanskih izbjeglica, Kaluđerskog laza, opsade Dubrovnika, logora Morinj, porodice Klapuh i Štrpaca ni nakon tri decenije nijesu dočekale pravdu? Ove rane nijesu prošlost – one su ožiljci sadašnjosti, podsjetnici na to koliko malo smo učinili da se istina čuje. Umjesto pravde, vidimo relativizaciju; umjesto kajanja, glorifikaciju onih koji su sijali smrt. Ali ćutanje nije opcija. Suočavanje sa prošlošću nije slabost – to je hrabrost naroda koji bira pravdu umjesto laži, dostojanstvo umjesto sramote, mir umjesto vječne nepravde.

Ali mir nije narušen samo etnonacionalizmom – on je uskraćen i onima čija se tišina često uzima zdravo za gotovo. Pored podjela koje nas drže zarobljenima u prošlosti, tu je i problem antifeminističkih narativa, još jedna nevidljiva, ali snažna prepreka istinskoj slobodi.

Žene na Balkanu su odvajkada bile heroine – nerijetko bez ijednog ordena. One krvare usljed strogih društvenih normi gdje kada uradiš nešto što ne valja, ti više nijesi imenica, već uzvik ili zamjenica. Krvare duhovno i duševno.

Ove riječi iz moje novele *Melem za uspomene* nijesu samo omaž njihovoj borbi, već i podsjetnik da taj put još nije završen. I dok se mediokratski narativi trude da nas ubijede da danas žene uživaju sva prava, da je feminizam suvišan, žene i dalje ne uživaju pravo na mir – ni mir sa sobom, ni mir sa sistemom. Njihova borba nije tek tamo neka historiografska fusnota u istorijskim udžbenicima napisanim

od strane muškaraca, već svakodnevna stvarnost u kojoj se od njih očekuje da budu ono što nijesu birale da budu, da se uklope u uloge koje im društvo nameće, umjesto da slobodno kroje vlastiti identitet.

Neznanje stvara opasnu iluziju – iluziju da je svaki feminizam radikaln, da je svaki bunt prijetnja, dok se zaboravlja na njegovu slojevitost, na pravce koji su nastali iz različitih borbi i iskustava – liberalni, socijalistički, postkolonijalni. A ja? Ja sam muškarac i ponosno stojim uz liberalni feminizam, ne zato što je to ideologija, već zato što je to pitanje pravde, pitanje srca. Jer prije svega, žene nijesu samo kćerke, majke, sestre – one su ljudska bića, potpuna i cjelovita, sa snovima koji vrijede jednako, sa glasovima koji zaslužu da budu čuti. Zato vjerujem da dostojanstvo ne smije imati pol, da ravnopravnost nije privilegija već pravo, i da nijedna borba za pravdu ne može biti suvišna dok god postoji ijedna žena koja mora dokazivati da vrijedi.

Nažalost, mnoge žene su utonule u tišinu – ne onu smirenu, već onu što guši, onu u kojoj se vodi nevidljivi rat između onoga što društvo od njih traži i onoga što one zaista jesu. Njihova unutrašnja borba podsjeća na sliku *Dvije Fride* – jedna stegnuta u tradicionalnu nošnju, druga obučena u modernu haljinu, obje ranjene, obje krvare, jer nijedna nije potpuna. Tako i žene ovih prostora – podijeljenje između prošlosti koja ih zarobljava i budućnosti koja im izmiče, često iz straha podržavaju sistem koji ih sputava. Jer društvo želi da budu poslušne, tihe, tradicionalne. A one? One žele da budu svoje.

Ali mir ne postoji tamo gdje se femicidi pretvaraju u statistiku, gdje se ženski glasovi gase u hodnicima institucija, gdje su ekonomska, politička i društvena prava samo mrtvo slovo na papiru. I zato nećemo ćutati. Nećemo se povinovati sistemu koji nas feministe želi nevidljivima. Jer borba za žene nije samo borba žena – to je borba svih nas koji vjerujemo u pravedniji svijet. Pravo na mir nije privilegija, ono je pravo na izbor, na ravnopravnost, na život bez straha. I dok taj mir ne postane stvarnost, dok i posljednja žena ne bude slobodna da bude ono što jeste, ni ja neću stati. Jer biti feminist nije pitanje pola – to je pitanje srca, savjesti, ljudskosti.

Položaj žena nije jedini izazov s kojim se suočavamo – problem je i sam sistem vrijednosti. Crna Gora formalno prihvata pravne propise Evropske unije, ali istinske evropske vrijednosti često ostaju zane-marene. Možemo li zaista reći da smo na pravom putu ako su isla-mofobija, homofobija i ksenorasizam dio naše svakodnevice? Pravo na mir nije privilegija za odabrane – ono pripada svakoj individui.

Kako možemo govoriti o miru dok se naše rijeke guše u betonu, dok Tara – suza Evrope – ostaje zaboravljena pod točkovima eksploatacije? Dok nacionalni parkovi postaju mete privatnih interesa, dok se naše planine pretvaraju u puste kamenolome, a šume u beživotne čistine? Priroda nam je povjerena, a mi je izdajemo svakog dana. Ako ne zaštitimo ono što imamo, nestaćemo s njim – jer bez Tare, bez Durmitora, bez Biogradske gore, šta ostaje? Zemlja na kojoj živimo nije samo tlo pod nogama – ona je naš identitet, naš dom, naša prošlost i naša budućnost.

Mediji, ti moćni krojači stvarnosti, umjesto da budu mostovi pomirenja, često postaju oružje podjela. Propaganda, senzacionalizam i laži održavaju tenzije, hrane strah i potiru kritičko mišljenje. Ali ne može se izgraditi mir na temeljima obmane. Zato je medijska i politička pismenost, hrabrost da se postavi pitanje i odbije laž, jedan od najvažnijih frontova borbe za istinski mir. Ali ako postoji nada, ako postoji vatra koja gori jače od mraka koji nas okružuje – onda su to studenti Srbije. Više od par mjeseci, njihove noge nijesu stale, njihove ruke nijesu spustile transparente, njihovi glasovi nijesu utihnuli. Ovo nije običan bunt – ovo je generacija koja više ne pristaje na ćutanje i podjele. Njihova borba nije samo za njih, ona je borba za sve nas, za društvo u kojem pravda nije privilegija, već pravo. Njihovi koraci odzvanjaju jače od bilo koje propagande, njihova hrabrost već je uzdrimala fotelje, probudila zemlju iz letargije, donijela promjene koje su do juče djelovale nemoguće.

Moćni se plaše promjena. Strah režima ogleda se u pokušajima da ih slomi – policijskom represijom, zastrašivanjima, napadima. Tamo gdje se očekuje budućnost, oni šalju pendreke. Tamo gdje odjekuje sloboda, oni podmeću nasilje. Ali šta god da urade, ne mogu zausta-

viti nezaustavljivo. Studenti su iskra koja je zapalila plamen, i taj plamen više ne može biti ugašen.

Srbija se budi iz dubokog sna, a sa njom i nova zora mira – mira koji ne znači tišinu pred nepravdom, već harmoniju u kojoj studenti postaju arhitekta boljeg sutra. Njihovi snovi su temelji tog budućeg mira, mira koji će jednog dana biti zapisan u istoriji, ne kao trenutak, već kao revolucija u kojoj su hrabri izborili svijetlo za sve nas.

Mir nije odsustvo buke, već prisustvo pravde. Nema mira dok prošlost šapuće neispričane istine, dok rijeke plaču pod betonom, dok žene još uvijek moraju dokazivati da su vrijedne slobode, dok studenti krvare za budućnost. Mir nije pasivnost – on je čin, on je borba, on je glas koji ne pristaje na ćutanje, on je proces.

Mi smo generacija koja ne vjeruje u granice, ni geografske, ni ideološke. Znamo da etnonacionalizam nije ništa drugo do kavez u kojem se ljudi uče mržnji, dok im moćnici kradu budućnost. Znamo da ekonomska nepravda nije sudbina, već odluka – odluka da nekoćina živi u izobilju, dok većina preživljava. Znamo da priroda nije resurs za rasprodaju, već naslijeđe koje moramo odbraniti. Znamo da feminizam nije prijetnja, već pravda, da borba za žene nije borba protiv muškaraca, već protiv diskriminatornog sistema koji sputava i jedne i druge.

Gledam u mlade koji ne pristaju na laži, u žene koje ne pristaju na tišinu, u ljude koji ne pristaju na nepravdu, i znam – promjena je ovdje. U koracima onih koji protestuju, u riječima onih koji ruše mitove, u rukama onih koji brane Taru, u glasovima koji odbijaju da umuknu. *Plamen pravde gori, i više nikada neće biti ugašen.*

Tata, zašto te nema?

Milena Veličković

Oduvijek sam vjerovala da rat nije samo borba na bojištu. On se ne završava kada se poslednji metak ispali, kada se vojnici vrate kući ili kada istorija napiše ko je pobijedio, a ko izgubio. Rat ostaje u ljudima. U tišini koja preplavi domove, u praznim mjestima za stolom, u očima onih koji su nekoga čekali – i nikada nijesu dočekali.

Odrasla sam slušajući priče o ratu. Neke su bile priče iz knjiga, neke iz vijesti, ali najteže su bile one iz stvarnog života. Postoje lica koja nose rat u svojim osmjesima, jer ne znaju kako je kada ga nema. Postoje glasovi koji nikada ne podignu ton, jer su nekada morali da vrište.

Jednom sam pronašla jedno pismo. Malo, požutjelo od vremena, skrivano među stranicama stare knjige. Kao da je neko želio da ga zaštititi od zaborava. Bio je to glas neznane djevojčice, nježan, ali opet težak kao kamen. Djevojčice, koja je pisala nekome ko nikada neće odgovoriti. Njene riječi su me proganjale danima, možda i mjesecima. I dan danas ih nosim duboko u sebi. Bilo je to pismo posvećeno njezinom ocu kog nikada nije imala priliku da upozna, a ono je glasilo:

Dragi tata,

Nikada te nijesam upoznala. Možda bismo ličili jedno na drugo. Možda bih imala tvoje oči ili tvoj osmijeh. Možda bi me držao za ruku dok prelazimo ulicu, možda bi me podizao visoko iznad glave dok se smijem, možda bi me učio kako da vozim bicikl.

Ali, tata, mene ne plaši pad s bicikla. Mene ne plaši mrak. Mene plaši tišina. Svi kažu da si otišao jer si morao, jer je to bio tvoj poziv, jer je tako trebalo da bude. Ali ja ne razumijem zašto je moralo biti tako. Zašto je neko odlučio da te uzme od mene, čak i prije nego što sam stigla da ti kažem koliko te volim? Kažu da si bio hrabar, ali meni ta hrabrost sada ništa ne znači. Ja bih više voljela da si bio ovdje, da nijesi morao biti heroj, da si samo bio – moj tata. Mama rijetko priča o tebi. Ponekad pomislim da se boji svojih uspomena, da se plaši trenutka kada će ponovo čuti tvoj glas u mislima i shvatiti da on više ne postoji. Nekada je uhvatim kako gleda tvoju sliku, ali kada primijeti da je posmatram, brzo je skloni. Ponekad, kada misli da spavam, čujem je kako teško diše, onako kako ljudi dišu kada plaču, ali bez suza koje se mogu vidjeti.

Tata, znaš li kako izgleda moj svijet bez tebe? Znaš li koliko puta sam zamišljala kako dolaziš, kako me uzimaš u naručje, kako mi govoriš da će sve biti u redu? Zamišljam tvoj glas, tvoj miris, tvoj dodir, ali svaki put shvatim da su to samo snovi. A snovi ne mogu da zamijene stvarnost. Ponekad zamišljam kako bi bilo da si se vratio. Da je rat završio drugačije. Da si umjesto uniforme nosio kaput natopljen kišom, da si umjesto oružja nosio moj poklon – crtež na kom smo ti, mama i ja, zajedno. Možda bismo slavili tvoj povratak, možda bi mi donio priču iz dalekih krajeva, možda bismo večeras svi sjedili za istim stolom.

Ali nema te. Kažu da sada živimo u miru. Kažu da je rat gotov. Ali kako da vjerujem u to kada u meni i dalje postoji praznina? Kako da povjerujem u mir kada osjećam bol onih koji su izgubili? Kako, kada vidim mamu kako noću plače, a danju se pretvara da je jaka? Kada čujem imena ljudi koja nikada neće biti izgovorena dovoljno glasno da ih vrijeme izbriše?

Tata, možda ti niko nikada nije rekao, ali ja ne želim rat. Ne želim da neko drugi piše pismo nekome ko nikada neće odgovoriti. Ne želim da djeca odrastaju bez očeva, da majke ostaju same, da svijet zaboravi na one koji su izgubili svoje živote u borbi koju nijesu ni tražili. Želim pravo na mir. Ali ne samo mir u knjigama i vijestima. Želim mir koji ne boli. Mir u kom nema suza. Mir u kom postojiš ti.

Možda, ako dovoljno jako zažmurim, mogu te zamisliti kraj sebe. Možda, ako dovoljno jako poželim, jednom ću te sresti – u nekom svijetu gdje rat nikada nije postojao.

Tvoja ćerka.

Kažu da sada živimo u miru. Da su ti dani prošli i da svijet ide naprijed. Ali kako da vjerujem u to kada još uvijek postoje domovi u kojima neko svake večeri postavlja tanjir više, kao da će se neko vratiti? Kako da vjerujem kada još uvijek postoje majke koje čekaju sinove koji se nikada neće vratiti?

Mir ne znači samo da nema pucnjave. Mir znači da nema praznih mjesta za stolom.

Mir znači da djeca ne moraju da uče značenje riječi ‘gubitak’, prije nego što nauče da pišu svoje ime.

A ja? Ja ne želim svijet u kom se rat pamti samo u knjigama, ali se ponavlja u životu. Ne želim da neko, godinama nakon mene, pronađe novo pismo, skrivano među stranicama, i osjeti istu težinu u grudima koju sam ja osjetila. Želim svijet u kom se ne pišu ovakva pisma. Želim mir koji ne boli.

Ponekad se pitam da li je to pismo ikada stiglo do nekoga.

Da li ga je neko pročitao prije mene? Rat nije samo prošlost. On živi u onima koji su ostali, u njihovim sjećanjima, u snovima koje nijesu stigli da ostvare. On živi u svakom djetetu koje je ostalo bez

roditelja, u svakoj ženi koja je izgubila ljubav svog života, u svakom domu koji je zauvijek ostao prazan.

I zato pišem ovu priču. Ne da bih pronašla djevojčicu koja je ovo pisala, niti da bih saznala ko je njezin otac, već da se ne zaboravi. Da jednom, nikad i nigdje, niko više ne mora da pita:

„Tata, zašto te nema?“

Zemlja Humanoida

Neda Petrović

Oskar Vajld je jednom rekao: „Život nikad nije pošten, ali budući da nas je većina nepoštenih – to nam i odgovara.” Ova rečenica savršeno opisuje tragičnu stvarnost koju danas proživljava nešto manje od 7 miliona duša premda je samo nekolicina njih toga i svesna. Zašto? Na to pitanje teško je odgovoriti; neki vide ali se prave da se oko njih ništa ne događa jer im je lakše da istinu ignorišu nego da joj pogledaju u oči, drugi su pak potpuno slepi, žive u sopstvenim deluzijama idealnog života jer „uvek može gore”, a treći... Treći su najgori. Oni su vukovi u jagnjećoj koži – spolja fini, ljubazni i slatkorečivi a iznutra bezdušni i krvoločni, koji ubiraju plodove koje su posejali oni slični njima samima. Ipak, bez obzira kako se prema njoj ophodili, rasplamsana vatra će i dalje goreti sve dok sve pred sobom ne pretvori u pepeo pa čak i one koju su šibicu i zapalili.

No to ne znači da su sve nade potonule, u svakom voćnjaku nađe se drvo koje uprkos velikoj suši i dalje stoji raširene krošnje ponosno čekajući dolazak jesenjih kiša i nekog boljeg vremena. To su oni ljudi čiji duh je neumorljiv, um bistar a duša čista. To su oni ljudi koji neprijatelju gledaju u oči sa samo jednim ciljem – sačuvati čist obraz, miran san i čast svojih predaka....

„Sve životinje su jednake ali neke su jednakije od drugih.” – toliko istine sažeto u jednoj jedinoj rečenici koju mnogi ne razumeju. Na sreću, ili na žalost imala sam tu privilegiju, ako se ona tako može nazvati, da istu i proživim. Ali ne samo ja nego i milioni bolesne dece države Srbije zajedno sa svojim napaćenim porodicama koji lutaju po večitom mraku.

Rođena sam sa cerebralnom paralizom i jako se dobro sećam momenta kada sam postala svesna svoje dijagnoze. Moja majka i ja otišli smo na još jednu procenu u Centru za socijalni rad u Valjevu. Mama je razgovarala sa radnicom bezuspešno pokušavajući da joj objasni razlog zbog kog je neophodno da se moj polazak u školu odloži. Nisam mnogo obraćala pažnju na njihov razgovor budući da sam već mnogo puta imala prilike da čujem različite verzije odgovora i izgovora – „Razumemo Vas, učinićemo sve što možemo da pomognemo Vama i vašoj devojčici” – od kojih svakako nikada ništa nije bilo. 10:15. 10:20. 10:30. Vreme je prolazilo dok se moja mati svim snagama trudila da se izbori za svoje dete koje sedi pored nje, bezbrižno zureći kroz prozor. „Gospodo, budite razumni zaboga! Pa što se uopšte trudite kada i sami znate da od nje nikada ništa neće biti”. Ove reči upućene su devojčici od nepunih 7 godina.

Tog dana moje detinjstvo je završeno. Svet je izgubio sve svoje boje. Nebo više nije bilo plavo. Sunčevi zraci postali su hladni a crvene ruže izgubile su svoj zanosni miris koji je nekada mamio osmeh na moje lice. Od toga dana u mom malom umu postojala je samo jedna i jedina misija – pokazati joj da je pogrešila. Godine su prolazile, moja država je odlučila da mi oduzme svako moguće pravo na banjsko ili bilo koje drugo lečenje uprkos molbama mojih roditelja za pomoć. Kroz svaku muku, svaku suzu i svaki broj prolazili smo sami – moja porodica i ja. Mama je vežbala samnom svakog minuta svakoga dana dok je moj tata danonoćno radio na gradilištu da zaradi za moje lečenje. I sve to kako bih ja danas sa svojih 19 godina mogla da izgovorim dugoočekivane reči: „Mama, tata, uspeli ste. Sada sam svoj čovek. Hodam svojim nogama, koracima koji me vode putem studija psihologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu.”

Kao malo dete nisam shvatala jednu jako bitnu stvar – svako bolesno dete iznad svoje glave ima sat koji od momenta njihovog rođenja odkucava. Tik-tak. Noćna mora svakog roditelja je da se te kazaljke poklope, jer tada je prekasno, oni više ništa ne mogu da učine za svoje dete. Ono ne može da bude bolje. Ne postoji lečenje, operacija, lek koji bi mogli pomoći detetu da se osamostali za život kada njegovih roditelja više ne bude.

Kao dete odrastala sam u tom strahu od jedne jedine reči – prekasno. Prekasno za sve moje snove, nade i želje. Prekasno jer sam za vlast samo dijagnoza na papiru. Prekasno jer one koji bi trebali da budu pravedni, nije briga šta se dešava sa ljudima kao što sam ja. Za njih je to samo formalnost koja im puni bankovne račune svakog meseca. Kada je moja dijagnoza u pitanju, privilegija je imati dobro očuvane kognitivne procese. Samim tim smatram da je moja odgovornost da govorim za one ali ne i u ime onih koji to nažalost ne mogu. U ime onih roditelja koji sada u ovom momentu hodaju u mraku. U ime one dece koja se bore za prvi korak. Zato dajem sebi za pravo da postavim sledeće pitanje.

Poštovana vlasti, zašto nam se deca leče preko poruka kada im zakon naše države jasno obezbeđuje pravo na medicinsku negu? Šta se dešava sa onim licima koja nisu u mogućnosti da se brinu o sebi kada im preminu roditelji? Gde oni idu? Ko o njima brine, i da li o njima uopšte brinu ili ih tretiraju kao biljke?

Svaki roditelj ima pravo na miran večni san. Svaki roditelj ima pravo da po poslednji put zatvori svoje oči bez brige za svoje dete. Svaka osoba sa invaliditetom ili bilo kojim drugim zdravstvenim problemom koja zahteva asistenciju drugog lica zaslužuje da bude tretirana kao ljudsko biće – sa ljubavlju i poštovanjem.

Mnogi ljudi na žalost nikada to neće razumeti. Osećaj da ste za svoju državu ništa drugo do ime na papiru. Nevidljivi. Nebitni. No šta se drugo može očekivati od onih kojima je 16 nevinih života, po ko zna koji put samo broj ispisan crnim mastilom na beloj hartiji?

Ako postoji uslov za ljubav, zašto ga zovu rat?

Nermana Arnautović

Dok nisu počeli masovni studentski protesti u Srbiji, mislila sam da sam ja jedina na ovim prostorima kome se gađi živjeti u prošlosti. Kada sam jedne godine na Buybookoj radionici Bookstan kao mlada književna kritičarka rekla da nema smisla da se u postjugoslovenskoj književnosti više (toliko) piše o ratu – aludirajući da Faruka Šehića treba ukloniti, a na njegovo mjesto afirmisati mladog Benjamina Bajramovića i njegov roman *Itake* koji govori o odlivu mozgova – bila sam ismijana. Moj je stav bio: Pobogu, zar nije više dosta pričanja o ratu, pa mladi nam odlaze, raspadamo se – sadašnjost nam ne valja, kanite se prošlosti!

Niko me nije shvatio ozbiljno. Nažalost. Tada sam se osjećala usamljeno i osramoćeno, mada nisam odustala od svog stava da ratnu prošlost treba prihvatiti i onda odložiti, a na njeno mjesto dovesti aktuelne društvene, političke, religijske, komunikacijske, obrazovne i sve druge vrste problema. Bila sam ustrajna u tome, ali kako su godine odmicale, sve više se pisalo i pričalo o ratu, a sve manje o onome o nečemu drugom. Tako sam i ja napisala svoju priču o suočavanju s ratnom prošlosti i nazvala je *Pomirenje*:

Danas se obilježava 1695. godišnjica od Bitke na Kosovu. Povodom toga svi oni, srpski Srbi, kosovski Srbi, kosovski Albanci, kosovski muslimani, okupili su se da se prijatelje. Došli su i Hrvati, Slovenci, Bošnjaci i Albanci kao podrška miru.

Hrvati krenu Srbe ljubiti triput, a Srbi vele da može i dvaput.

Srpski Srbi pitaju kosovske Albance kako im je Kraljević Marko. „Dobro, dobro“, odgovaraju.

Slovenci kažu da im je žao što su napustili Jugoslaviju, a Bošnjaci samo kimnu glavom i vele „šućur Allahu“.

Natpis na spomeniku palim borcima Kosovske bitke napisan je na novom jeziku ujedinjenih naroda. Nije to ni ćirilica ni latinica. Malo liči na glagoljicu, a ima tu i primjesa arapskog pisma. Kažu srpski Srbi da će od sljedeće godine biti u upotrebi i zajednička valuta. Vidjet ćemo.

Neko bezimeno vjersko lice kaže „amen“. Kosovski Albanci kažu „amin“. Isto kažu i kosovski Srbi, srpski Srbi i kosovski muslimani. Ostali plješću rukama, smiju se. Svi su veseli, ali se kolo neće igrati dok sljedeće sedmice ne odu u Vukovar. Takav je dogovor.

Potom Bošnjaci nazdravljaju rakijom i uče fatihu šehidima i poginulim borcima.

„Lepó! Lepó!“, viknu Slovenci uglas. Sve tako do mraka. Potom se rastanu i pozdrave do sutra.

Sutra će se sastati u Potočarima.

Ova priča mi mnogo znači jer, osim što je uvodna priča za moju zbirku priča (imaginarnu – jer je svi odbijaju objaviti zato što govori istinu o svima nama), ona je potkrijepljena Aristotelovom izjavom da sve napisano u književnosti je neki mogući stvarni svijet. Ta priča je svjedočanstvo o našem suživotu. Možemo, potaknuti pričom, ovo sve sprovesti u stvarnost, pomiriti se, oprostiti (kaže jedan stih dječije pjesme – imam srce da ti oprostim!) i krenuti dalje. Nema potrebe da ikome govorim da svi mi mladi, ja sa 28 godina, vrlo često imamo osjećaj da živimo u ratnim devedesetim. I zbog toga

me vrlo raduje, ponosna sam na studente u Srbiji i pozitivno iznenađena njihovom spremnošću da spriječe Srbiju u njenom nastojanju da ponovo postane miloševićevska. Ali se i dalje bojim za Bosnu i Hercegovinu jer zbog svog ćutanja, dopušta da bude i ostane esde-aovska, ili kasablijska, učahurena, sa samo jednom jedinom brigom i molitvom – da se ne puca!

Pa, ljudi, nije nam dovoljno samo da se ne puca, treba nam život, ljubav, sreća i radost; budućnost, izgradnja i napredovanje. Ja ne mogu više da tapkam na jednom mjestu. Bila sam u Njemačkoj pa sam se vratila jer mi je nedostajao dom, prijatelji, kafe, šala, ćejf, rahatluk, ćevapi i zagrljaji, nedostajala mi je Bosna. Vratila sam se s nadom da će biti bolje, da ja mogu promijeniti sve ovo na bolje. Ali, što duže boravim u Bosni, sve više žalim što sam se vratila iz Njemačke, najviše zbog budućnosti svog djeteta od (u trenutku pisanja ovog teksta) tri mjeseca i sedam dana.

U nadi da ću potaknuti ljude na suočavanje s prošlošću i njeno prevazilaženje, za temu svog doktorskog rada odabrala sam ANTI-NACIONALISTIČKE STRATEGIJE (zaboravljenog) Miodraga Miše Stanisavljevića – čovjeka koji je u jeku ratova devedesetih godina govorio protiv Miloševića i njegovog prosrpskog i svesrpskog režima, čovjeka koji je najveći svjedok tome kako društvo reaguje na pisca i djelo koje u vremenu kada se zločin dešava o tom zločinu govori – prećutkivanjem i zaboravom (Ružica Marjanović). A za njegov zaborav krivi smo mi jer smo izabrali vođe kojima je u interesu da takvi ljudi i budu zaboravljeni. Krivi smo samo mi, nove generacije, koje sada kada protestujemo širom regije, u budućnosti vrlo lahko možemo biti zaboravljeni i ostavljeni na ulicama da kao Miša prodajemo za sitniš svoje rezbarije kako bismo preživjeli. Miša je bio čovjek koji je Miloševiću rekao da abdicira, a mi – nove Miše – reći ćemo našim vođama da abdiciraju, ali do kraja, jer je na nama da izmijenimo i našu prošlost i našu budućnost, da živote koje imamo!

Da se vratim na svoju priču. Iskreno, ona je pisana ironično i parodijski na odnose među postjugoslovenskim državama. Posljednja

rečenica: Sutra će se sastati u Potočarima je parodija na bog zna koliko puta izgovorenu rečenicu: Da se nikada nikome ne ponovi Srebrenica! Molim sve nas, da ova moja priča o pomirenju ostane ironija i parodija samo u književnosti, a da se ostvari u stvarnosti kao istina na nivou ljudstva. Nivo teksta neka bude samo poticaj na naš govor, jer kad šutimo, misle da odobravamo. Nije dobro da mrzimo jer mržnja stvara granice, a dosta je granica za sve smrti koje živimo. Prava su u nama rođena i mi smo rođeni s pravima da govorimo, jer kad šutimo, misle da svetimo granice koje imamo.

O čemu drugom do o prošlosti da pričaju oni koji nemaju sadašnjosti ni budućnosti? O čemu drugom do o ratu, nesrećama, smrtima da pričaju oni koji se ratom hrane? Šta drugo do smrt mjesto života da pamte, jer sami snova nikad nisu imali? O čemu drugom do o žrtvama da pričaju oni koji žrtvom nazivaju poslijeratne krađe? O čemu, ako ne o mržnji uklopljenoj u prisvojne zamjenice prvog, drugog i trećeg lica jednine i sva tri lica množine muškoga nacionalističkog roda, da pričaju svi oni koji poznaju jedino historiju i geografiju skrojene po njihovim brojevima, granicama i herojima?

Mi nismo kao oni, mi ne pripadamo svijetu koji misli da su Srbi svi i svuda, da su Hrvati svi i svuda, a ni Bošnjaci. Mi biramo da smo svi svuda, biramo mir, a pričom o miru svaka priča o ratu postaje suvišna. Ja biram da budem Miša – sve ono što se izdiže iznad nacionalističke ideje i teži dobru. Ali biram i da ne budem zaboravljena – neka moja ironična priča bude suvišna samo kao takva – ironična, a nova pjesma oda slobodi:

Ako ikada poželimo...

*probuditi se veliki
u postelji u kojoj
sanjaju leptiri*

*hodati neumorni
putevima
kojim hodili su zmajevi.*

*trčati poljem zrele djeteline
do medonosne livade*

*napisati plavu pjesmu
o nebu na kojem
lete galebovi
ubрати zreli plod
s drveta s lišćem neopalim
i gnijezdom lastavica tek svijenim*

*voljeti u sumrak
strastveno
bezuвjetno
lavovski
tako i umrijeti.*

Ako postoji uslov za ljubav, on nikada neće biti rat. A sve je na nama.

Mir kao odgovornost

Vedrana Gačić

Svako novo jutro nosi sa sobom surovu istinu da je mir postao retkost, slabašan eho koji odzvanja sve dalje, pozivajući nas da ga pratimo, tražimo i sačuvamo, dok istovremeno ostaje naša neophodnost i ono najdragocenije što možemo darovati drugima i sebi. I dok se svet budi u senci jučerašnjih sukoba, u prašini bitki i magli nepravdi, jasno je da prava snaga mira nije u tišini koja nastaje nakon primirja, već u našoj svakodnevnicu, u svakom našem koraku koji ne pristaje na granice koje dele, svakoj pruženoj ruci da povede druge napred i otvorenom umu da shvati i razume, svakom hrabro postavljenom pitanju, svakom pozivu na pravdu koji ječi iz potrebe da je ostvarimo. Da je živimo. Mir nije samo odsustvo rata – to je sloboda življenja, politički izbor, društveni proces, kulturni obrazac prisustva dijaloga, individualni osećaj i kolektivno stanje. U svetu gde nasilje izrasta iz nejednakosti, ugnjetavanja i nepravde, naš zadatak je ne samo prepoznati tu stvarnost, već i aktivno učestvovati u oblikovanju njene bolje verzije, da ne bismo bili samo pasivni posmatrači ili umorni mislioci već delotvorni nosioci nade, graditelji temelja koji mora da osnaži toliko da može da nosi svet sa

teretom svih nepravdi. Ovaj esej nije shvaćen samo kao poziv na razmišljanje, već i kao poziv na ispravno delovanje, širenje mira i hrabro suočavanje s izazovima na tom putu. Pišem jer verujem da mir nije samo moguć – on je nužnost, temelj za izgradnju pravednog i održivog sveta u kojem će svaka osoba imati pravo da živi u slobodi i sigurnosti. Ali odakle sežu koreni ovih mojih misli i uverenja?

Dolazim iz grada na samom jugu Srbije koji se nalazi vrlo blizu granice Kosova i mnogo puta sam mogla da posvedočim kako granice nisu prisutne samo u fizičkom, već i u mentalnom i emotivnom smislu – u sećanjima i kolektivnim predstavama o drugima. Istovremeno, živim u Beogradu, gradu kontrasta i raznolikosti, gde se različitosti prepliću i oblikuju harmoničnu celinu. Odrastanje između ovih realnosti naučilo me je da je mir neprekidan proces razumevanja, ali ključno životno iskustvo koje je oblikovalo moje promišljanje mira bilo je školovanje na Nansen akademiji u Norveškoj.¹ Govoreći na dodeli Nobelove nagrade za mir, Fridtjof Nansen² istakao je opasnosti koje posleratna Evropa nosi, ukazujući na tenzije među nacijama, strah i nesigurnost koje prete da povuku svet u novi rat. Njegova poruka *No More War* („Nikada više rat”) i danas odjekuje širom sveta, a ono što je Nansen naglasio kao ključ za trajni mir jeste izgradnja međunarodnog poverenja, dijaloga i saradnje. On je istakao da su ljudske vrednosti poput saosećanja temelj stabilnosti, što za mene, kao mladu osobu koja teži da postane diplomata i politički aktivista, predstavlja snažnu inspiraciju. Nansenov pogled na svet i njegov život pun impresivnih dostignuća

1 Nansen akademija – Norveška humanistička akademija (norv. Nansenskolen – Norsk Humanistisk Akademi) prati tradiciju skandinavskog specifičnog obrazovnog koncepta narodnih visokih škola, kroz jednogodišnji program sa različitim smerovima, kao što su: međunarodna politika, filozofija i politika, književnost, vizuelna umetnost i kreativno pisanje. Osnovana je 1938. godine u Lilehameru kao humanistička i antitotalitarna ustanova, zasnovana na vrednostima slobode mišljenja i solidarnosti. Škola je ime dobila po Fridtjofu Nansenu, čiji su život i rad oličenje humanističkih ideala. Od osnivanja predstavlja važan prostor za dijalog, obrazovanje i društvenu debatu, kao i Nansen centar za mir, sa kojim usko sarađuje.

2 Fridtjof Nansen (1861–1930) bio je norveški istraživač, naučnik, diplomata i humanitarac. Proslavio se arktičkim ekspedicijama krajem 19. veka, a nakon Prvog svetskog rata angažovao se u međunarodnim humanitarnim misijama, posebno u pomoći izbeglicama, zbog čega je 1922. godine dobio Nobelovu nagradu za mir.

pokazuju da diplomatija i angažman odvažnog pojedinca mogu zaista biti moćni alati za prevenciju sukoba i izgradnju sveta u kom 'mrak' neće ponovo preplaviti našu globalnu scenu. Inspirisali su me ne samo diplomatski put Fridtjofa Nansena, već i posvećenost profesora škole i njihovi uspjesi u oblasti posredovanja i širenja mira, kao i principi i delotvornost Nansen centra za mir. U Nansen školi naučila sam da dijalog nije samo razgovor, već prostor u kojem učimo da razumemo tuđe perspektive, da uvažimo drugačija osećanja i otvorimo um za nove tačke gledišta, čak i kada se s njima ne slažemo. Slušajući priče o dijalozima sa učesnicima iz bivše Jugoslavije, shvatala sam koliko je važno da se glasovi svih strana čuju. Ključ za to je mreža poverenja u kojoj se ljudi iz različitih etničkih i političkih miljea ne sreću kao suparnici, već kao pojedinci koji žele da razumeju i poštuju jedni druge. Takva zdrava i podsticajna sredina može postojati bilo gde, jer mir dolazi iz ljudi. Mnogi ljudi svakako žele da se slobodno susreću, bez straha, osude, predrasude i sukoba i često su samo utopljeni u kontekst koji im nameće obrazac ponašanja sasvim suprotan od onog čemu prirodno teže, usmeren u produbljiivanje jaza. Naučila sam i da mir nije statično stanje, već proces koji zahteva kontinuirani rad i posvećenost. Zapravo, ono najvažnije od preduslova za uspešni mirovni proces je strpljenje, kako onih koji taj proces iniciraju i organizuju, tako i onih koji u njemu učestvuju. Strpljenje je bilo osnov dobre podloge za uspešan Nansen mirovni dijalog na Balkanu. Susret sa tim procesom i njegovim tekovinama ostavio je snažan utisak na mene – osvestila sam lična prijateljstva sa ljudima drugačije pripadnosti na Balkanu, koja su za mene uvek bila nešto sasvim prirodno, deo mog života i svakodnevnice, te ih nikada nisam doživljavala kao nešto neuobičajeno. Osvestila sam koliki potencijal se krije u njima. Blistavi potencijal i priprema za šire društvene dijaloge, dalje širenje prijateljstva i miroljubivosti, spontano i ciljano pomaganje integracije manjina koja je ključ boljeg i kvalitetnijeg života za sve. Spoznala sam da je moralna obaveza saslušati druge, razumeti njihovu bol, uvažiti njihova kolektivna i pojedinačna osećanja, snove i nade.

Nadahnuće koje sam stekla podstaklo me je da razmišljam o pokretanju sličnih inicijativa u našem regionu – malih, lokalnih foruma gde bismo razgovarali ne samo o prošlosti, već i o sadašnjosti i budućnosti, ne samo o razlikama, već i o onome što nas povezuje. Dijalog ne mora biti nužno institucionalizovan; može se odvijati u školama, univerzitetima, na ulicama, kroz zajedničke projekte, manifestacije i kulturne razmene. Naime, balkansko poimanje mira prožeto je nasleđem devedesetih godina, senkama etničkih sukoba i političkih napetosti. Nasleđe sukoba u regionu Balkana nije samo istorijska činjenica – ono je deo kolektivnog identiteta. Takvo sećanje može biti oružje za nastavak sukoba, ali i alat pomirenja. Zato je važno osloboditi se narativa koji podstiču mržnju, graditi kulturu sećanja zasnovanu na empatiji i razumeti da saradnja nikada nije nužno mukotrpna, da kompromis nije osveta i da solidarnost donosi samo dobro i omogućava ozdravljenje društva. Promene se ne dešavaju preko noći, ali svakodnevnim preuzimanjem odgovornosti, uz volju, strpljenje i posvećenost, mir može postati temelj snažnog društva u kojem su različitosti izvor snage, a ne sukoba. Na nama je da ga gradimo – jer kada udruženi sanjamo o njemu, on može postati dostižna stvarnost. Zato mogu da kažem da danas za mene, kao studentkinju, pojam mira jeste neraskidivo povezan s pojmom odgovornosti. On podrazumeva slušanje, razumevanje i preispitivanje, oblikovan je radoznalošću, političkim aktivizmom i potrebom da svet sagledam iz tuđe perspektive. Međutim, važno je povezati ove ideje s istorijskim razvojem i pravnim okvirima koji definišu pravo na mir, što nas vodi ka odgovoru na čestu dilemu da li je to apstraktan koncept ili realnost koja se ogleda u svakodnevnom životu i u neotuđivom pravom svakog čoveka i svake zajednice.

Pravo na mir deo je savremenog shvatanja ljudskih prava i međunarodnog prava koji naglašava da svaki pojedinac i zajednica imaju pravo da žive u društvu bez nasilja, agresije, straha i ugnjetavanja, u uslovima stabilnosti, održivog mira, pravde i dijaloga. Generalna skupština Ujedinjenih nacija 2016. godine proglasila ga je fundamentalnim ljudskim pravom. Iako međunarodne konvencije postavljaju jasne temelje za zaštitu ovog prava, u praksi se suočavamo s

brojnim izazovima koji otežavaju njegovo sprovođenje. Dok zapadni deo sveta poznaje mir kao konstantu, slike razorene Ukrajine, izmučene Gaze, uzburkane Sirije i često zaboravljenog Sudana podsećaju da pravo na mir ne sme ostati apstraktan ideal, već princip koji oblikuje delovanje. Pored napora međunarodnih organizacija i civilnog društva, važno je razmotriti kakvi su još koraci potrebni kako bi se pravo na mir postavilo u središte globalnih politika. Ipak, čak pomenuta rezolucija usvojena od strane Ujedinjenih nacija, toliko očigledna u svom značaju da se čini da je prirodno već svojstvena čovečanstvu, podseća nas da je mir nešto što stvaramo.

Mir nije ništa drugo do tanana, prefinjena nit koja plete društvo; ali kako da društvo opstane ako pola tog tkanja nedostaje? Kada se ženski glasovi utišaju, kada su njihove ruke vezane normama koje ih guraju u senke, svet postaje nesigurno mesto nepotpunog potencijala. Nema mira u društvu bez pravde. Nepravda je sinonim za odsustvo mira, te i za frustraciju iz koje se rađaju skoro sve vrste konflikta i nezadovoljstva. Ona se nećujno i zlokubno širi kroz siromaštvo i nejednakost kao tihe oblike nasilja, kroz nesigurnost radnika, nepoverenje ljudi prema društvenim strukturama, kroz zajednice u kojima se rad ne nagrađuje dostojanstvom i u kojima obrazovanje može biti privilegija, a ne pravo. Sve dok se resursi gomilaju u rukama nekolicine, dok se nejednakost normalizuje, a nasilje prećutkuje, svet će podrhtavati pod teretom nepravde. Ako prava manjina nisu zaštićena, ako stalno trpe potresanja oluja koje ih brišu iz javnog prostora, kako onda da poverujemo u stabilnost? Demokratija nije samo reč na papiru, već živi organizam koji se sastoji od mnoštvo malih, i koji diše slobodom izražavanja i mišljenja, raste političkim učešćem i razvija se pravom svakog čoveka da bude uvažen. Demokratija neguje mir i proizvodi ga svakodnevno kao dragoceni resurs društva. U društvima gde je strah temelj vlasti, gde mladi nemaju priliku da postavljaju pitanje, a kamoli da oblikuju odgovore, ne raste mir, već bujaju senke revolta. I dok sebi priznajemo da toliko diskutujemo o slobodi, pravičnosti i miru jer ih je sve manje, moramo da priznamo da se iz sveg srca obrađujemo pri pomisli na pravedno društvo koje diše u ritmu jednakih

mogućnosti, bezbednosti i sigurnosti svakog čoveka da može da stoji uspravno i da kaže: ovde pripadam, ovde sam slobodan. Ovi problemi ukazuju na to da pravo na mir nije izolovan koncept, već da je usko povezano s drugim osnovnim ljudskim pravima.

Pored svega toga, ekološka pravda je postala nova granica borbe za mir, jer kada je sve manje plodne zemlje, kad voda nestaje, kada klima postaje sve toplija i vazduh sve zagađeniji, ne gubimo samo prirodu kao jednu od poslednjih oaza i rezervata mira – gubimo budućnost, a s njom i svaku nadu. U širem kontekstu tumačeno, možemo reći da pravo na mir ima i naša planeta, čiji je spokojni poredak opterećen i poremen svim lošim ljudskim tragovima. Klimatske promene i degradacija životne sredine neretko izazivaju migracije, sukobe oko resursa i opštu epidemiju nesigurnosti, ali sa druge strane - zadivljujuće je koliko su naša borba za mir i očuvanje planete međusobno povezane. Kroz takve zajedničke izazove, stvara se prostor za smanjenje međusobnih negativnih nastrojenja, jer suočavanje sa istim problemima podstiče saradnju među ljudima. Kroz ekološku saradnju, čak i oni koji su nekada bili u konfliktu mogu naći zajednički jezik i raditi na očuvanju prirodnih resursa, što doprinosi ujedinjenju i osećaju zajedništva. Optimizam se krije upravo iza tih lepih pejzažakojima smo dužni pomoći – do sveukupnog poboljšanja kvaliteta životnih uslova dolazi se kroz udružene napore, obnovom sveta oko nas, gradeći miri sa samom prirodom i među ljudima. Pravi mir je onaj u kojem niko nije izostavljen, u kojem su prava svima jednaka, u kojem sloboda nije privilegija, već dah koji svi dišemo pod istim nebom toliko prirodno da drugačije ne bismo mogli ni da zamislamo. Pravo na mir nije nešto što nam je dato ili poklonjeno – to je pravo koje se mora temeljno usvajati, pažljivo čuvati i posvećeno prenositi budućim generacijama. Nikada nismo svesniji mira do trenutka kada strah, strepnja i mržnja krenu da se zarazno šire, i upravo zbog tog primećenog nedostatka čovečanstva – pravo na mir je postavljeno kao naša garancija da se mir održava i kada jeste i kada nije ugrožen, kao esencijalna potreba i uslov života. Konflikti počinju i završavaju se u srcima ljudi – a

tamo gde se rađaju nesporazumi, mora se rađati i dijalog i mir koji ima toliko lica koliko ima i ljudi na ovom svetu.

Često zamišljam budućnost u kojoj su mladi nosioci promena – oni koji odbijaju da budu zatočenici starih narativa, koji koriste pravdu kao merilo i grade mostove umesto zidova. Kada sam za vreme raspusta putovala iz Norveške do Srbije da bih polagala ispite, gledala sam kroz prozor aviona oblake poput tihih svedoka tih mojih maštanja. U koferu sam nosila knjige i beleške, spremna za ispite, ali po sletanju u Beograd, čekalo me je obaveštenje da ispita neće biti. Studentske blokade univerziteta – deo šireg talasa protesta koji su zahvatili Srbiju – postale su jedini ispit, onaj koji se ne polaže pred profesorima, već pred sopstvenom savešću i građanskom odgovornošću. Susretala sam grupe mladih sa transparentima, sa umorom na licima, ali odlučnošću u očima. Amfiteatri su postali mesta otpora, a oni koji su do juče beležili profesorske reči sada su glasno zahtevali promene. Neki su govorili o pravdi, drugi o odgovornosti, ali svi su delili osećaj da je predugo trajalo odsustvo istih. S obzirom da je neodvojivo od prava na dostojanstven život i osećaj bezbednosti, predugo nismo imali pravo na mir. Ako studenti iz svih krajeva Srbije, različitih vera i nacionalnosti, marširaju od grada do grada u nadi za promenama koje će doneti dobro svima, kao pokazatelj da im je to lakše nego da trpe nepravdu i stradanje ne samo svoje države već i čitavog regiona zbog korupcije i nepravde, to je znak da je borba za pozitivne promene i osećanje mira postala bitnija od svake formalnosti. I dok su vrata univerziteta ostala zatvorena, otvorila su se vrata kolektivne savesti, odgovornosti i nade. I onda shvatim da ta budućnost o kojoj maštam nije daleka, da ona već sada niče na trgovima i ulicama, u glasovima koji ne pristaju na mučnu tišinu. Bio je to susret sa pravičnošću i slogom koje su predokus srećnije budućnosti. Mnogi potezi u toku i mimo studentskih protesta pokazali su da ne pristajemo na podele, govor mržnje i neretko toksične mehanizme masovnih medija da podstiču iste. Taj glas koji je pobornik čistih vrednosti i pravdoljubivosti prepoznaju mladi u Hrvatskoj, Bosni i Crnoj Gori koji su mu poslali podstrek

izašavši na ulice i šireći istu poruku. Podrška tom glasu stiže i sa Kosova. Istim tonom govore i nezadovoljna i tužna srca mladih u Makedoniji i Grčkoj. Oni stoje rame uz rame, podržavajući jedni druge, predvodeći studentske demonstracije koje su pokrenute zbog vrlo sličnih tragičnih povoda i uzroka koja su zadesila društva u veoma bliskim vremenskim trenucima. Trenutna studentska okupljanja širom Balkana su podjednako demokratskih struktura i organizovanih delovanja. Postoji posebna radost u slušanju mladih kako razgovaraju, kako nalaze zajednički jezik uprkos razlikama, kako ne pristaju da budu taoci prošlosti i bivaju inspirisani jedni drugima u onom što intuitivno i intelektualno smatraju jedinim pravim putem. U tom povezivanju rađa se nova realnost – ona u kojoj mladi biraju dijalog umesto konflikta, pravdu umesto korupcije, solidarnost umesto mržnje. To je snaga ove generacije koja želi da mir bude živ, aktivan, plodonosan. Ne samo istorijska lekcija, već svakodnevni izbor. To je svojevrstni preporod kulture.

Kao neko ko dolazi iz Srbije, ponosno svedočim trenutku kada se studenti uspravljaju, kada se reči mladih pretaču u akciju, kada podrška dolazi iz regiona kao nikada ranije i ne samo kao diplomatski gest, već kao autentična emocija. Studiranjem ostvarujemo svoje individualne ambicije i ciljeve, a ovim studentskim demonstracijama ostvarujemo želju svih nas. Mladi su prepoznali da Balkan nije prostor podele, već zajednički dom. Odbacili su granice koje su im nametnute, povezali se kroz obrazovanje i aktivizam, a to rade i kroz kulturu i umetnost. Kroz obrazovanje, međuregionalnu saradnju i angažovanje u lokalnim zajednicama, mladi mogu doprineti pomirenju i stvaranju dugoročnih strategija za održivi mir. Kulturne razmene i omladinske inicijative pomažu da se Balkan oslobodi tereta prošlosti i postane prostor stvarne koegzistencije. Pravi demokratski sistemi omogućavaju slobodu izražavanja i participaciju svih građana u donošenju odluka i drugim aktivnostima. Kada su demokratske institucije jake i odgovorne, a građani imaju osećaj da mogu uticati na odluke koje ih se tiču, smanjuje se frustracija kao osnov nemira, netrpeljivosti i nasilja. Zbog toga su demokratija i politička prava ključni faktori u izgradnji održivog mira.

Učesnici studentskih protesta i podržavaoci istih postali su svesni da nema mira bez pravde niti pravde bez mira, a mir i pravda jesu mnogo više primamljivi od konflikta, korupcije i sukoba koji su se pokazali kao izuzetno zarazni, ali i nesnosno toksični. Sve je to dovelo do jednog od najvećih političkih okupljanja u istoriji Srbije, a i u novijoj istoriji Balkana i Evrope, u Beogradu 15. marta 2025. godine, kada je veliki broj građana pokazao motivisanost za poboljšanje društva i ispravljanjem političkih grešaka. Primeri iz prošlosti, poput studentskih protesta u bivšoj Jugoslaviji, pokazuju da mladi mogu biti pokretačka snaga promena. „Otpor” je uspeo da smeni predsednika Miloševića koristeći nenasilnu metodu Džina Šarpa. Zato danas, dok se glas pobune prolama ulicama, ne čujemo samo protest. Čujemo sutrašnjicu. I ona zvuči kao nada.

Zapadni Balkan, regija oblikovana ranama prošlosti, zna da mir nije iluzija koja se gaji do začetka sukoba ili stravične nesreće, već krhka i dragocena vrednost koja zahteva stalnu pažnju kako bi opstala. Ako ga posmatramo samo kao ideju na papiru, onda smo svi poraženi time što ne učimo iz istorije i prepuštamo se ponavljanju grešaka. Zato je neophodno da ga svakodnevno oblikujemo – kroz institucije koje štite pravdu, kroz kulturu koja spaja, kroz obrazovanje koje povezuje, kroz odnose koji grade poverenje i ličnu odgovornost svakog pojedinca. Generacije koje dolaze imaju zadatak da ga neguju kao centralnu vrednost i nepogrešivi princip, i ne samo kao politički cilj, već kao jedini srećan način života. A mladi u regionu već pokazuju da su spremni za tu odgovornost dok zajednički kroje puteve budućnosti u kojoj je mir pravo koje se poštuje svakog dana.

Zašto je deka bio ćutljiv

Viktorija Ćosić

Želela bih da započnem ovaj esej sa jednim veoma važnim glagolom za priču koju ću vam ispričati. Taj glagol je „stideti se“. Stid se toliko duboko ukorenio u meni, čineći me neprestano uplašenom od odbacivanja i prekida veza sa ljudima i svetom, jer smo jednim cepanjem i postali mesto u kojem živimo danas.

Mi smo rođeni u zemlji stvorenoj od fragmenata nekadašnje Jugoslavije, što u prevodu znači buditi se u svetu borbe i kontradikcija. Tu borbu sam videla pre svega u mom dedi. On je bio jedan veliki, ćutljiv čovek, rođen u Bosni, u delu koji se zove „Republika Srpska“. Provođeci raspuste kod bake i deke, jednog dana, slučajno, otkrila sam rat. Rat mi se predstavio kroz pušku sakrivenu ispod kauča u našoj dnevnoj sobi. Pre toga nisam ni znala šta je puška ili rat ali tog dana moj brat od ujaka i ja našli smo odgovor na pitanje koje nam niko nikada nije dao: ”Zašto je deka tako ćutljiv?”

Zapravo, moja mama je malo toga nasledila od svojih roditelja, a ja sam nasledila dedinu sramotu. On se stideo što je učestvovao u ratu, koji je počeo 1992. i trajao tri godine duže nego što je trebalo. Nikada mi nije rekao da li je morao da ubije nekoga, iako sam ga

pitala podstaknuta dečjom radoznalošću koja na Balkanu poprima drugačija oblića jer razmišlja o ratu i smrti. I nisam razumela zašto, kada bi me mama vodila na bazen u obližnje, muslimansko selo, moram da promenim ime i skinem brojanicu. Ona je uvek ponavljala: „Išla sam u školu sa muslimanima, ali sada su luda vremena, budi oprezna, dete moje.“

Stid izazvan ćutnjom moje porodice o ratu koji se dogodio, u meni je izazvao razarajući osećaj ogorčenosti, a u mom bratu od ujaka, bes. Jednom, ljut što nisam želela da se igram s njim, uzeo je dedinu pušku, uperio je i pucao u mene. Na sreću, puška nije bila napunjena, ali tako je rat ušao i u našu kuću, mnogo godina nakon što se zaista odigrao.

Neprekidna tišina o onome što nam se dogodilo dovela je do niza novih ratova. Iako pripadam prvoj generaciji koja nije doživela direktan rat u svojoj zemlji, rođena sam pod bombama. Roditelji su mi uvek pričali kako su na zvuk sirene trčali u sklonište noseći svoju kolevku. I kako su stavljali dasku preko kolevke, u slučaju da bomba sruši sklonište. Onda su se umorili. Više se nisu krili, već su se pretvarali da je život normalan, svakodnevan i tih. Nisu silazili u sklonište, već ostajali u stanu, nadajući se da ćemo tog dana preživeti.

Da li rođenje pod bombama ostavlja trag na karakteru? Rekla bih da da. Donelo nam je političku klasu koja nastavlja da nas uništava, kao što se dogodilo 1998, u ratu između Kosova i Srbije. Uvek sam se pitala: Zašto se najgori ratovi vode među narodima koji su toliko bliski, slični? Zašto se borimo protiv braće, protiv onih koji nas najbolje razumeju i sa kojima bismo mogli biti iskreni i svoji?

Možda zato što se osećamo slobodnima da izlijemo sav bes i brutalnost koju nosimo u srcu samo pred onima koji ih mogu razumeti. Brutalnost, koja je neshvaćena, kakav smisao ima? Tako smo počinili zločine našoj braći, a oni su uzvratili. Nije bilo izlaza, ni kraja, nasilje se uvuklo u zidove svake kuće i zgrade, a da bi zaustavila naš rat, morala je da interveniše NATO alijansa.

Rat se uvukao i u moju kožu, postao je normalan, jer lako je zamisliti rat, ali kako se zamišlja mir? Da bih zaustavila rat u sebi, jedini lek koji sam našla za stid bio je drugi važan pojam u mom životu: ranjivost. Vođena željom da budem ranjiva, a to je veoma težak trening koji aktivira sve mišiće, zamišljam da živim život koji bih volela da poklonite mom dedi: život bez stida.

Jedini način da se ne stidimo sopstvene zemlje je da se setimo da smo rođeni na području koje je najviše pogođeno ratom i nasiljem. Ali takođe dolazimo iz zemlje koja ima najveće sportiste na svetu. Dolazimo iz zemlje sa istorijskim problemom korupcije, ali i iz zemlje koja ima najlepše šljive na svetu. Rođeni smo u zemlji koja ima više od 200 godina nasilne istorije, ali i u zemlji koja je odlučila da napravi prvi korak ka potpisivanju mirovnog sporazuma sa Kosovom. Ovim rečima želim da vam prenesem sliku sveta koji se ne može razumeti samo kao crn ili beo, već kao krug ispunjen nijansama.

Razumevanje toga me je duboko pogodilo, jer ja ne mogu da osuđujem život drugih ljudi, jer se iza svake osobe, iza svakog pasoša, krije ljudsko biće sa svojom pričom, i možda sopstvenim stidom sa kojim se bori.

Život ume da nas iznenadi, jer danas imam iz sela dva prijatelja, jedan je Srbin iz Bosne, a drugi je Bosanac musliman koji se grle, jedan drugog pitaju za zdravlje i zajedno slave Bajram i Božić, uz puno poštovanja. Nisam mogla da tako zamislim stvarnost kada sam kao dete provodila leta na selu.

U srcu nosim mnogo značajnih primera sa Erasmus razmene koju sam provela u Italiji: jedne večeri, tokom zabave među studentima videla sam Ruskinju i Ukrajinku kako zajedno pevaju pesme iz njihove kulture; videla sam Azerbejdžanku i Jermenku kako zajedno plešu i dele ljubav prema muzici, jer ih podseća na detinjstvo, iako zbog zemalja u kojima su rođene nikada pre toga nisu imale priliku da vide ko se nalazi sa druge strane granice. Dok smo sedeli i pili vino uživajući u azerbejdžanskoj baklavi i kosovskoj halvi, shvatila sam da su majke u Kolumbiji iste kao majke u Azer-

bejdžanu, Srbiji, Jermeniji, Ukrajini. Drugim rečima, gotovo kao da postoji univerzalan način na koji izražavaju emocije ili nas grde kada se loše ponašamo.

Međutim, nije lako. Moram biti iskrena sa vama. Nije lako stavljati se u neprijatne situacije kako bismo pokušali napraviti promene. Teško je razgovarati s drugima o temama koje nas bole, ali još teže je zaista ih slušati. To je najveći izazov za mlade danas. A, generalno, čini mi se da je to i jedan od najvećih izazova sveta.

Nije prijatno znati da smo nekoga povredili našom nacionalnošću ili identitetom i prosto reći: *Žao mi je zbog onoga što smo vam uradili.*

Ali danas vas pitam: kako mislimo da živimo zajedno u društvu ako ne prihvatamo „drugačijeg“ i ako ne prihvatimo da nismo savršeni? Ako razmislite, i u našim porodicama, u sopstvenim domovima, živimo s ljudima koji su različiti od nas, i ne smemo se plašiti te različitosti, jer u njoj leži lepota života.

Suština onoga što sam iskusiła je upravo u tome da otkrijem da je moj bol sličan bolu onog drugog.

Danas, više nego ikad, postoji potreba za dijalogom, za slušanjem – ali istinskim slušanjem, a ne pretvaranjem da slušamo da bi odmah nakon razgovoraza boravili ono što smo čuli.

Svako od nas ima svoj put i svoju priču, svoj bol i svoje iskustvo. Ko sam ja da sudim onome pored mene? Radije ga gledam očima punim nade, koja nas uči da uvek postoji prilika da napravimo promenu. Kakva je sreća pomisliti na budućnost u kojoj svako od nas biva prihvaćen bez osude na osnovu nacionalnosti, kulture ili religije. I osećati da je takva budućnost moguća.

Neće biti djece za rat

Vanja Šunjić

U subotu sam na autopijaci kod prodavca rabljenih knjiga naišla na naslov „Neće biti djece za rat“ Dijale Hasanbegović, iz 2017. godine.¹ Bila sam obradovana time da je knjiga još aktuelna, da se čita, prodaje i kupuje. Hodajući kroz pijacu, prijatelju koji je decenije iza nas proveo u inostranstvu, objašnjavala sam kako je moj životni vijek najviše određen permanentnim smjenama poraća i zazivanja nekog novog rata i poziva na mobilizaciju, koje svake dvije godine premeđe izbori. No, više nego ikada, ja sam sigurna da neće biti djece za rat.

Kroz aktivistički i profesionalni angažman u godinama iza sebe sam se interesovala za teme izgradnje mira i suočavanja s prošlošću i imala priliku da razgovaram sa nemalim brojem ratnih veterana, bivših logoraša, ratnih vojnih invalida. Iako su oni sa kojima sa razgovarala i sarađivala nekompromisno bili opredijeljeni za mir, svjedoci smo da su njihove nacionalne i političke vođe, kao i vođe krovnih udruženja, makar u javnom prostoru, uglavnom suprotnog opredjeljenja. Oni su ti koji imaju infrastrukturu, njihov glas se

¹ Hasanbegović, Dijala, *Neće biti djece za rat*, Vrijeme, Zenica, 2017.

mnogo dalje čuje i ovu populaciju u svakom trenutku koriste kao topovsko meso, ucjenjujući ih i za onako bijedne socijalne privilegije koje su stekli time što su bili u ratu i borili se za obećanu, potpuno suprotnu budućnost od zbilje koju živimo.

Nenad Vukosavljević ističe da je u radu sa veteranima prilikom uspostavljanja veza neposredno nakon rata od krucijalne važnosti bilo to što niti u jednom trenutku cilj nije bio da se dokaže da „oni“ nisu takvi kako ih se doživljava. „Naš prvi cilj bio je da razgradimo ili makar nagrizemo uniformnost i homogenost slike neprijatelja, tako što bismo stvorili prostor da bivši borci iznesu svoja ljudska iskustva, da to učine zajedno, u prisustvu neprijatelja i da taj proces bude javan, otvoren za zainteresovanu publiku.“² Ovakav pristup, veteranima koji su imali prilike da prođu kroz slične programe je otvorio prostor za razumijevanje drugog i empatiju prema njegovom iskustvu i patnji.

Gledajući regresiju društva iz godine u godinu, često bih sebi postavila pitanje da li su procesi tranzicijske pravde i izgradnje mira trebali biti drukčiji, da li su neke presude i odluke prekasno stigle i šta je ono što je trebalo uraditi da rat i sukob u našem društvu budu potpuno detabuizirani, prikazani sa svim užasima i patnjama, ali i iz perspektive običnog čovjeka, a ne samo kolektiviteta, omraženi i ostavljeni na smetlištu anticivilizacijskih postupaka na koje nismo ponosni, ali smo ih svjesni i sve ćemo učini da se takvo šta ne ponovi. Martina Fischer ističe da nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, nažalost, nije uslijedio odgovarajući proces izgradnje mira. „Više od 25 godina nakon što je Dejtonskim mirovnim sporazumom okončan rat u Bosni, države koje su potpisale taj sporazum (Bosna i Hercegovina, Srbija i Hrvatska) i dalje se bore sa nasilnim naslijeđem prošlosti. Štaviše, bore se i sa političkim strukturama i institucijama, identitetima i kulturama sjećanja u sadašnjosti.“³

S druge strane, nepošteno bi bilo ovdje odgovornost adresirati svima onima koji su se aktivistički na bilo koji način zalagali za

2 Dolazimo u miru, Centar za nenasilnu akciju, Beograd – Sarajevo, 2024., str.19

3 Ibid, str.6

izgradnju mira, znajući da u državi koja ima najkompleksniji administracijski aparat i najviše javnih službenika po glavi stanovnika, većinu krucijalnih stvari u decenijama nakon rata je odradio civilni sektor, a sama država se kroz svoje politike gotovo i nije bavila ovim pitanjima.

Nije, osim kada bi određene politike pod izgovorom da brane vitalni i nacionalni interes, sprovodile svoje nacionalističke agende i agitovale udruženja veterana, demobilisanih boraca, ratnih vojnih invalida i logoraša, tražeći od njih podršku i lažno im obećavajući bolji položaj u društvu. Nikada u životu nisam srela bivšeg borca koji je rekao da bi ponovo išao u rat, ili bi svog sina poslao u rat. Međutim, u javnom prostoru smo u godinama iza nas svjedočili tome da su krovna udruženja demobilisanih boraca, RVI i drugih uz svoje nacionalističke vođe, koji su ovu populaciju predstavljali kao one koji će prvi krenuti u njihovu odbranu, pod izlikom da brane svoju djecu, ognjišta i tekovine stečene u ratu. I to nije slučaj samo u BiH, nego i u regionu.

U svom tekstu „SDS ili paradoks sudbine“⁴, historičar Dragan Markovina navodi da je presuda Miloradu Dodiku gurnula zemlju u sukob, najbliže što je tom potencijalnom sukobu ikada prišla, od okončanja rata naovamo. Ovo je potpuno objektivna procjena situacije, ali neće biti djece za rat.

Iako godinama u javnosti jako bliski nacionalističkim politikama i Miloradu Dodiku, nekadašnji borci Vojske Republike Srpske, danas okupljeni u krovnom Udruženju „Veterani odbrambeno-otadžbinskog rata RS“ oštro su odbacili djelovanje aktuelne vlasti u RS-u, pozivajući se na volju naroda koja je protivna ugrožavanju Ustava i zagarantovanih prava naroda i njegovu sigurnost. Veterani su se pozvali na zavjet koji su dali u ratu svom narodu i Republici, da ga moraju ispunjavati i u miru. Iako bi se o ovome nadugo i naširoko moglo polemisati, ovaj tekst nemam namjeru time opterećivati, jer ono što je trenutno važno jeste činjenica da je Milorad Dodik izgubio podršku od populacije u koju se najviše uzdao i koju je

4 <https://pescanik.net/sds-ili-paradoks-sudbine/> [12.03.2004.]

planirao zloupotrijebiti za svoje protuustavne i secesionističke ciljeve. Ne ulazeći u dublje razloge i političke motive ove odluke, kao i činjenicu da u manjoj mjeri Dodik sigurno u ovoj populaciji i dalje uživa povjerenje, važno je znati da veterani sa svojim sinovima neće u novi rat, u kojem bi im ponovo neko podvalio da brane svoje nacionalno i vjersko opredjeljenje i bore se za bolju budućnost.

Dok se veterani VRS-a ograđuju od politika Milorada Dodika i otkazuju mu podršku, veterani u Srbiji staju uz studente u blokadi, u cilju potpunog rasvjetljavanja krivaca i sankcionisanja svih odgovornih osoba za tragediju u Novom Sadu, uz poruku da su išli u rat za odbranu zemlje, a nisu krali bijelu tehniku i radili za strane službe, podcrtavajući da je režim Aleksandra Vučića izdao njihove pale drugove. Za to vrijeme, pripadnici Crvenih beretki podršku daju studentima koji žele da uče, odnosno pristašama Vučićevog režima.

Iako ja, kao mirovna aktivistkinja i antimilitaristkinja teško mogu zamisliti da dijelim previše zajedničkih vrijednosti sa Udruženjem „Veterana odbrambeno-otadžbinskog rata RS” ili veteranima sa Košara, možda sada nije vrijeme da se bavimo time, nego da pronalazimo zajedničke imenitelje za koje treba da se borimo, a koji će donijeti dobrobit nama i budućnosti koju ćemo živjeti.

U zbilji koju živimo, nikada nije bilo teže definisati ko smo „mi“, a ko su „oni“ i to otvara prostor za mnoge dileme i kritiku studentskih protesta u Srbiji, a što će se, ukoliko dođe do spontanog/organizovanog otpora, preliti i u BiH. U knjizi „Balkan – teror kulture“ Ivan Čolović ističe da se ova razlika („mi“, „oni“) posmatra kao razlika između jedine prave i autentične kulture i raznih oblika lažne, vještačke, ili kulture na nižem stupnju razvoja, sa tendencijom da se ono za šta se mi zalažemo ne samo odbrani i sačuva, nego da preuzme na sebe mesijansku ulogu, da prosvijetli, edukuje i od propasti spasi ostale.⁵

Zbog toga, važno se neprestano podsjećati koliko smo mi na Balkanu neemancipovani narodi i koliko su se ratovi iz prošlosti

⁵ Čolović, Ivan, *Balkan – teror kulture*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008., str.13.

negativno reflektovali na naša opredjeljenja i identitet, što ne mora nužno imati veze sa zlom kao takvim. Stvar se dodatno usložnjava kada govorimo o kolektivitetima, veterani, „kokardaši“, „manti-jaši“ i drugi.

Većina ljudi koje poznajem i koji izlaze na proteste dijeli minimalne zajedničke vrijednosti sa ovim kolektivitetima, ali vratimo se na nešto drugo. Ako živite na Balkanu na kojem je za vrijeme ratova 90-ih svaka zemlja bila u ratu, a Srbija ratovala protiv svih, dolazite do toga da vam veterani čine nemali postotak stanovništva. Prema nekim procjenama, Srbija ima oko 100.000 ratnih veterana i potpuno nedemokratski bi bilo ovim ljudima oduzeti pravo na borbu za bolju budućnost.

Ivana Franović i Nenad Vukosavljević primjećuju da je prilikom uspostavljanja veza sa bivšim borcima sa različitih strana najveći izazov bio hvatanje u koštac sa najtvrdim predrasudama, koje su ujedno predstavljale i najveću barijeru ideji normalizacije odnosa.⁶ Međutim, ako su bivši borci, odnosno pojedinci sa svih zaraćenih strana u Jugoslaviji u decenijama iza nas mogli da izgrade mostove jedni između drugih, trebali bismo i mi razbijati predrasude i dati im priliku da se pokažu u nekoj drugoj društvenoj ulozi.

Kada sam vidjela sveštenike u mantijama koji blagoslovljavaju studente u blokadi, prva slika su mi bili sveštenici koji su kadili tenkove koji su krenuli u Hrvatsku. Ali, vratimo se ponovo činjenicama. U Srbiji se oko 70% građana izjašnjava da je religiozno. I to su građani koji imaju demokratsko pravo da iskažu svoje nezadovoljstvo režimom Aleksandra Vučića i pokažu otpor na svoj način, makar mi ne vidjeli ništa građansko i demokratsko u tome.

Nakon što su se pojavile kokarde na studentski protestima, legitimno je postaviti pitanje za šta se ovdje i ko bori. No, uz partizane, četnički odred u Srbiji je proglašen oslobodilačkim još 2004. godine i danas, 21 godinu nakon toga, revizionistička laž je postala istina kojoj je podlegao nemali broj stanovništva.

⁶ Dolazimo u miru, Centar za nenasilnu akciju, Beograd – Sarajevo, 2024., str.14

Iako su studenti u blokadi opredijeljeni za jednakost i demokratiju, i dalje svako malo vidimo transparent „Vučiću, pederu“, što je ponovo refleksija šire slike o kulturi verbalnog nasilja, predrasuda, targetiranja i opšte nepismenosti. Čak mislim da je za njih peder karakterni osobina, da nisu svi ni dobacili do ideje da postoje ljudi koji mogu biti različite seksualne orijentacije. Ali, to bi ponovo trebalo adresirati društvu, obrazovnom sistemu i klimi u kojoj živimo, jer nasuprot toga „Vučiću pederu“ jeste „ćaci“. Iako ova dva fenomena ne dijele temelje stavove, dijele prostor i vrijeme u kojem su stasali. Besmisleno je jedne doživljavati kao polusvijet, a od drugih očekivati da se ponašaju kao da su juče izašli sa Sorbone, jer to su djeca koja su se uglavnom u isto vrijeme obrazovala i rasla u istoj atmosferi.

Cilj gore navedenih analiza nije abolacija svega navedenog, nego pokušaj shvatanja šire slike društava u kojima živimo i činjenice da je sve ovo samo posljedica trodecenijske kulturne i političke neemancipacije. Stoga bi gore navedene fenomene bilo uputno posmatrati isključivo kao posljedicu tranzicijskih procesa i pokaz šta je ono na čemu u našim društvima u budućnosti trebamo da radimo u svrhu emancipacije i neponavljanja političkih poteza i historijskih grešaka koje su nas odvele u rat, a onda i trodecenijski status quo poraća. Marija Todorova kazuje kako se historiji, koja ima centralno mjesto u legitimizovanju i reprodukciji društvenih odnosa na Balkanu, mora prići na drugačiji način.⁷ To ne podrazumijeva samo reprodukciju ili iskrivljivanje činjenica i konstatovanje posljedica, nego konačno hvatanje ukoštac sa uzrocima.

Iako sam na početku pomenula da sam stalno podložna propitivanju uloge mirovnog aktivizma kod nas, činjenica da su veterani stali na stranu građana i antiratnih politika, ograđujući se od manjine svojih saboraca koji tako ne misle, možda je do danas jedan od najvećih dometa svega što je rad na polju antiratnog aktivizma učinio kod nas.

⁷ Todorova, Marija, *Dizanje prošlosti u vazduh*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010., str.84

„Želim da i dalje pletemo mreže neposlušnosti svim militaristima: očevima nacija, čuvarima tradicije, morala i nacije, čuvarima država i granica. Neposlušnost i militaristkinjama, svih boja i nacija. Prijateljstvo i nježnost će nas čuvati od njih.“⁸ Rečenica je ovo koju je Staša Zajović izgovorila u Zagrebu, u oktobru 1996. godine. Tri decenije nakon toga, ova rečenica i svijest o zajedničkoj borbi, drugarstvu i solidarnosti, potrebni su nam više nego ikada.

Vrijeme je da se ujedinito u različitosti, razumijevajući svačiju poziciju i iskustvo, vrijeme je da emancipujemo jedni druge. Vrijeme je da se zajedno borimo protiv zlih režima koji ponovo zativaju devedesete. Vrijeme je da jednom zauvijek na Balkanu kažemo da neće biti djece za rat.

8 Zbornik radova: Ženska strana rata, Žene u Crnom, Beograd, 2007., str.13

Ratnoj retorici je došao kraj

Sladan Tomić

Ratnoj retorici je došao kraj: Političke elite moraće tražiti nove populističke metode vladanja strahom

Nema tome ni dvije godine. Iako svako jutro navijem četiri alarma budući da se teško budim i iako se ne budim noću, te tople, ljetne noći probudio me čudan zvuk. Nešto poput petarde, ali opet drugačije. Čudno. Ne znam zašto, ali pomislio sam da je počeo rat. Nije da znam kako zvuči početak rata, ali tih dana svi su pričali kako je blizu eskalacija odnosa u Bosni i Hercegovini.

Potpuno iracionalno sam počeo hodati u krug po svom stanu koji se nalazi ispod Trebevića. Laka sam meta, pomislih. Ponovo začuh zvuk nelagode. Odlučih da pogledam kroz prozor.

Prvo sam se nasmijao, a ta vesela reakcija prerasla je u stid koji se prožimao mojim tijelom.

„Bože, ja sam lud“, pomislih.

Kad sam osvijestio da je „zvuk rata“ zapravo udarac kontejnera koje su komunalni radnici nimalo nježno spuštali nakon pražnjenja otpada u kamion, mojim se tijelom počeo širiti bijes.

Adresiran je onima zbog kojih sam i pomislio da je počeo rat – političarima. Previše plaćenim, ali premalo korisnim.

Mnogo sam čitao o trans generacijskom prenošenju traume i svjestan sam da je dio ratnih trauma mojih predaka utkan i u moju ličnost, ali moje su misli opterećene ratom zbog mog posla.

To što sam novinar kod mojih komšija, prijatelja, rođaka, poznanika ujedno je i znak da ja znam nešto više. Mada, uglavnom je to zabluda. I ako znam nešto više to je posljedica poznavanja konteksta i praćenja političkih agenda, a one se uglavnom baziraju na širenju netrepeljivosti i izgradnji fingiranih sukoba. Bez obzira na to, tih dana sam dobio na desetine poruka: „Hoće li rat“, „Ima li rata“, „Hoće li se to zaratiti“. Bio sam svjestan, a i sve je išlo u prilog tome da su ti strahovi neopravdani.

No, svijest je nekada samo iskrivljena sjena naše podsvijesti koja u sitnim satima dominira.

Takva podsvijest je ipak odradila svoje.

Posljednim dešavanjima u BiH i političkim djelovanjem protiv ustavnog poretka, oživiljeni su stari strahovi. Pojedini mediji čak su izvijestili da se „građani Sarajeva spremaju za rat.“

Bila je to neutemeljena tvrdnja i potpuna glupost. To znam ja, znaju vjerujem i mladi, ali niko do sada nije izbrojao koliko je onih koji posljednjih godina žive u permanentnom strahu od eskalacije odnosa, od oružanog sukoba, progona.

U posljednjem krvavom ratu u Bosni i Hercegovini ubijeno je 100.000 osoba, a za hiljadama nestalih i dalje se traga.

Posljedice rata živimo i dalje, mnogi među nama žive sa posttraumatskim stresnim poremećajem, pa ne čudi što svaka politička kriza budi osjećaje nelagode i straha.

Jesmo li blizu kraju stalnih retraumatizacija?

Ovaj put sve je drugačije, građani su svjesni da rat nije opcija da nemamo ni novca ni oružja za takve anticivilizacijske aktivnosti, ali ne postoji ni motivacija za rat.

Mlade od koji većina, prema dostupnim istraživanjima, želi napustiti Bosnu i Hercegovinu ili o tome razmišlja, ne zanima rat. Ujedno to je ohrabrenje da je došlo vrijeme da odbacimo ratnu retoriku, odnosno da nosioci izvršne i zakonodavne vlasti svoj fokus preusmjere na druge stvari. Na politike za mlade, na ekonomski razvoj, kreiranje povoljnog psolovnog okruženja, na zaustavljanje emigracije bh. stanovništva.

Prošlo je 30 godina od rata i mladi u BiH uglavnom su rođeni nakon tih dešavanja. Živimo u vremenu kada se suočavanje s prošlošću treba prvesti kraju, kako bi sadašnjost bila lakša, a budućnost prosperitetnija.

Ohrabrujuća je činjenica što su i ratni veterani protiv ponavljanja sukoba s kraja 90-ih godina prošlog milenijuma. U njihovim javnim izjavama mogli smo čuti da nisu raspoloženi za sukobe, za nove ratove. Ni od prošlog se nisu oporavili. Učesnici rata, borci, branitelji, ratni-vojni invalidi danas žive na margini društva. Naknade koje primaju nisu dovoljne za dostojanstven život, o tome jasno govore i oni koji ih slušaju, to čuju. Val nezadovoljstva učesnika bivšeg rata se širi i oni su ogledalo svima onima koji bi i pomislili da su spremni za mobilizaciju.

S druge strane političke vođe iz rata su izašle bogatije ili bogate, bez smrti u porodici i bez egzistencijalnog upitnika iznad glave.

“U svakom ratu je isto... Država daje topove, bogati daju volove a sirotinja sinove. Kad se rat završi, država uzme svoje topove, bogati dobiju nove volove a sirotinja traži grobove”, kaže izreka koja najbolje opisuje besmisao rata i posljedice takvih tragičnih događaja.

Toga naši preci, očito, nisu bili svjesni ili nisu imali načina da se suprotstave ratnim retorikama, ali današnje generacije kojoj pripadam i ja itekako su spremne rezonovati kontekst ratnohušakačkih retorika.

Nijedan etnički vođa ne želi rat da bi navodno zaštitio svoj narod, nego svoj položaj, status, moć, imovinu. Rat nema opravdanje, nema humani cilj i nema dobrobiti, zato bi trebalo da svake ratne težnje

odbacimo, osudimo suprotstavljajući im se porukama mira, ljubavi i tolerancije.

O Bosni i Hercegovini se plasiraju narativi kao o zemlji nikada završenog konflikta, a što najviše pogoduje etno-nacionalnim politikama na vlasti. U takvom ozračju vlada se atmosferom straha, a kada smo u strahu, vodimo se samo jednim instiktom – za preživljavanje. I kako tako da vodimo računa o bitnim stvarima: o ekonomiji, o stanju u zdravstvu, o korupciji.

Dok nas truju strahom, kako da razmišljamo o tome koliko je naše obrazovanje kvalitetno i zašto su naša djeca toliko loša na PISA testiranju. Dok živimo u atmosferi straha, kako da razmišljamo o minimalnim primanjima, o nesrazmjeru plata i troškova života. Kako da razmišljamo o sveprisutnoj korupciji koja razara društvo dok razmišljamo o mogućnosti novih sukoba. Kako razmišljati o digitalizaciji javne uprave dok smo i dalje primorani zagorčavati sebi život sa 101 papirom kada se budimo sa strahom o novom ratu. Kako da razmišljamo o tome da li su naši doktori najbolji, da li je oprema u bolnicima najsavremenija i zašto se liječimo starim i manje učinkovitim lijekovima, dok nam je najbitnije pitanje kako sačuvati mir.

Svjesni smo da nam najbolji doktori odlaze jer u Bosni i Hercegovini, posebno u Republici Srpskoj i manjim kantonima, nisu dovoljno plaćeni. Znamo da posao u javnom upravi, ponekad i u privatnom sektoru, ne dobijaju najbolji, najsposobniji i najobrazovaniji već najpodobniji.

Znamo da nas vode najlošiji među nama, da su u poslaničkim klupama osuđenici, nasilnici. Znamo da se i u škole zapošljavanju oni sa stranačkom knjižicom, a ne sa najvećim znanjem i najboljim pedagoškim vještinama.

Sazreli smo da odbacimo strahove, prihvatimo realne probleme i krenemo insistirati na politikama prosperiteta, na boljem obrazovnom, zdravstvenom i političkom sistemu.

Moramo kao prioritet staviti bolji kvalitet života, sigurnije okruženje i pravednije društvo.

To još ne radimo, ali odavno je došlo vrijeme. Ćutimo na nepravdu, na korupciju, na nepotizam. Ćutimo i nad 17 žrtava korupcije u Donjoj Jablanici. A ne bi trebalo. Baš kako to rade studenti u Srbiji koji su duže od četiri mjeseca u blokadi nakon pada nadstrešnice na željezničkoj stanici u Novom Sadu usled čega je poginulo 16 osoba, a nekoliko je teže povrijeđeno. Mjesecima rizikuju budućnost, karijeru, živote zarad borbe za pravdu, zarad borbe protiv korumpiranog sistema.

Studenti su izloženi fizičkim napadima, javnim etiketiranjima, kampanjama diskreditacije, kleveće ih se i o njima i njihovom životu iznose se neistine. Ipak, i dalje hrabro stoje, pješače stotinama kilometara dok im noge krvare od žuljeva. Ne odustaju jer znaju šta im je cilj – ne očuvanje mira, nego očuvanje pravde i pravne države.

Kada građani BiH budu svjesni da je mir stabilan, prioritet će biti borba za pravednije društvo. Kada se okupe oko zajedničkog cilja, biće to pravi festival zajedništva i mira.

15. marta 2024. sam izvještavao sa najvećih demonstracija u Beogradu. Na ulice glavnog grada izašle su stotine hiljada ljudi. Svi su podržali studente u namjeri da ustraju na svoja četiri zahtjeva: objavljivanje potpune dokumentacije o rekonstrukciji nadstrešnice u Novom Sadu, procesuiranje napadača na studente, prestanak progona studenata, povećanje budžeta za visoko obrazovanje. Mnogi od demonstranata svjesni su da je moglo doći do nereda i da vlastima odgovara da dođe do nemira i nasilja. Taj trenutak vladajuća garnitura iskoristila bi da studente predstavi kao opasnost po nacionalnu sigurnost, da njihovu borbu stavi u istu ravan kao sa rušiteljima ustava, a sam protest označi kao državni udar. Kada su vlasti, vojska ili policija, upotrijebile zvučni top u 12. minuti šutnje sve je moglo krenuti po zlu. Studenti su prezreli poteze vlasti, odložili redarske prsluke i pozvali građane da se razidu.

Nakon upotrebe zvučnog topa pred zgradom Skupštine Srbije okupila se grupa mladića sa fantomkama, maskama za lice, sumnjivih namjera.

No, na kraju je pobijedilo jedinstvo studenata i želja građana da mirnim putem dođu do pravde i ispunjenja zahtjeva.

Val građanske borbe u Srbiji mogao bi se prošiti i u BiH, zbog korupcije, zbog Donje Jablanice, ali i zbog kreiranog političkog haosa koji stvara osjećaj straha. Duh protesta mogao bi se proširiti i Bosnom i Hercegovinom makar na nivou tolerantnog zajedništva protiv politika sukoba.

Naš prioritet, po uzoru na komšije, treba biti borba za opšte, a ne lične interese, borba za kvalitetnije obrazovanje i vladavinu prava.

Mir je ultimativno pravo svih građana Bosne i Hercegovine, regije, ali i cijelog svijeta. Nažalost, u godinama iza nas u svijetu počinju novi ratovi, a zemlje regije Zapadnog Balkana su proteklih vijekova osjetile svu razornu moć ratova. Zato umjesto pristajanja na zapaljive retorike, moramo pristati na izgradnju trajnog mira.

Mir: „Vrijeme koje se udaljava“¹

Zoran Rakočević

Mir nije samo antonim pojmovima kao što su „nemir“ ili „rat“, već stanje koje se mora svojom punoćom, svojim zaokruženim i slojevitim društvenim značajem odlikovati kategorijama integrativne bezbjednosti. Jedno društvo ili jedna jedinka mogu osjetiti benefite mira jedino ako imaju i socijalni i ekonomski i politički (i individualni) sklad sa sobom i svojim sastavnim djelovima, odnosno organima, u kojima ljudske slobode i prava mogu biti optimalno ostvarive, društvene i kulturne potrebe odlikovane estetskim kvalitetom, usmjerenjem na kritički osvrt i etički ekvilibrijum, a opšti građanski koncenzus postignut u sferama svakodnevnog življenja, komunikativnosti sa okruženjem i svijetom. Društvo koje se može pohvaliti mirom, društvo je otvorenosti, pluralizma, tolerancije i multikulturalnosti.

Da ideja mira ne bi zvučala previše utopijski, želim da podsjetim makar na komunitarnu tekovinu Evropske zajednice (namjerno ne kažem Evropske unije) i njenu početnu namjeru da ekonomski i poli-

¹ Mirko Kovač: *Vrijeme koje se udaljava*, roman – memoari, Fraktura, Zagreb 2013.

tički dovede do društva sveevropske integrativnosti, gdje se donekle i uspjelo u brisanju granica među ljudima, ekonomijama i suverenitetima i gdje se nakon velikih ratnih razaranja II svjetskog rata ipak stvorila neka društvena zajednica u kojoj se napravila agenda za mir, a mogućnost stvaranja većih tenzija među zapadnim zemljama, a kamo li izbijanja rata, svela na historijski minimum, čak i na vic u kojem je nemoguće da recimo Francuska i Njemačka ponovo vide jedna drugu preko nišana.

Evropa je tako stvorila platformu za mir i nakon dva razorna ratna cunamija, ušla u fazu prije svega ekonomske reforme i saradnje, ali i epohu baštinjenja evropskih građanskih vrijednosti i ljudskih prava i sloboda. Na realpolitičkom planu, ipak, oslonila se na veliku svjetsku silu (nekad se činilo i privremeno dok i sama ne postane sila), te se odrekla bogaćenja sopstvenih vojnih kapaciteta i sopstvenu bezbjednost oslonila na trans-atlantske meridijane. Danas gledamo kako se ova postavka odnosa radikalno mijenja, ali želim da se odaljim od dublje analize novog poretka u nastajanju, jer mislim da je po pitanju mira očigledan.

Ne znam i ne umijem da predvidim kakvu perspektivu ima ideja mira u Evropi, ali mogu da izrazim opravdane zebnje i sumnje. Svakako je u proteklim decenijama ideja evropejizma donijela blagostanje i kulturni razvoj na mnogim poljima. Slažem se sa mnogim kritičarima da je Evropa u politici napravila kardinalne greške i da će vjerovatno ispaštati u vremenu koje dolazi, ali i uprkos tome, smatram da je dugotrajno uspješno stvarala društvo mira za svoje žitelje: digla je sve standarde života, od ekonomskog, do kulturnog. Naravno da nije stvorila društvo za sve; opstala je u njoj neka vrsta klasne netrpeljivosti, pogotovo u pogledu nespremnosti u pogledu dolaska migranata, i ta će joj se osionost sigurno obiti o glavu na ćupriji, kad već nije na mostu. Naravno da se i unutar same Zajednice znaju odnosi moći i osjećaju pritisci, i naravno da je spoljna politika previše srljala kada su određene teme u pitanju. Evropa je uprkos nesavršenosti i greškama ipak stvarala mir – i kad god se pokazalo da ga nije spremna i sposobna proizvesti na širem planu, i spoljašnjem i unutrašnjem, držala je sve nas u odre-

đenoj vrsti vakuuma: žal za čvršćom idejom mira koji ujedninjena Evropa simboliše i dalje je stvarao neku vrstu ubijedenosti da je ipak u pitanju najoptimalnija tvorevina i naša jedina budućnost.

Danas, stvari se čine nevjerovatno izokrenutim: uloga Evrope u rješavanju ukrajinske krize, to jest rata, puna je zamuckivanja, nedorečenosti i bljedila; očigledni zločini u Gazi se sistemski prećutkuju i evropska javnost se drži u stanju neznanja i nezainteresovanosti za jedno etničko čišćenje na njenim rubovima, dok Unija na sreću i nesreću, gubi savezništvo sa Amerikom. Dok smo i dalje bezbrižni u svojim domovima i ophrvava nas osjećaj udaljenosti od svih svjetskih problema, gledamo u tv prenosu kako u svom kabinetu jedan američki predsjednik uličarski provocira i vrijeđa predsjednika jedne evropske zemlje čiji su djelovi pod ruskom okupacijom. Da li mi to sada vidimo da je ovaj komunitarni mir prema kojem naša država iskazuje integracijske namjere prekinut? Je li Evropa suštinski mrtva? Da li se odjednom shvata da je sve to isprazno, ili se može reći da smo naslućivali takav krah još od podignutih glasova koji su odavno dolazili iznutra? Ne znam, valja dva puta razmisliti.

Vrijednosti koje je ne samo na simboličkoj ravni predstavlja recimo pad Berlinskog zida ostale su generacijama, čak i onim kasnije rođenim, neka vrsta ideala. Ne samo što je sovjetska vojna i politička kontrola otklonjena, već i sijaset svega onoga što su zapadne vrijednosti se odjednom otključao i stanovnici šire evropske regije mogli su da zaplivaju prema pravno uređenom društvu i koliko toliko većim slobodama. Na neki način, naredni, jugoslovenski slučaj nije posebno uzburkao Evropu, iako je iznenadio. Iako sama nije vojni savez, nije se ni Evropa snašla u tom ratu. Evropa se, zapravo, nije snašla ni u jednom ratnom zbivanju koje se dešavalo u njenoj neposrednoj blizini, što me direktno vodi k upitanosti kakvo je to blagostanje unutar sebe ostvarila; da li ono koje je samo sebi okrenuto i koje se zadovoljava ponekad čak i kozmetičkim održavanjem sklada i imidža.

Evropsku priču sam istakao u nekoliko navrata kao primamljivu i nezaobilaznu ako se bavimo pitanjem mira. Nesumnjivo nas ova

razmatranja vode ka bitnom zaključku da, iako su se uspostavila pravna i politička mjerila da se realizuje integrisano stanje mira, zajednica naroda koja će prije svega pitanja prava i sloboda čovjeka staviti u prvi plan, a onda iz godine u godinu donositi niz ekonomskih reformi, razvijati socijalnu politiku, građansku koheziju i osnaživati kulturnu politiku kako država, tako i zajednice, nije se dovoljno vodilo računa o činjenici da će taj – nazovimo ga – mir, biti nedovoljan i isprazan, ako se spoljnopolitički Evropa bude ponašala samo kao okosnica standarda i sloboda, a neuporedivo mnogo manje kao faktor mira i solidarnosti. Ovoga posljednjeg je pogotovo falilo.

Današnje stanje u svijetu nas ni malo ne uvjerava da će svjetske sile mariti za mir. Na kraju krajeva, međunarodno pravo je ugroženo i tek će izgleda biti sve manje smisleno pozivati se na njegove tekovine i praksu. Evropa će sigurno morati da uradi mnogo više od donošenja odluke da se naoruža.

Pravo na mir

Mirzet Luboder

*Mir nije samo cilj koji tražimo,
već sredstvo kojim dolazimo do tog cilja.*

– Martin Luther King

Zagovaranje mira trebalo bi da bude osnovna obaveza svake Vlade, jer mir omogućava stabilnost i razvoj svijeta i čvječanstva uopšte. U vremenu kada se svijet intenzivno suočava sa brojnim izazovima pogubnim za mir – od ratnih žarišta, širom istočne hemisfere i izazivanja političkih kriza, preko ekonomskih nejednakosti, borbe za prirodne resurse, do klimatskih prijetnji – više nego ikada prije, zalaganje za mir mora biti u vrhu prioriteta svih svjetskih vlada.

Mir kao univerzalna vrijednost uz koji se neminovno vezuje i sloboda kao osnovno ljudsko pravo, ne smiju biti shvaćen kao *pasivno stanje između dva sukoba*. Mir je sam po sebi dinamičan proces, koji zahtjeva predanost, iskustvo, diplomatiju i hrabrost.

Mir podrazumijeva zaštitu dostojanstva svakog čovjeka, poštovanje međunarodnog prava, zagovaranje dijaloga i odbacivanje politike sile i ucjena, što danas u mnogome nije slučaj.

Uzmemo li u obzir činjenicu da je pravo na mir jedno je od temeljnih ljudskih prava koje se često prepoznaje kao preduslov i kao osnovna paradigma i postulat za ostvarivanje svih drugih prava i sloboda, ne smijemo postati imuni na nepravdu u kršenje istog. Iako nije eksplicitno i decidno navedeno, u svim međunarodnim dokumentima njegova važnost naglašena je kroz različite pravne akte i instrumente, Rezolucije i Deklaracije. Mir nije samo odsutnost rata, već i stanje društvene pravde, sigurnosti i stabilnosti i slobode.

Činjenica je da pravo na mir ima svoju utemeljenost u međunarodnim pravnim dokumentima, uključujući Povelju Ujedinjenih naroda (1945), koja je nastala nakon decenija ratnih sukoba počevši od Balkanskih ratova pa preko Prvog i Drugog svjetskog rata, kada su prolivene rijeke krvi i stradali milioni ljudi. U ovom kontekstu, vrijedi pomenuti Opštu deklaraciju o ljudskim pravima (1948) i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Što nije spriječilo Arapsko – Izraelski rat i aneksiju Palestine, čije nesagledive posljedice traju do danas.

Iako je UN kroz svoje rezolucije, posebno kroz Deklaraciju o pravu naroda na mir (1984), istaknuo da je mir osnovni uslov za ostvarivanje ljudskih prava, svjedoci smo da je u mnogome i ovaj međunarodni pravni akt samo mrtvo slovo na papiru, jer svijet u kojem je mir osnova političkih međunarodnih agendi još uvijek ne nalazi svoj odraz u implementaciji istoga a dokaz tome je i stalno ponavljanje tragičnih poglavlja istorije.

Činjenica je i to da smo danas, više nego ikada svjedoci dubokog paradoksa da one sile koje bi svojim autoritetom, snagom i utjecajem trebale biti predvodnici zalaganja za mir – često, nažalost, doprinose njegovom kršenju. Velike sile, koje bi morale biti čuvari međunarodnog poretka, zaštitnici prava slabijih i pokretači dijaloga, često postaju akteri sukoba, rivalstva i podjela. Ovakvo djelovanje u mnogome izaziva nepovjerenje, neizvjeznost i strah i nije samo

izdaja univerzalnih vrijednosti na kojima počiva savremeni svijet – već se može smatrati i izdajom budućnosti.

Geopolitička dešavanja, koja se po automatizmu odražavaju i na dinamiku geostrateških procesa, doprinose veoma brzoj i nepredvidivoj promjeni amplitude na društvena, socijalna a samim tim i sva druga dešavanja u makro i mikro sistemima, a sve zahvaljujući savremenim tehnologijama brzini protoka informacija. Eleanor Roosevelt je kazao: ***Prava čovjeka počinju u malim mjestima, blizu kuće – u školama, na radnim mjestima, u selima i gradovima. Tamo je pravo na mir najznačajnije.*** Stoga, brzina prenosa informacija, neizbježno izaziva dinamičnost u globalnim političkim procesima. To nam jasno stavlja doznanja da nema vremena za spora reagovanja, za duge analize iza *zatvorenih vrata*. Odgovori na krize moraju biti brži i efikasniji, jer informacija putuje realnom vremenu a takva dinamika, donosi velike prilike i ozbiljne rizike. Jer, brzina protoka informacija, ne smije nadjačati istinu a samim tim trebala bi omogućiti bržu koordinaciju u vanrednim situacijama.

Sagledavajući sve pravne okvire i međunarodne zakone, od Povelje Ujedinjenih naroda (1945) pa sve do danas, možemo svjedočiti da se u tom periodu desio veliki broj okupacija, kolonizacija, masovnih zločina, progona, pogroma uključujući i genocide, što samo po sebi, u velikoj mjeri opovrgava sve gore navedene pravne akte koji su osmišljeni i usvojeni zbog *prava na mir*, a samim tim i prava na život i slobodu. Šta nam to govori?...

Pitanje je, da li *pravo na mir* podjednako imaju svi ljudi na svijetu? Odgovor bi trebao glasiti: da! No, sa ove vremenske distance, sublimirajući period od osam decenija – od Povelje Ujedinjenih naroda (1945) do danas, ta teza se ne može u potpunosti potvrditi, jer, inicijatori i kreatori Međunarodnih pravih okvira posvećenih miru ne čine dovoljno kako bi se isti sprovodili na pravi način.

Zaključak je da pravo na mir predstavlja ključni element globalne stabilnosti i napretka. Iako nije formalno kodificirano kao univerzalno pravo, njegove komponente čine temelj međunarodnog pravnog poretka i ljudske sigurnosti. Ostvarenje ovog prava zahti-

jeva zajedničke napore svih država, međunarodnih organizacija i civilnog društva kako bi se osigurao svijet bez sukoba i nasilja. Samo kroz saradnju, pravdu i poštovanje ljudskih prava moguće je izgraditi održivi mir koji će uživati svi narodi i buduće generacije a samim tim i osigurati trajno *pravo na mir*.

Ritam zaboravljenog zločina

Marko Milosavljević

Povodom otvaranja deonice autoputa Pakovraće – Požega, televizija Informer organizovala je 22. jula 2025. godine „narodno veselje“ u Požegi na kome je bio prisutan skoro ceo državni vrh Srbije koji se veselio uz četničke pesme.¹

Ova deonica autoputa još uvek nije tehnički završena i nema upotrebnu dozvolu, a kao garancija bezbednosti saobraćaja puta Zoran Drobnjak, direktor Puteva Srbije ponudio je odgovor u vidu retorskog pitanja “Šta je tu problem?”.

Kršenje bezbednosnih procedura nije sprečilo zvaničnike Srbije na čelu sa predsednikom Republike Aleksandrom Vučićem da proslave novih, više od 30 km autoputa uz veličanje ratnog zločinca i kolaboracioniste Dragoljuba Mihailovića.

Pre nešto više od 30 godina i na manje od 30 km od centra Beograda, isti repertoar svaki dan se mogao čuti iz podruma Vazduhoplovno-medicinskog instituta na vojnom aerodromu u Batajnici. Nekolicina

¹ Dnevni list Danas, „Jako neprijatno, Vučić i Vučićević u delirijumu uz četničku pesmu“: Regionalni mediji o proslavi u Požegi (VIDEO), 23.7. 2025: <https://www.danas.rs/svet/region/regionalni-mediji-pozega-proslava/>

političkih zatvorenika, Muslimana i Hrvata poreklom iz Bosanskog Broda i Bosanskog Šamca nepunih mesec dana bili su tada primorani da pevaju repertoar četničkih pesama pod pretnjom batina.

Ovi zatvorenici prvobitno su bili nezakonito uhapšeni, zatočeni i mučeni od strane Jugoslovenske narodne armije (JNA), lokalne srpske policije, pripadnika Teritorijalne odbrane i paravojnih jedinica pod kontrolom Službe državne bezbednosti Srbije u nekoliko bosanskih gradova poput Bosanskog Šamca, Bijeljine i Brčkog, da bi potom helikopterima bili transportovani početkom maja 1992. godine u predgrađe Beograda, Batajnicu.²

Ovaj deo Beograda koji pripada gradskoj opštini Zemun, nažalost je poznat po otkriću tajnih masovnih grobnica gde su do sredine prve decenije 2000-ih na strelištu Specijalne antiterorističke jedinice MUP-a Srbije pronađeni posmrtni ostaci 744 albanska civila koji su ubijeni od strane oružanih snaga Srbije i SR Jugoslavije proleća 1999. godine.³

Sedam godina ranije, u istom delu Beograda ali u objektima aerodroma pod kontrolom JNA odnosno Vojske Jugoslavije na kojima se poslednjih godina često organizuju vojne parade, vršena je tortura nad zarobljenicima iz Bosne i Hercegovine (BiH). Uprkos iskazima preživelih koji su svedočili kao i presudama međunarodnih sudova, postojanje logora i zatočeničkih objekata u kojima su mučeni zarobljenici iz Hrvatske i BiH od Sremske Mitrovice do Niša, u Srbiji se uglavnom prećutkuje ili poriče.⁴

2 MKSJ, Presuda u predmetu Blagoje Simić i drugi, 2003: <https://www.icty.org/x/cases/simic/tjug/bcs/031017.pdf>

3 Nemanja Stjepanović, Dosije: Uklanjanje dokaza o zločinima tokom rata na Kosovu – Operacija skrivanja tela, Fond za humanitarno pravo, 2017, str. 7: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2017/01/Dosije_OPERACIJA_SKRIVANJA_TELA.pdf

4 Videti na primeru političarke Marinike Tepić koja je o ovoj temi govorila 2021. godine u: Fakenews, Objektiv lažima dokazuje da je Marinika Tepić „glavna propagatorka antisrpske genocidne, 18.8.2021: histerije“<https://fakenews.rs/2021/08/18/objektiv-lazima-dokazuje-da-je-marinika-tepic-glavna-propagatorka-antisrpske-genocidne-histerije/>

Julska proslava zbog svoje „ravnogorske plejliste“ kao i konstatnih poruka verske i nacionalne netrpeljivosti prema Hrvatima i Bošnjacima od zvaničnika Srbije u kontekstu tekućih studentskih protesta, asociraju na zaboravljenu torturu nad zarobljenicima iz Bosanske Posavine. Ova regija je bila ključna za spajanje nekadašnjih „srpskih“ zemalja – Republike Srpske i Republike Srpske Krajine (RSK) pa se time može objasniti učešće jedinice „crvenih beretki“ u etničkom čišćenju Bosanske Posavine kao i prebacivanje pre rata uticajnih zatvorenika u Srbiju.

Dvojica zatočenika u Batajnici, čelnici Stranke demokratske akcije (SDA) iz Bosanskog Šamca, Sulejman Tihić i Izet Izetbegović svedočili su da su, uz različite metode zlostavljanja, od strane pripadnika JNA, zatvorenici bili prisiljeni i da pevaju četničke pesme.

Tihić je septembru 2001. godine pred pretresnim većem Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u postupku protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića, Milana Simića i Sime Zarića za ratne zločine u Bosanskom Šamcu, posvedočio da su vojnici i oficiri JNA zatočenicima naređivali da pevaju četničke pesme poput „Od Topole pa do Ravne Gore“ ali i šovinističke reinterpretacije drugih pesama. Jedna od njih je interpretacija pesme poznate kao „Rukavice bele“ koja su se u julu ove godine čula i u direktnom prenosu TV Informer iz Požege. Nekadašnji predsednik predsedništva BiH, izjavio je u sudnici MKSJ da su pored ostalih pesama, zatvorenici u Batajnici bili primorani da pevaju stihove „Muslimanka se pred džamijom klela da je samo Srbina volela“.⁵

Uz ove stihove natopljene rasizmom i mizoginijom, julske večeri 2025. godine najviše se veselio poverenik manastira Hilandar, predsednik Svepravoslavnog nacionalnog saveta i omedavno direktor Narodne biblioteke u Jagodini, teolog Miloš Stojković koji je prethodno poljubio ruku bivšeg generalnog sekretara Srpske radikalne stranke (SRS), a sada predsednika Republike Srbije.⁶

⁵ REKOM mreža pomirenja, Glas žrtava: Sulejman Tihić, Batajnica, 2021: <https://www.youtube.com/watch?v=UEeLTJE05g&t=676s>;

⁶ Isto;

U Tihićevom svedočenju strašan detalj je i podatak da je crtež Dragoljuba Mihailovića imao centralno mesto u zatočeničkom objektu u Batajnici pa su zatočenici pre odlaska u toalet svakog jutra bili prisiljeni da poljube sliku i „pozdrave“ komadanta četničkih jedinica. Ideja mučitelja iz maja 1992. godine da crtežom ratnog zločinca iz Drugog svetskog rata zastraše zatočenike, dobila je institucionalnu formu u predlogu gradonačelnika Beograda Aleksandra Šapića da Mihailoviću sagradi spomenik u glavnom gradu Srbije.

Tihić je ispričao i da je njemu i zatočenicima Draganu Lukaču i Izetu Izetbegoviću jednog dana bilo dozvoljeno da se obriju pa su zatim fotografisani u nepoznatom parku. Nekoliko dana kasnije grupa vojnih rezervista u Batajnici ih je pretukla jer je jedan beogradski dnevni list uz njihove fotografije objavila i tekst koji sugerše da su oni „klali i ubijali srpsku decu“. U izjavi pred pretresnim većem MKSJ u predmetu Bosanski Šamac, Tihić je 2001. godine ispričao da su najverovatnije zbog tog teksta, njih trojica pretučeni.

Prema njegovom svedočenju, dok su ih tukli vojnici su govorili o zločinima nad srpskim civilima u okolini Bosanskog Broda, u mestu Sijekovac. U dokumentarnom filmu Avde Huseinovića pod nazivom „Lica iz Bosne: Građani BiH u logorima u Srbiji“ navodi se da je Alija Selimagić, iz Gornjih Koliba kod Bosanskog Broda dao iskaz pred kamerama Vojne službe bezbednosti JNA pod pretnjom batina da je učestvovao u višestrukom silovanju srpskih devojčica i žena u Sijekovcu, blizu Bosanskog Broda.⁷

Prema autoru dokumentarca, Selimagić je od posledica prebijanja u Batajnici, preminuo nedugo nakon što je tu izjavu dao, a njegovi posmrtni ostaci ekshumirani su 2012. godine na beogradskom groblju Lešće. Tihić je pred sudom u Hagu potvrdio da je Selimagić bio često prebijan u Batajnici i da je od posledica torture preminuo. U jednom prilogu za Radio Televiziju Srbije, vidi se da je Alija Selimagić, iscrpljen i da ima modrice na licu.

⁷ Dokumentarni film „Lica iz Bosne: Građani BiH u logorima u Srbiji i Crnoj Gori (1992-1996)“, 2021: <https://www.youtube.com/watch?v=uubi2astPtU&t=588s>

Autor priloga bio je Milovan Drecun, tada novinar RTS-a. On je ispitivao Selimagića, koji je potvrdno odgovarao na sugestivna i nekrofilijom začinjena pitanja o učešću u zverstvima muslimansko-hrvatskih snaga u selu Kostreš, u okolini Dervente. U ovom opustošenom mestu blizu granice sa Hrvatskom početkom aprila 1992. godine svirepo je ubijeno 12 srpskih civila.

Ako je Selimagić govorio istinu potvrđujući učešće u zločinima, nameće se pitanje zašto umesto pred TV kamerama nije bio procesuiran za ratne zločine. Međutim, u presudi MKSJ protiv Blagoja Simića i ostalih lidera „srpske opštine Bosanski Šamac“, navodi se da su u Batajnici sprovedena ispitivanja i suđenja bez branioca i svedoka. Tako je prema istoj presudi, svedoku P, koji je kao Selimagić zatočen u Batajnici, saopšteno da je optužen da je organizovao pobunu u Posavini, silovao nekoliko srpskih žena, zaklao jedno srpsko dete i proizvodio oružje. Da je priznanje Selimagića u najmanju ruku upitno, potvrđuje i činjenica da je svedok P koji se sumnjičio za ista dela kao Selimagić na kraju nije osuđen niti je bilo zapisnika sa suđenja.⁸

Priznanje Selimagića pred kamerama RTS-a, maja 2004. godine objavljeno je na društvenoj mreži Tik Tok da bi mediji naklonjeni vlastima u Srbiji i Republici Srpskoj poput RTRS, Informera i Kurira njegovu izjavu koristili kao argument protiv predloga Rezolucije Generalne skupštine UN-a o genocidu u Srebrenici.⁹

Ovu praksu Drecun je nastavio i tokom izveštavanja o rata na Kosovu na šta skreću pažnju autori knjige „Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbij i 1991–1992“. Drecunovi prilozi u kojima ispituje braću Mazreku, navodi se kao primer ratne propaganda odnosno „principa isleđivanja pred kamerama”.¹⁰

8 MKSJ, Presuda u predmetu Blagoje Simić i drugi, 2003: <https://www.icty.org/x/cases/simic/tjug/bcs/031017.pdf>

9 Informer, Ispovest monstruma Alije Selimagića razara svaki nerv: Bile su tri srpske devojčice, majka je gledala!, 21.5.2025: <https://informer.rs/drustvo/vesti/907940/masakr-srbi>

10 Ivan Boljević, Đorđe Odavić, Vladimir Petrović, Svetislav Rabrenović,

Nezavisno društvo novinara Srbije je u julu 2009. godine podnelo krivičnu prijavu protiv odgovornih N.N. lica i novinara u Radio-televiziji Beograd, Radio-televiziji Novi Sad, dnevnim listovima „Politika“, „Večernje novosti“ i dr.), zbog krivičnog dela organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina iz čl. 145. KZ SRJ.¹¹

Ova krivična prijava više od 15 godina skuplja prašinu u Javnom tužilaštvu za ratne zločine dok je za to vreme Drecun napredovao do uticajnog narodnog poslanika Srpske napredne stranke.

Da ironija bude veća, u aktuelnom sazivu Narodne skupštine Drecun predsedava odborom koji ima zadatak da kontroliše rad policije i vojske, posebno u slučajevima prekomerne upotrebe sile policijskih jedinica protiv demonstiranata koji zahtevaju odgovornost za smrt 16 građana u padu nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu 1. novembra prošle godine.

Izet Izetbegović osnivač i potpredsednik lokalnog ogranka SDA, uhapšen je 19. aprila.1992. godine nakon napada pripadnika 4. odreda JNA, specijalne policije i paravojnih formacija iz Srbije na Bosanki Šamac.

Svedočio je da su zatočenici po dolasku u Batajnicu morali da legnu glavom ka zemlji, dok ih je jedan od vojnih starešina vređao i pretio da će ih ubiti. Terani su da se provlače ispod stolica tako da ih ne dotaknu. Ko ne bi uspeo, bio je prebijen.

Morali su da pevaju srpske nacionalističke pesme i da jedni druge udaraju pesnicama.

Izetbegović je svedočio da je cela grupa zatvorenika bila prisiljena da ima međusobno oralni seks. Jednom od zatočenika je od jakog udaraca ulubljena lobanja.¹²

Bogdan Stanković, Jasna Šarčević Janković, Novak Vučo, Milica Vukotić, Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991–1992, Centar za tranzicione procese, 2011: https://pescanik.net/wp-content/PDF/reci_i_nedela.pdf

11 Nedeljnik Vreme, NUNS-ova krivična prijava protiv novinara, 9.7.2009: <https://vreme.com/projekat/nuns-ova-krivica-prijava-protiv-novinar/>

12 REKOM mreža pomirenja, Glas žrtava, Izet Izetbegović, Batajnica, 2021: <https://www.youtube.com/watch?v=1khrqk-OUMY&t=1s>

Ispitivan je tri puta u prostorijama koje su bila na tri ili četiri kilometara daleko od mesta zatočenja. Bio je optužen „da je radio u interesu razjedinjenja Jugoslavije” i zbog toga osuđen na smrt. Rečeno mu je da će biti pogubljen nekoliko dana pošto mu je saopštena presuda Vojno-istražnog suda koja mu nikada nije uručena.

Nekoliko dana kasnije, 24. maja 1992. godine, helikopterom je prevezen na Pale, u štab komadanta Vojske Republike Srpske Ratka Mladića, odakle je ubrzo prebačen u Sarajevo, gde je kod zgrade pošte razmenjen.

Tihić je za razliku od Izetbegovića posle Batajnice prebačen u logor u Sremskoj Mitrovici, gde je većina zatočenika bila iz Vukovara. On je u Hagu posvedočio da je veća životna opasnost po njega bila u prethodnim zatočeničkim objektima u BiH ali da je batinanje zatvorenika u Sremskoj Mitrovici bilo najbrutalnije.¹³

Županijski sud u Osijeku je 2023. godine prvostepeno osudio u odsustvu Aleksandra Vasiljevića, šefa Vojne bezbednosti JNA zbog formiranje više logora u Srbiji, uključujući i Sremsku Mitrovicu gde je mučeno na stotine zarobljenika.¹⁴ Vasiljević je bio svedok na suđenjima Goranu Hadžiću, predsedniku RSK i Slobodanu Miloševiću, predsedniku Srbije i SR Jugoslavije kojima se takođe sudilo za zločine u logorima širom Srbije, ali su zbog smrti obojice ti postupci završeni bez presuda.¹⁵

Žalbeno veće Međunarodnog rezidulanog mehanizma za krivične sudove u Hagu krajem maja 2023. godine osudilo je visoke zvaničnike Službe državne bezbednosti Srbije, Jovicu Stanišića i Frenka Simatovića za zločine protiv čovečnosti koji su počinjeni tokom rata u više opština u BiH i Hrvatskoj.

13 REKOM mreža pomirenja, Glas žrtava: Sulejman Tihić, Batajnica, 2021: <https://www.youtube.com/watch?v=UEeLTJE05g&t=676s>;

14 Radio Slobodna Evropa, Vasiljević u Hrvatskoj nepravomoćno osuđen na 20 godina, 2023: <https://www.slobodnaevropa.org/a/hrvatska-presuda-aleksandar-vasiljevic-20-godina/32326807.html>

15 Jovana Kolarić, Dosije: Logori za Hrvate u Srbiji, Fond za humanitarno pravo, 2020: <https://www.hlc-rdc.org/publikacije/dosije-logori-za-hrvate-na-teritoriji-srbije/>

Obrazac udruženog zločinačkog poduhvata za koji su osuđeni Stanišić i Simatović najbolje je dokazan upravo u slučaju zločina u Bosanskom Šamcu, gde su i zatočeni Tihić i Izetbegović.

Žalbeno veće je u presudi potvrdilo nalaz iz provstepene presude iz 2021. godine u kojoj je konstatovano da su Stanišić i Simatović doprineli ostvarenju zajedničkog zločinačkog cilja organizovanjem obuke pripadnika Jedinice i lokalnih srpskih snaga u centru Pajzoš u blizini Iloka i njihovim kasnijim angažovanjem tokom preuzimanja vlasti u Bosanskom Šamcu.¹⁶

Sudski je utvrđeno da su nakon preuzimanja vlasti u Bosanskom Šamcu, Dragan Đorđević (Crni), Srećko Radovanović (Debeli) i Slobodan Miljković (Lugar), kao i drugi pripadnici Jedinice, počinili zločine nad nesrpskim civilima, između ostalog, masakr nad 16 muškaraca Muslimana i Hrvata. Tihić je svedočio na drugim suđenjima da su ga više puta pretukli u Bosankom Šamcu Slobodan Miljković Lugar i Zvezdan Jovanović, obojica pripadnici jedinice.¹⁷

Dragan Popović u radu „Krvavi trag srpskih radikala od 1991. do 1993. godine” navodi da je prema svedočenju Ljubiše Petkovića, tadašnjeg načelnika ratnog štaba SRS, dobrovoljce tražio lično Jovica Stanišić. Tu trojicu dobrovoljaca predložio je Tomislav Nikolić, tada potpredsednik SRS-a pošto su, kao i on, bili iz Kragujevca.¹⁸

Samo par dana nakon slavlja u Požegi, 28. jula predsednik Vučić se sastao sa nekadašnjim četničkim vojvodom Tomislavom Nikolićem koji danas rukovodi Nacionalnim savetom za saradnju sa Rusijom i Kinom.

16 Međunaordni rezidualni mehanizam za krivične sudove, Drugostepen presuda u predmetu Stanišić i Simatović, 2023, par. 547: <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/BCS/Judgement/NotIndexable/MICT-15-96-A/JUD296R0000662769.pdf>

17 MKSJ, Predmet protiv Vojislava Šešelja, Svedočenje Sulejmana Tihića, 3. decembar 2008: <https://www.icty.org/x/cases/seselj/trans/en/081203IT.htm>

18 Dragan Popović, Krvavi trag srpskih radikala (1991-1993), str. 96, „Ogledi o ratovima devedesetih: Zbornik radova mladih istraživača“, ur. Marijana Toma i Ivan Jovanović, Građanske Inicijative, 2024: <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2025/05/ZBORNİK-Ogledi-o-ratovima-90ih.pdf>

Predsednik Srbije mesecima najavljuje da će biti održana vojna parada u septembru 2025. godine u okviru obeležavanja „Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave”.¹⁹ Najavljujući ovogodišnju vojnu paradu, Vučić je u aprilu izjavio da „dok ne budemo uspeli da napravim izraelski sistem digitalnog vojnika, ja neću biti srećan. A spreman sam da uđemo i u takav projekat”.²⁰

Aerodrom u Batajnici koji danas nosi naziv po pilotu Milenku Pavloviću, stradalom tokom NATO bombardovanja, uglavnom je bio mesto za demonstraciju naoružanja i vojne opreme pri obeležavanju ovog praznika u poslednjih nekoliko godina kao i lokacija državne komemoracije kojom se obeležava početak NATO bombardovanja. Tokom proleća 1999. godine NATO je nekoliko puta bombardovao aerodrom i u jednom od napada unušio objekte Vazduhoplovnomedicinskog inštituta, u čijem podrumu su bili zatvorenici iz BiH.²¹

Ovaj vojni aerodrom kao i više od 190 mesta ratnih zločina iz devedesetih na teritoriji Srbije danas su i dalje neobeležena mesta stradanja.²²

Malo je izvesno da će aktuelne vlasti Srbije koje se hvale zaradom od prodaje naoružanja sa Izraelom, državom čije masovne zločine gledamo u TV prenosima i koja je optužena za genocid nad Palestincima u Gazi, biti spremne da na aerodromu u Batajnici postave dostojno spomen obeležje za žrtve zatočeničkog objekta iz 1992. godine u Batajnici.

19 Euronews Srbija, Vučić najavio vojnu paradu 15. septembra: “Biće ubeljivo najveća u istoriji Zapadnog Balkana”, 24.4.2025: <https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/166614/vucic-najavio-najvecu-vojnu-paradu-u-istoriji-balkana/vest>

20 Nedeljnik Vreme, Vučić najavio „najveću vojnu paradu”: Pokazna vežba moći ili predstava za mase, 25.4.2025: <https://vreme.com/vesti/vucic-najavio-najvecu-vojnu-paradu-pokazna-vezba-moci-ili-predstava-za-mase/>

21 REKOM mreža pomirenja, Glas žrtava, Vojni aerodrom Batajnica: <https://www.glaszrtava.org/hrvati-u-srbiji/vojni-aerodrom-batajnica/>

22 Inicijativa mladih za ljudska prava, Rat u Srbiji, 2020, Mapa mesta stradanja: <https://ratusrbiji.rs/mapa/>

Dok god rasističke pesme koje su bili primorani da pevaju zatvorenici u Batajnici predstavljaju omiljeni muzički repertoar državnog vrha, koračnice vojnika Srbije po pisti batajničkog aerodroma – uz aplauz gostiju Milovana Drecuna i Tomislava Nikolića – udaraće u ritmu zaboravljenog zločina.

Tišina koja urla u noći koja nema kraja

Miloš Urošević

*Za žene u braku, kuhinja je zaštićena zona
Ujedinjenih nacija.*

– Lidija Pajović

Ključno je u rukama imati brojke o muškom nasilju prema ženama. Zapravo, samo ispitivanjem opsega i učestalosti muškog nasilja možemo da cenimo razmere, odlučnost i nedostatak skrupula koji su uključeni u prikrivanje nasilja. Tek na taj način postaje jasna i važnost brojki i statistike i, obrnuto, važnost i posledice njihovog izostanka. Zapravo, nedostatak brojki o muškom nasilju prema ženama politički je izbor i jedan od načina da se ono prikrije.

– Patricija Romito,

Zaglušujuća tišina: skriveno nasilje prema ženama i deci

Postoji jedan rat koji se vodi, a koji nikada nije objavljen. Dugo traje. Kažu da u ratu, obično, postoje dve strane, ali za rat nisu uvek potrebne dve strane. Nekada, možda i najčešće, za rat je dovoljna jedna strana. U ratu postoje različite kategorije ljudi (kada kažem ljudi, mislim na muškarce i žene). U ratu, uvek, postoje zločinci, postoje žrtve, postoje posmatrači i postoje spasioči.

Muškarci vode rat protiv žena. Rat koji nikada zvanično nisu objavili. Nezvanično, muškarci ratuju protiv žena. U ovom ratu,

muškarci su ti koji su zločinci. U ovom ratu, žene su te koje su žrtve. U ovom ratu, postoje posmatrači. U ovom ratu, postoje spasioči.

Muškarci ratuju protiv žena tako što uvode i nameću stanje koje je nešto između policijskog sata i vojne uprave. Za žene nikada nije mir. Žene su jedina grupa ljudi koja nikada ne živi u miru. Pretnja za žene je ta sila koja ne ubija. Strah za žene je taj koji reguliše njihove živote. Muškarci u ratu poriču čovečnost žena. Za muškarce, žene nisu ljudi. One su manje od ljudskog.

U ovom ratu postoji zaglušujuća tišina koja traje vekovima. U ovoj tišini, koja nikako ne znači da bol ne postoji, žene ne žive. Žene preživljavaju zahvaljujući ili gubitku pamćenja ili nemogućnosti zaborava. Postoji razlika između ljudi koji su preživeli holokaust i ljudi koji su preživeli gulag. Jedni su preživeli tako što su mislili na sutra, drugi tako što su mislili na juče. Ni jedni ni drugi nisu mogli da žive danas.

U ovom ratu postoje one koje ne govore. Žene ćute. Žene gutaju tišinu. Za žene, ćutanje uvek znači neslaganje. Ćutim, dakle ne slažem se, bi mogao da bude jedan od njihovih odgovora na Dekartovo „Mislim, dakle jesam“ ili „Boli me, dakle čovek sam.“ Ćute najčešće u sopstvenim kućama. Tamo, gde se pretpostavlja da bi svako od nas trebalo da se oseća najsigurnije. U sopstvenim kućama, među onima sa kojima postoji ogromna bliskost. I ne samo bliskost, nego i intimnost.

U ovom ratu postoje oni koji ne čuju. To su gotovo uvek oni koji neće da čuju. Tišina je retko mutavost. Ponekad je tišina nemogućnost da se govori. Najčešće, tišina je gluvoća. To su posmatrači. Od svih, oni su najbrojnija kategorija. To je kategorija koja omogućava da postoje zločinci i da postoje žrtve. To je ta kategorija čije nečinjenje omogućava zločine. Zločini su mogući, ponekad samo zato što oni koji nešto mogu, ne čine ništa.

Ono što se rečima ne da opisati jesu svi oni koji posmatraju, a ne čine ništa. To je ta kategorija koja misli, i sebi kaže da je to nešto što se njih ne tiče. Ne tiče ih se briga za druge. E, tu počinje priča o neodgovornosti. Ono što se rečima ne da opisati jesu svi oni koji

vide i delaju. To je ta kategorija koja izlazi iz svoje zone komfora i odlazi na prvu liniju borbe. Tiče ih se briga za druge. E, tu počinje priča o odgovornosti

U ovom ratu postoje oni koji se mešaju. To je najmalobrojnija od svih kategorija – glasna manjina tihe većine. To su spasioci. To su ljudi koji ne samo da čuju, oni i slušaju, i ne samo da slušaju, oni su ti koji razumeju. To su ljudi koji, najčešće svesno, donose odluku da razvezivanjem ćutanja pređu iz kategorije posmatrača u kategoriju spasioca.

Ovaj rat zvanično predstavlja najduže i najrasprostranjenije kršenje ljudskih prava u istoriji čovečanstva. U ovom ratu, muškarci: svakih 18 sekundi tuku jednu ženu, svake 3 minute siluju neku ženu, i svakog dana ubiju 137 žena. Organizacije za zaštitu ljudskih prava se ne bave ovim pitanjem. Muško nasilje prema ženama ostaje izvan njihovog mandata. To je područje privatnog. Ono, valjda zbog toga, nije od javnog značaja.

Emotivno nasilje je za žene rat niskog intenziteta. Odsustvo otvorenog nasilja ne znači prisustvo mira. Odsustvo otvorenog nasilja ne znači prisustvo pravde. Mir za žene podrazumeva odsustvo straha, bede, bolesti. Javna tišina je ta koja održava privatni teror.

Fizičko nasilje ima svedoke. Svi mi, koji živimo ovde i sada, možemo da vidimo modrice, ukoliko ih žena ne prekrije, na licu, i/ili po telu. Neki od nas donose odluku da vide. Neki od nas donose odluku da ne vide. Fizičko nasilje je moguće i zato što neki od nas, većina nas, okreće glavu. Većina ne vidi, jer ne želi da gleda. Većina ne sluša, jer ne želi da čuje.

Seksualno nasilje prečesto nema svedoke. Samo žena zna. Neki od nas donose odluku da čuju. Neki od nas donose odluku da ne čuju. Žena priča samo onda kada joj se veruje. Kada se sumnja u njene reči, ona počinje i sama da sumnja u istinitost onoga što joj se dešava. Kada izgubi mogućnost da govori, njena izolacija postaje apsolutna. Nasilje ne samo da postaje ono što se rečima ne da opisati, ono postaje ono što je neizrecivo/neizgovorljivo.

Neizrecivo kao ono što je neizgovorljivo omogućavaju dva osećanja. Jedno je stid. Drugo je krivica. Žene okrivljuju sebe za nasilje koje muškarci čine prema njima. Žene se stide, jer nisu u mogućnosti da odbrane sebe. Muškarci se ne stide nasilja koje čine. Muškarci se ne osećaju krivim zbog nasilja koje čine.

Postoje različite mentalne operacije koje koriste zločinci kako bi prikrili nasilje koje čine. Jedna se zove poricanje. Druga se zove umanjivanje. Treća se zove relativizovanje. Poricanje je, gotovo uvek, prva linija odbrane zločinaca. To se ne dešava. Ona izmišlja, ona je smotana, saplela se i pala. To je najgrublji pokušaj da se dovede u pitanje stvarnost onoga što se dešava. Minimizovanje dolazi na red onda kada poricanje više nije moguće. Druga linija odbrane zločinaca kaže: nije njoj ništa, ona uvek preuveličava. Relativizovanje dolazi na kraju. To je treća linija odbrane zločinca. To je pokušaj da se rečima promeni činjenično stanje, i da se ono opiše onakvim kakvo zapravo nije. On kaže: bila je to samo međusobna svađa. Ona je ovo ili ona je ono.

U ovom ratu, čiji se kraj ne nazire, uz pomoć nekih ljudi, neki od zločina stignu do prava. Većina pravo nikada ne upozna. U ovom ratu, čiji se kraj ne nazire, tek neki od zločinaca se suoče sa pravdom. Većina pravdu nikada ne upozna.

U svetu, u kome žive i muškarci i žene, postoji više vrsta pravdi: retributivna, restorativna, distributivna. Retributivna pravda kaže da zločinac koji je kriv za nasilje treba za isto da odgovara, odnosno da na neki način bude kažnjen. Restorativna pravda kaže da je žrtva ta kojoj je potrebno obnoviti/vratiti dostojanstvo, odnosno da se na neki način ispravi njoj nanešena nepravda. Distributivna pravda kaže da ćemo zločincu konfiskovati imovinu, prodati je i na taj način obešteti žrtvu.

Postoji pravda koja se tako ne zove, ali koja to jeste, jer nekada nema druge. Ponekad pravda uzima čudne oblike. To je osveta. Pravda znači zadovoljštinu samo onda kada znači patnju. Da bi živeli promenu za koju se borimo, patnja je taj put kojim mora da se prođe. Patnja je ta koja donosi promenu. Nema promene bez patnje.

Neki ljudi su nekim ljudima ponudili amnestiju u zamenu za istinu. To je značilo da neki ljudi neće biti kažnjeni, te oni drugi neće dobiti pravdu. To je opasna trgovina koja ne sme da postoji. Ako zločinci priznaju svoj zločin, oni moraju da budu spremni da za isti snose posledice. Jedino kazna za počinioce znači pravdu za žrtve. Bez kazne nema pravde.

U nekim kulturama postoji pomirenje i postoji oprostaj. Neke druge kulture to ne poznaju. U ovom ratu, a možda i u nekim drugim, u najmanju ruku rečeno, nije fer tražiti da se zločinac i žrtva pomire. Ni u kom slučaju se od žrtve ne sme tražiti da oprost počinocu. Oprostaj je nešto što samo žrtva može da da. Ali isto tako, oprostaj je nešto što svojim delima pokajanja, zločinac mora da zasluži. Ono što je potrebno jeste ponovna izgradnja poverenja. Poverenje se gradi tako što se ponovo tkaju pokidane niti.

Postoji hladni mir. To je mir bez pravde. Odsustvo pravde znači negativni mir. Pozitivan mir je moguć samo onda kada postoji prisustvo pravde. Pravda za žene podrazumeva da žive ispunjeno svoje živote, da imaju pristup svim životnim resursima, kao i jednake mogućnosti. Jer ako nam startne pozicije u životu nisu jednake, onda ni u životu ne možemo da budemo jednaki. Ako je neko gore, a neko dole, onda nema jednakosti.

Žrtve imaju pravo na istinu, pravo na pravdu, pravo na obeštećenje, pravo na oporavak, pravo na garancije o neponavljanju zločina nasilja. Žene imaju pravo da imenuju ono što im se dešava kao nasilje. Žene imaju pravo da traže pravdu za počinjene zločine. Muškarci kao počinioци zločina treba da obeštete svoje žrtve. Ženama kao žrtvama nasilja društvo mora da osigura da imaju pravo da se oporave. Jedini odgovor političke zajednice kojoj kao ljudi pripadamo mora da bude da svi zajedno garantujemo da ćemo učiniti sve što je u našoj moći da se zločin ne ponovi.

U svetu mora da postoji pravda i za ljude koji se zovu žene. Stid i krivica su osećanja koja moraju da promene stranu. Žene treba da osećaju ponos što žive u svetu u kome muškarci čine sve što je u njihovoj moći da učine da ih nema.

Muško nasilje prema ženama ne bi bilo moguće bez svesne i prećutne saglasnosti svih muškaraca. U toj činjenici leži kolektivna moralna odgovornost svih muškaraca za muško nasilje prema ženama.

Postoji aritmetika smrti. U aritmetici smrti, brojke su važne. U aritmetici smrti, broj nije zanemarljiv. Muškarci ubijaju žene. Preživele žene broje mrtve žene. U ovoj raspodeli posla, svako ima svoj zadatak.

U ovom ratu nikada do sada nije bilo primirja. Neke žene su ga zahtevale, tražile su pravo na njega. Ali, muškarci nikada nisu ustuknuli, nikada nisu položili oružje. Pregovori se ne vode između naoružanih i nenaoružanih. Kako pregovarati u asimetriji moći? Neke žene su donele odluku da uzvrate, većina nije. Dobro bi bilo da ima više muškaraca koji bi postali dezertteri iz muškosti i rekli da oni više neće da učestvuju u ratu protiv žena. Dezertteri bi bili jedini pravi heroji ovog, kao i svakog drugog rata. Najhrabriji od nas su uvek oni koji ne čuvaju sebe od drugog, nego drugog od sebe.

U raznim ratovima, mogući su razni vidovi otpora. Postoji aktivni i pasivni otpor. Postoje različite strategije i taktike otpora. Dva su pitanja. Jedno je šta, drugo je kako. U ovom ratu, žene su pokušale da daju svoje odgovore i na jedno i na drugo pitanje. Žene su se oduvek organizovale u cilju pružanja otpora. Najčešće, strategije i taktike otpora su morale da budu tajne, morale su da budu niskog intenziteta. Dva puta su u istoriji zabeleženi potresi velikog intenziteta koje je napravilo organizovanje žena – dva su talasa pokreta za prava žena – feminizma – a sve u cilju dokazivanja da su i žene ljudi, da su žene jednake sa muškarcima, da s toga moraju da imaju jednaka prava.

Drage sestre, stojim i pored vas, i sa vama. Na barikadama, na kojima se brane životi žena. To je jedna vojska koja ne sme da izgubi. To je jedna vojska koja mora da ima pravo da se brani. Da ima pravo da ubije ako veruje da će da bude ubijena i da posle bude oslobođena. Jer, ona gotovo uvek, ubija u samoodbrani. Ubija da bi

odbranila život. Možda neko mora da umre da bi nekom drugom život bio moguć. Živeo život, a ne smrt.

Draga braćo, stojim protiv vas, nasuprot svima vama. Na barikadama, protiv jedne moćne vojske. Stojim, zajedno sa onima kojih je malo i čiji je broj na nivou statističke greške. Malo nas je, u pustinjskoj usamljenosti. Pred nama je izbor. Možemo da se pridružimo jednoj vojsci koja se bori za život. Budimo hrabri da budemo vojnici te vojske. Ratujmo za mir. Za onaj mir koji će i ljudima koji su zove žene doneti mir.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

327.36(497)

PRAVO na mir : eseji mladih o nesuočenoj prošlosti, neizvesnoj sadašnjosti i željenoj budućnosti / [uredili Ozren Lazić, Borislav Prodanović]. - Novi Sad : Omladinski centar CK13, 2025 (Novi Sad : Kalu ns). - 129 str. ; 21 cm

Tiraž 500. - Bibliografija.

ISBN 978-86-900239-7-4

а) Пацифизам -- Балкан

COBISS.SR-ID 175467529

CK13